

ภาคผนวก 1

ผลการศึกษาระดับพื้นที่ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข และ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย

พื้นที่ภาคเหนือ

ภายใต้การพัฒนาชนบทในสองทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือระหว่างชุมชนทั้งพื้นที่สูงของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และชุมชนบนพื้นที่ราบกับรัฐและกลุ่มทุน เช่น พื้นที่ป่า พื้นที่ไร่มุมนเวียน พื้นที่สาธารณประโยชน์ แหล่งน้ำ ฯลฯ โดยรัฐอ้างกฎหมายเป็นอาญาสิทธิ์ เน้นกรรมสิทธิ์ของรัฐและเอกชน ควบคุมจัดการโดยรัฐ ขณะที่ชุมชนอ้างสิทธิตามจารีตประเพณี ควบคุมจัดการโดยชุมชน ให้ความสำคัญกับสิทธิการใช้ มากกว่าความเป็นเจ้าของ

ขณะเดียวกับภายใต้การพัฒนาของรัฐที่เปิดให้ทุนได้เข้าผนวกชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการระบบผลิตเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นขึ้น และภายใต้กลไกตลาดที่บิดเบือนไม่มีความเป็นธรรมทำให้เกษตรกรรายย่อยนับวันมีหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบเพิ่มขึ้นและสูญเสียที่ดินมากขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 และนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนของรัฐบาลตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา ยังได้เปลี่ยนสภาพชุมชนชนบทในภาคเหนือให้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมทั้งขนาดกลางและขนาดย่อม ภายใต้งานส่งเสริมของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนหมู่บ้าน พระราชบัญญัติวิสาหกิจชุมชน การนำงานการผลิตขึ้นส่วนต่างๆ ของโรงงานอุตสาหกรรมไปยังหมู่บ้านชนบท ก่อให้เกิดการขยายตัวของแรงงานนอกระบบ และการรับงานไปทำที่บ้านเป็นจำนวนมาก โดยในไตรมาสที่ 1 ของปี พ.ศ.2547 มีจำนวนถึง 19,241,800 คน ซึ่งเกินกว่า 50 % ของแรงงานทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในภาคเหนือในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้นโยบายเศรษฐกิจยุคทักษิณมิกส์ ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตและการค้า ในทุกระดับของสังคม ที่ขาดการควบคุมและจัดการทางสังคมที่เหมาะสม ก่อให้เกิดความขัดแย้งและถกเถียงในหลายมิติภายในกระบวนการเติบโตดังกล่าว

ในภาคเมือง พบว่า มีการกระจุกตัวและรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจและการค้าของเมือง ขณะเดียวกันกลับขาดโครงสร้างการขนส่งมวลชนและการวางผังเมืองที่เหมาะสมรองรับ ขณะที่เมืองได้ขยายตัวรุกคืบเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม ความเหลื่อมล้ำของเมืองและชนบทได้ดึงดูดให้แรงงานภาคเกษตรหลังไหลเข้าสู่เมือง ก่อให้เกิดภาวะกึ่งเมืองกึ่งชนบท ที่ชนบทได้กลายสถานะเป็นเพียงปัจจัยรองรับต้นทุนการขยายตัวของเมือง

ในภาคชนบท พบว่าการเคลื่อนตัวของทุนอุตสาหกรรมการผลิตเข้าสู่ชนบท และการขยายตัวของระบบเกษตรอุตสาหกรรมและเกษตรแบบพันธะสัญญา ได้เพิ่มอำนาจให้กับทุนอุตสาหกรรม โดยเกษตรกรได้กลายสถานะเป็นเพียงแรงงาน ทั้งในโรงงานอุตสาหกรรมใกล้บ้าน และในแปลงเกษตรของตนเอง ซึ่งไม่เพียงทำให้วิถีชีวิตและการทำงานของชาวชนบทต้องเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการทำงานที่เข้มงวดและเข้มข้น แต่ยังสามารถสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ที่เสี่ยงต่อการอันตรายจากการทำงานและการสัมผัสสารเคมีที่เป็นพิษเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าวิตก

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของอุตสาหกรรมครัวเรือนเพื่อขาย และการรับงานไปทำที่บ้าน แม้จะก่อให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้ในครัวเรือนชนบท แต่ก็มีผลทำให้ชุมชนแปรสภาพเป็นโรงงานที่ขาดมาตรการป้องกันด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่เหมาะสม ในขณะที่ชาวบ้านเอง กลับมีอำนาจต่อรองในกระบวนการผลิต การกำหนดราคาของผลผลิต และตลาดของผลผลิตของตนน้อยมาก

ในพื้นที่สูง พบว่า การจำกัดพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และการบังคับให้ลดละเลิกระบบการเกษตรแบบประเพณี ได้ผลักดันให้ชุมชนก้าวเข้าสู่ระบบเกษตรพาณิชย์เชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมีเข้มข้นมากขึ้น ขณะเดียวกัน การเคลื่อนย้ายแรงงานของกลุ่มชาติพันธุ์เข้าสู่เมืองเพื่อเป็นแรงงานราคาถูก และแสวงหารายได้และประกอบอาชีพจากการท่องเที่ยว ได้ก่อให้เกิดพลวัตและการปรับตัวใหม่ๆ ในชุมชนบนที่สูงซึ่งมีงานศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวนี้ค่อนข้างน้อยมาก

ขณะที่ด้านอุตสาหกรรมนั้น การขยายนิคมอุตสาหกรรมภายใต้การส่งเสริมของ BOI ที่ผ่านมายังคงเป็นนโยบายหลัก ซึ่งมุ่งการกระจายอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาค ซึ่งได้ดำเนินมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 โดยนโยบายดังกล่าวมีการคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพน้อยมาก กรณีคนงานในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ซึ่งเสียชีวิตจากการสัมผัสสารเคมีในระหว่างปี 2536-2537 แม้ว่าจะกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมในสาธารณะชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอุตสาหกรรมซึ่งมีลักษณะการผลิตที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีอันเป็นพิษต่อร่างกายสูง ดังเช่น อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ อันเป็นอุตสาหกรรมหลักในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน โดยทุนข้ามชาติจากไต้หวันและญี่ปุ่น แต่ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายนัก

คนงานยังคงประสบกับปัญหาและความเสี่ยงจากการสัมผัสกับสารเคมีที่เป็นพิษ และอุบัติเหตุจากการทำงานอยู่เช่นเดิม จากการมีอุปสรรคในการป้องกันไม่เพียงพอ หรือไม่มีคุณภาพ การไม่ใส่ใจในปัญหาของโรงงาน และการขาดการมีส่วนร่วมของคนงานในกิจกรรมด้านสุขภาพความปลอดภัยในสถานประกอบการ ทั้งนี้ แนวโน้มในระยะหลัง เมื่อคนงานล้มป่วยมากขึ้นเรื่อยๆ และคนในจังหวัดลำพูนเองเริ่มหาทางเลือกในงานอื่นๆ นายจ้างก็เริ่มหาแรงงานจากแหล่งอื่นนอกพื้นที่ เช่นจากภาคอีสาน หรือจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ เป็นต้น

จากสภาพปัญหาข้างต้น จึงกำหนดประเด็นการศึกษาในภาคเหนือ 3 ประเด็น คือ ข้อพิพาทเรื่องป่าไม้ ปัญหาเกษตรแบบพันธสัญญา และปัญหาแรงงาน โดยมีพื้นที่ในการศึกษาดังนี้

1) ชุมชนบ้านกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมะ จังหวัดลำปาง

1.1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

พื้นที่บริเวณบ้านกลางเกิดจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษซึ่งอพยพมาจากจังหวัดกาญจนบุรี ประมาณ 300 ปีมาแล้ว ในอดีตบริเวณหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์และสัตว์ป่านานาชนิด มีที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติเพียงพอต่อการเกษตร แต่ปัจจุบันน้ำในลำห้วยเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากสาเหตุสำคัญคือการสัมปทานป่าถึง 3 ครั้ง ชาวบ้านได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงมีความพยายามต่อสู้และปกป้องพื้นที่ป่าแห่งนี้ และร่วมกันตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และร่างกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อฟื้นคืนป่า โดยลักษณะของป่าไม้ในบ้านกลางแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ป่าดงดิบ (กะเนอหมือ) ป่าเบญจพรรณ (กะเนอพา) และป่าแพะ (แพะโซ่) ซึ่งขึ้นอยู่โดยทั่วไปตามแต่ลักษณะของพื้นที่

ชุมชนบ้านกลางเป็นชุมชนขนาดเล็กมีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติที่ใกล้ชิด มีการช่วยเหลือร่วมแรงร่วมใจกันในกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน เช่น การผลิตทางเกษตรกรรม (เอามื้อลงแขก) งานส่วนรวม งานเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาอย่างเคร่งครัด เช่น มีพิธีการถวายสับลด การเข้าโบสถ์ในวันอาทิตย์ การเฉลิมฉลองวันคริสต์มาส ฯลฯ และมีการประยุกต์ใช้ความเชื่อ คำสั่งสอนทางศาสนาไปใช้กับการผลิต การจัดการทรัพยากรด้วย โดยมีศิษยาภิบาลเป็นผู้นำทางความเชื่อและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้อาวุโสยังคงมีบทบาทสำคัญในชุมชน การดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นไปโดยเรียบง่าย มีวิถีชีวิตที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยจะพึงพิงการทำนา ทำไร่ หนุมเวียน ทำสวนวนเกษตร เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นหลัก ส่วนการปลูกพืชเศรษฐกิจและการออกไปรับจ้างข้างนอกชุมชนมีจำนวนน้อยมาก

ปัจจุบันชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้นทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การรักษาพยาบาล การค้าขาย ฯลฯ โดยที่คนในชุมชนยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีของตนไว้ได้ สำหรับกลไกในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นจะมีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส ผู้นำทางการ(ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต.) และคนในชุมชนมาปรึกษาร่วมกัน

ชุมชนบ้านกลางนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพจากรูปแบบเดิมไม่มากนัก ซึ่งฐานการผลิตของชุมชนยังคงพึ่งพาอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติและผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น 1) การทำไร่หนุมเวียน โดยปลูกข้าวไร่และพืชที่เป็นอาหารต่างๆ 2) การทำนา ในพื้นที่บริเวณที่ราบและริมลำห้วย 3) การทำสวนโดยทำในลักษณะสวนวนเกษตร เป็นการปลูกเพื่อยังชีพเป็นหลักหากมีส่วนเกินก็จะขายให้คนภายนอก โดยในชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันว่าห้ามปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด ชิงกล้าปลี ฯลฯ เนื่องจาก

เกรงว่าจะเกิดผลกระทบจากการใช้สารเคมีและการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่ อีกส่วนหนึ่งมีการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เพื่อการบริโภคและจำหน่ายบ้าง สำหรับการรับจ้างส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างชั่วคราว ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีส่วนน้อยที่ออกไปรับจ้างประจำอยู่ในตัวเมือง นอกจากนี้ครัวเรือนส่วนใหญ่เมื่อว่างเว้นจากการทำเกษตรกรรม มีการจักสานเสื่อ กระบุง ตะกร้า ฯลฯ ไว้ใช้สอยและทอผ้าไว้นุ่งห่ม

สำหรับการเก็บหาของป่านั้นมีความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักให้กับชาวบ้าน โดยทุกครัวเรือนมีการเก็บหาของป่าทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย โดยของป่าที่มีการเก็บหากันมากได้แก่ หน่อไม้ หนอนไม้ไผ่ น้ำผึ้ง หวาย เป็นต้น การเก็บหาของป่าแต่ละชนิดนั้นจะมีข้อตกลงเป็นระเบียบการจัดการที่คนในชุมชนได้ตกลงร่วมกันและถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด

ชุมชนบ้านกลางได้แบ่งประเภทของป่าชุมชนเป็น 4 ประเภท โดยอาศัยเกณฑ์จากลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ 1) ป่าชุมชนอนุรักษ์ เป็นพื้นที่มีขอบเขตกว้างขวางที่สุด ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ทุกชนิด ยกเว้นหาสมุนไพรและเก็บหาหน่อไม้ได้ เพราะการเก็บหาหน่อไม้อย่างถูกวิธีสามารถทำให้ไม้ไผ่แตกหน่อขึ้นมาทดแทนมากขึ้น หากมีการฝ่าฝืนครั้งแรกจะมีการตักเตือน แต่หากมีการฝ่าฝืนอีกก็จะมีปรับเงิน ประมาณ 500-1000 บาท ซึ่งตั้งแต่มีการตั้งกฎจนกระทั่งปัจจุบันยังไม่เคยมีการปรับแต่อย่างใด 2) ป่าชุมชนหากิน เป็นป่าที่สามารถเก็บหาของป่าทุกชนิด แต่การเก็บของป่านั้นจะต้องอยู่ในขอบเขต หลักเกณฑ์ และปริมาณที่ชุมชนยอมรับและไม่ได้เก็บด้วยวิธีการที่ทำลายระบบนิเวศน์ 3) ป่าชุมชนใช้สอย สามารถนำไม้มาใช้ประโยชน์ได้ตามความจำเป็น เช่น เก็บฟืน สร้างบ้านเรือน เตาที่จำเป็น การตัดไม้นั้นจะไม่ตัดจากหัวใดหัวหนึ่งเกินหัวละหนึ่งต้น เพื่อกระจายพื้นที่ในการตัดต้นไม้ ขอบเขตพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชนนั้นจะมีพื้นที่กว้างพอสมควร แต่พื้นที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จริง ๆ นั้น เป็นเขตพื้นที่บริเวณที่ใกล้ชุมชนหรือไร่นา และ 4) หมู่บ้านสัตว์ของป่าชุมชน เป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าให้มีการขยายพันธุ์มากขึ้น จึงเรียกว่าหมู่บ้านสัตว์ป่า พื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการเก็บของป่าบางชนิด เช่น เห็ด หรือดอกดินเท่านั้น และจะมีการทำแนวกันไฟตลอดทั้งดอย มีการจัดเวรยามเดินตรวจสอบพื้นที่เป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อป้องกันบุคคลภายนอกเข้ามาล่าสัตว์

ในการดูแลจัดการพื้นที่ป่าชุมชน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นในการทำหน้าที่และรับผิดชอบ นอกจากนี้จากปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ในอดีต ทำให้ชาวบ้านบ้านกลางตระหนักถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต จึงมีกิจกรรมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมีกฎระเบียบป่าชุมชนด้วย

1.2) กระบวนการศึกษาวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาดังนี้

1) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิต การเก็บหาของป่า การทำแนวกันไฟ และการร่วมกิจกรรมประเพณีทางศาสนา (คริสต์มาส) เพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตของชุมชนตลอดจนความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน

2) การสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัย ได้ทำการสัมภาษณ์สมาชิกของชุมชนในกลุ่มผู้อาวุโส (ผู้นำไม่เป็นทางการ) และผู้นำทางการ กลุ่มเยาวชน ผู้นำศาสนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ รายได้ และความคิดเห็นเกี่ยวกับนิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของครอบครัวและชุมชน

3) การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับองค์กรชุมชนในพื้นที่ โดยระดมความคิดเห็นจากสมาชิกในชุมชนกลุ่มต่างๆ เพื่อนำมาพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะความอยู่เย็นเป็นสุข ดังนี้

ครั้งที่ 1 ระหว่างวันที่ 4-5 มกราคม 2551 มีผู้เข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 36 คนประกอบด้วยผู้นำชุมชนทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต.) ผู้นำไม่เป็นทางการ (ผู้นำทางศาสนา คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเยาวชน) และสมาชิกชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะความอยู่เย็นเป็นสุข โดยแบ่งเนื้อหาในการจัดออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นการทบทวนประวัติศาสตร์พัฒนาการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านกลาง เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร ส่วนที่ 2 เป็นการระดมความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาพความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนในแต่ละด้าน โดยให้ผู้เข้าร่วมช่วยระดมความคิดเห็นถึงสภาพที่พึงประสงค์ของการอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนใน 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ เศรษฐกิจดีและครอบครัวอบอุ่น ผลจากการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group)

ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 22-23 มีนาคม 2551 มีวัตถุประสงค์ในการจัดเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขต่อจากครั้งที่ 1 โดยใช้กระบวนการเช่นเดียวกันเพื่อระดมความคิดเห็นใน 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชนเข้มแข็ง สุขภาพที่ดี ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล

1.3) ผลการศึกษาวิจัย

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

ชุมชนบ้านกลางได้ให้นิยามสภาพความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. สภาพที่ชุมชนมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ทรัพยากรหล่อเลี้ยงคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืนสมบูรณ์รวมถึงการที่ชุมชนสามารถดำรงแบบแผนและวิถีในการผลิตที่ยั่งยืนสอดคล้องกับวัฒนธรรมและระบบนิเวศวิทยา

2. ชุมชนมีความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน และปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ โดยปราศจากการคุกคามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม
3. สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้ากัน คนในชุมชนมีความสามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันโดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาและบริการสาธารณสุขของรัฐอย่างเท่าเทียมโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ

จากนิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนบ้านกลาง พบว่า มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่อย่างมาก กล่าวคือ ชุมชนบ้านกลางเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีพและรูปแบบการผลิตที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยสมาชิกของชุมชนพึ่งพิงอาหาร ยารักษาโรค และมีรายได้จากการหลักจากผลผลิตจากป่ามากกว่าร้อยละ 90

เนื่องจากชุมชนบ้านกลางเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งกำลังจะถูกประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชุมชนขาดความมั่นคงในสิทธิทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน แม้ชุมชนจะมีความพยายามที่จะดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งได้รับการยอมรับจากหน่วยงานและสถาบันที่ส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยล่าสุดชุมชนบ้านกลางได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวประจำปี 2550 จากมูลนิธิลูกโลกสีเขียว ซึ่งรางวัลดังกล่าวเป็นรางวัลที่มอบให้แก่ชุมชนที่มีผลงานดีเด่นด้านการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในระดับประเทศ แต่กระบวนการรองรับสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนบ้านกลางยังคงไม่มีความชัดเจนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้ชุมชนเกิดความกังวลใจและส่งผลกระทบต่อภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนเป็นอย่างมาก

ในประเด็นเรื่องการเข้าถึงบริการสาธารณสุขและการศึกษาจากภาครัฐที่ถูกสะท้อนออกมาให้เห็นในค่านิยมของความอยู่เย็นเป็นสุขมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้อย่างทั่วถึงและสะดวกสบาย แม้รัฐบาลจะมีนโยบายหลักประกันสุขภาพ เช่น 30 บาทรักษาทุกโรค แต่ข้อเท็จจริงชุมชนบ้านกลางอยู่ห่างไกลจากสถานอนามัยและโรงพยาบาลชุมชน เมื่อมีการเจ็บป่วยจะต้องใช้จ่ายเป็นค่ายานพาหนะในการเดินทางไปโรงพยาบาลมากกว่าครั้งละ 600 บาท เช่นเดียวกับการเข้าถึงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ชุมชนบ้านกลางเคยประสบปัญหาเนื่องจากจำนวนนักเรียนในโรงเรียนมีจำนวนไม่ถึงเกณฑ์ตามที่สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ ทำให้โรงเรียนถูกยุบและนักเรียนต้องเดินทางไปศึกษาที่โรงเรียนที่ไกลที่สุดซึ่งมีระยะทางห่างออกไปถึง 11 กิโลเมตร และหนทางยากลำบากต่อการสัญจร ทำให้ชุมชนไม่ได้รับความสะดวกและมีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าการศึกษาในชุมชน

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกับชุมชนทั้งสองครั้ง ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล สามารถประมวลและสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านกลางใต้ 4 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. มิติความสุขที่เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล ซึ่งประกอบไปด้วยสุขภาพกาย สุขภาพใจและคุณธรรมในการดำรงชีวิต มีกรอบคิดและตัวชี้วัดดังต่อไปนี้

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอและมาตรการ
ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและเรียบง่าย	- ไม่ใช้จ่ายเกินกว่ากำลังทรัพย์ของครอบครัว - ไม่ใช้จ่ายสำหรับสิ่งของฟุ่มเฟือย	1.มีหน่วยงานส่งเสริมและให้ความรู้ด้านสาธารณสุขขั้นพื้นฐานแก่ชุมชน 2.หน่วยงานท้องถิ่นให้การสนับสนุนการจัดทำระบบน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคที่ได้มาตรฐาน
สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพแข็งแรง	- จำนวนสมาชิกในชุมชนที่เสพยาเสพติดร้ายแรง - อัตราประชากรที่เจ็บป่วย	
ไม่มีความกังวล ความเครียด ความรู้สึกไม่มั่นคง	- จำนวนครั้งของความขัดแย้งและการทะเลาะวิวาทของคนในชุมชน	
มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง	- อัตราการเจ็บป่วยและการเข้ารับการรักษาพยาบาลในสถานอนามัยหรือโรงพยาบาลของคนในชุมชน	
มีระบบน้ำประปาที่สะอาดและเพียงพอต่อการบริโภค	- จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคอันเนื่องมาจากการบริโภคน้ำไม่สะอาด เช่น โรคไต อุจจาระร่วง	

2.ความอยู่เย็นเป็นสุขที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม ประกอบด้วย กรอบความคิดด้านครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง และสังคมที่ดีงามและมีคุณธรรม มีกรอบคิดและตัวชี้วัดดังต่อไปนี้

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอและมาตรการ
มีการระดมทุนภายในชุมชน จัดตั้งเป็นกองทุนชุมชนเพื่อ	- จำนวนกองทุน/กลุ่มออมทรัพย์ - ปริมาณเงินที่หมุนเวียนใน	1. ให้อำเภอเข้ามาอบรมเรื่อง การสร้างความอบอุ่นในครอบครัว

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอแนะและมาตรการ
ช่วยเหลือด้านสวัสดิการของ คนในชุมชน	กองทุนต่างๆแต่ละปี	2. ส่งเสริมสุขภาพ (ตรวจสุขภาพ) 3. มีกิจกรรมสร้างความสามัคคีของ คนในครอบครัว 4. มีการบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง 5. สนับสนุนกิจกรรมให้เด็กกล้า แสดงออกถึงความกตัญญูต่อ พ่อ แม่ 6. มีการรณรงค์เรื่องครอบครัวอบอุ่น
คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดี รู้จักคุณค่าของ ทรัพยากรธรรมชาติ	กิจกรรมของชุมชนในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ	
เยาวชนมีจิตสำนึกรู้คุณค่าของ ทรัพยากรธรรมชาติ	- การเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ ทรัพยากรของเยาวชน - การสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาใน การดูแลรักษาจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของเยาวชน	
พ่อ แม่ ลูก ญาติพี่น้องอยู่พร้อม หน้าพร้อมตากัน	- จำนวนวันในหนึ่งสัปดาห์ที่ สมาชิกในครอบครัว รับประทานอาหารพร้อมกันทุก มื้อ - ไม่มีการหย่าร้างในครอบครัว	
มีความเข้าใจและให้อภัยซึ่งกัน และกันในครอบครัว	- จำนวนครั้งของการทะเลาะ วิวาทในครอบครัว - ยิ้มแย้ม แจ่มใส อารมณ์ดี และ พูดจาไพเราะ	
พ่อ แม่ เป็นแบบอย่างที่ดีและ สั่งสอนลูกในทางที่ถูกต้อง	- สมาชิกในครอบครัวไม่ขัดแย้งกัน - ลูกไม่กระทำความผิดกฎหมายหรือ จารีตประเพณีและวัฒนธรรม ท้องถิ่น/ศาสนา	
มีศาสนาเป็นศูนย์กลางในการ ยึดเหนี่ยวจิตใจ	- จำนวนสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วม กิจกรรมทางศาสนา - การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา อย่างสม่ำเสมอ	
ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดี	- ผู้สูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่ จากสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี	

3. ความสุขที่อยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงในชีวิต ประกอบด้วยกรอบคิดเรื่อง ปัจจัยการดำรงชีพ (ที่อยู่อาศัย , ที่ดินทำกิน , อาชีพ) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการรอบคอบและตัวชี้วัดดังต่อไปนี้

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอและมาตรการ
มีน้ำกิน-น้ำใช้ และทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์	- จำนวนและชนิดของต้นไม้ในป่าชุมชนมีมากขึ้น - น้ำในลำห้วยไม่แห้งขอด ไหลตลอดทั้งปี	1. ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน 2. ให้การยอมรับและรับรองสิทธิการทำไร่มุมนเวียน
มีสัตว์ป่า สัตว์น้ำสมบูรณ์	- มีสัตว์ป่า สัตว์น้ำมากขึ้น เช่น ไก่ป่า หมูป่า เก้ง นก หนู สัตว์น้ำปลง กุ้ง หอย ปู ปลาช่อน ปลาไหล ตะพาบน้ำ (ปลาพา) อึ่ง กบ เขียด - มีหมู่บ้านสัตว์ป่าเป็นของตนเอง (อยู่ในเขตป่าชุมชน)	3. สนับสนุนงบประมาณในการทำแนวกันไฟและควบคุมไฟป่า
มีอาหารที่สามารถเก็บหาจากป่าชุมชน เช่น พืชผัก เนื้อสัตว์ ฯลฯ	มีอาหารที่มีคุณค่ารับประทานครบทุกมื้อ	4. รับรองสิทธิในที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยของชุมชน
มีกฎระเบียบการดูแลรักษาป่าที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นโดยสมาชิกทุกคนปฏิบัติตาม	จำนวนครั้งการละเมิดกฎระเบียบ	
ไม่มีไฟป่าเกิดขึ้นในพื้นที่	- สถิติการเกิดขึ้นของไฟป่า - การควบคุมของชุมชนโดยชุมชนสามารถควบคุมไฟป่าได้และไม่ลุกลามจนเกิดความเสียหาย	
ชุมชนมีรายได้จากการเก็บหาของป่า ที่มั่นคงสม่ำเสมอ	- รายได้หรือผลผลิตรวมในแต่ละปี มีปริมาณเท่าเดิมหรือเพิ่มมากขึ้น	
ชุมชนสามารถทำไร่มุมนเวียนได้อย่างต่อเนื่องทุกปี	- ปริมาณผลผลิตของข้าวไร่และพืชอาหารที่ปลูกร่วมกับข้าวในไร่มุมนเวียน	

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอแนะและมาตรการ
	- สถิติการคุกคามหรือการจับกุมชาวบ้านในขณะที่ทำไร่หมุนเวียน	
ไม่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก	- รูปแบบและวิธีการของการกำจัดแมลงศัตรูพืช	
ชุมชนสามารถนำไม้ที่มีในป่าชุมชนใช้สอยมาสร้างบ้านเรือนได้และใช้ประโยชน์ตามกฎระเบียบของชุมชนได้	- สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนมีความมั่นคงแข็งแรง	
ผลผลิตจากป่าสนองรายได้ต่อคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอและยั่งยืน	- สัดส่วนรายได้ของแต่ละครอบครัวที่ได้จากการขายผลผลิตจากป่า	
ผลผลิตคุณภาพดีและขายได้ราคาดี	- ปริมาณความต้องการของผู้บริโภคหรือผู้ซื้อผลผลิตเพิ่มขึ้น - ราคาผลผลิตมีอัตราสูงขึ้น	
มีรายได้เพียงพอและไม่มีหนี้สิน	- จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้ในกองทุนต่างๆในชุมชน	
มีผลผลิตเพียงพอสำหรับการบริโภคโดยไม่ต้องซื้อจากภายนอก	- ปริมาณผลผลิตข้าวที่เหลือจากการบริโภคของแต่ละครัวเรือนในแต่ละปี - จำนวนครัวเรือนที่ผลผลิตข้าวได้เหลือขาย - จำนวนครัวเรือนที่มีที่ทำกินและปลูกพืชอาหารพอเลี้ยงครอบครัว	

4.ความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส ประกอบด้วย การไม่ถูกเลือกปฏิบัติในการบังคับใช้กฎหมาย การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการบริการของรัฐอย่างเท่าเทียม มีกรอบคิดและตัวชี้วัดดังต่อไปนี้

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอแนะและมาตรการ
ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ภายใต้	- จำนวนผู้ถูกจับในข้อหาบุกรุกเขตป่าไม้	1. ไม่ออกกฎหมายที่มีผลกระทบต่อชุมชน

องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด	ข้อเสนอแนะและมาตรการ
ความเข้าใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง		2. ให้สิทธิเท่าเทียมกันทั้งคนบนพื้นสูงและพื้นราบ 3. สนับสนุนให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 4. สนับสนุนให้มีการปรับปรุงและยกระดับระบบสาธารณสุขในชุมชนให้มีคุณภาพทัดเทียมกับสถานีนอามัย
ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินได้รับการรองรับสิทธิอย่างมั่นคง	- จำนวนแปลงของที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินที่ได้รับการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ถูกต้องตามกฎหมาย	
มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม	(ยังไม่สามารถหาตัวชี้วัดได้)	
ส่วนราชการให้การสนับสนุนด้านอาชีพและการส่งเสริมรายได้	- จำนวนโครงการหรือกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ - จำนวนโครงการที่ประสบความสำเร็จ	
คนในชุมชนสามารถเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน	- จำนวนเด็กในวัยเรียนที่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยไม่มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร	
ชุมชนได้รับการบริการด้านสาธารณสุขอย่างเท่าเทียม	- ค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมนอกเหนือจากค่ารักษาพยาบาล เช่น ค่าเดินทาง	

1.4) บทวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ของดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขกับปัญหาของชุมชน

จากกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลของทีมวิจัยในชุมชนบ้านกลางพบว่าคุณภาพชีวิตของชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสภาพที่เรียกว่า “ความอยู่เย็นเป็นสุข” ก่อนข้างมากโดยสภาวะดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ (การดูแลจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรธรรมชาติ) ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตของชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ในทุกๆ ด้านทั้งด้านอาหาร อาชีพและรายได้ ดังนั้นเมื่อพูดถึงคุณภาพชีวิตหรือความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกันขึ้นอยู่กับกรอบการยอมรับและสนับสนุนของหน่วยงานรัฐในท้องถิ่นที่จะเปิดโอกาสให้

ชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพมากขึ้นเพียงใด การจัดความสัมพันธ์ระหว่างกติกาของชุมชนกับระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมายที่หน่วยงานรัฐบังคับใช้ในท้องถิ่นนั้น หากกติกาหรือกฎเกณฑ์ของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับผ่อนปรนจากหน่วยงานรัฐก็จะก่อให้เกิดภัยคุกคามอย่างใหญ่หลวงต่อวิถีของชุมชน กระทั่งต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิตและความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการใช้ทรัพยากรของชุมชนบ้านกลางในปัจจุบันล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่ฝ่าฝืนกฎหมายหรือกฎหมายไม่อนุญาตให้กระทำได้โดยเฉพาะการเก็บหาของป่าซึ่งมีความสำคัญต่อรายได้ของชุมชนบ้านกลางเป็นอย่างมาก รวมไปถึงการใช้ที่ดินเพื่อทำการผลิตของชุมชนบ้านกลาง ซึ่งจากการเก็บข้อมูลพบว่ามีที่ดินทำกินทุกแปลงไม่ว่าจะเป็นที่นาที่สวน และพื้นที่ไร่เป็นพื้นที่ซึ่งยังไม่มีกรรมสิทธิ์ให้แก่ชุมชน ดังนั้นสภาพความไม่มั่นคงในการใช้ที่ดินดังกล่าวอาจเป็นภัยคุกคามต่อคุณภาพชีวิตและความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

อย่างไรก็ตาม จากกระบวนการการพัฒนาตัวชี้วัดพบว่าตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนบ้านกลางได้สะท้อนถึงสภาพปัญหาที่ชุมชนได้เผชิญอยู่ในทุกๆด้าน โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีพของชุมชนบ้านกลาง หากชุมชนสามารถเข้าถึงสิทธิในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนจะส่งผลถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิก ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับภาวะการอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ในทางกลับกันหากชุมชนถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพในชุมชนทั้งในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร รายได้ ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิต ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากตัวชี้วัดที่ชุมชนได้สะท้อนออกมาจากกระบวนการ Focus Group จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดแต่ละตัวมีความเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาและสะท้อนถึงทางออกและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

การพัฒนาตัวชี้วัดกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดสามารถทำให้ชุมชนได้กลับมาทบทวนกระบวนการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร สภาพความเป็นอยู่และปัญหาที่ชุมชนได้เผชิญอยู่ เชื่อมโยงกับโครงสร้างการบริหารและการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมและเท่าเทียม โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการรองรับสิทธิด้านการจัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า สิทธิในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงมาตรการหรือแนวทางที่ชุมชนได้สะท้อนออกมาจากกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด แต่ตัวชี้วัดที่เกิดขึ้นนี้จะสามารถสร้างความเข้มแข็งต่อชุมชนได้จริงก็ต่อเมื่อมีการตอบสนองและแก้ไขอย่างจริงจัง โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง นโยบาย และกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่จะเสริมสร้างสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

2) กรณีแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน

2.1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

นิคมอุตสาหกรรมลำพูนตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มเชิงใหม่-ลำพูน อันเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญของ จ.ลำพูน อยู่ตอนเหนือของลำน้ำกวง ต.บ้านกลาง และ ต.มะเขือแจ้ จ.ลำพูน มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 1,788 ไร่ และนับแต่ปี 2526 ซึ่งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จ.ลำพูน ได้ถูกจัดตั้งขึ้นตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (2515-2519) โดยเน้นนโยบายส่งเสริมการกระจายอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาค และรัฐได้คาดหวังว่านิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้จะเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอุตสาหกรรมในภูมิภาค ทั้งยังถือว่าเป็นนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกในระดับภูมิภาคด้วย เพราะโดยส่วนใหญ่ นิคมอุตสาหกรรมมักจะอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ปริมาณพลของประเทศเท่านั้น

การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในช่วงแรกนั้นมีเป้าหมายที่จะรองรับอุตสาหกรรม การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร แต่ปรากฏว่ามีโรงงานเข้ามาลงทุนน้อยมาก จนแทบต้องล้มโครงการไป การนิคมอุตสาหกรรมจึงได้ดำเนินนโยบายใหม่ด้วยการเปิดเขตอุตสาหกรรมส่งออกเพิ่มขึ้น โดยมีการลดราคาให้ผู้เช่าซื้อที่ดิน เพิ่มสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เช่น ยกเว้นหรือลดหย่อนภาษี การนำเข้าวัตถุดิบขึ้นส่วนที่จำเป็น ผ่อนปรนการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียของโรงงาน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะดึงดูดนักลงทุนมาซื้อที่ดินของนิคมฯ ให้มากขึ้น และเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการลงทุนจากต่างชาติโดยเปิดเป็นเขตอุตสาหกรรมส่งออกนับตั้งแต่ปี 2528 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ช่วงปีพ.ศ. 2530 เป็นต้นมา รัฐได้มีนโยบายเปิดให้นักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรม ปรากฏว่าอุตสาหกรรมที่มีสัดส่วนมากที่สุดเป็นอุตสาหกรรมประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์และอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ที่มีสัดส่วนมากกว่าครึ่ง และส่วนใหญ่เป็นการลงทุนจากประเทศญี่ปุ่น

ภายหลังจากที่อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาดำเนินการได้ไม่นาน ผลกระทบก็เริ่มเกิดขึ้น ระหว่างปี 2536-2537 เริ่มมีคนงานในโรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ทยอยเสียชีวิตเป็นจำนวน 12 ราย และเริ่มเจ็บป่วยด้วยอาการคล้ายคลึงกันคือหายใจไม่ออก แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านอาชีวอนามัยที่มีอยู่น้อยมากยืนยันว่าเป็นโรคจากสารโลหะหนัก เมื่อตรวจเลือดคนงานก็พบว่ามีสารตะกั่วในเลือดสูงมาก เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าคนงานที่เสียชีวิตไปนั้นส่วนใหญ่เป็นวัยหนุ่มสาว ช่วงอายุไม่เกิน 35 ปี และที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งคือคนงานหญิงที่ได้รับสารเคมีจะสามารถส่งผ่านไปยังเด็กทารกทางน้ำนม มีผลทำให้เด็กเสียชีวิตได้หากได้รับปริมาณมาก เช่นกรณีลำพูนที่มีเด็กทารกต้องเสียชีวิตตามมารดาไปถึง 2 ราย

ในขณะเดียวกันข้อมูลรายงานการศึกษาของสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมยังระบุอีกว่า มีผลกระทบที่น่าเป็นห่วงอย่างมาก คือ ปัจจุบันน้ำใต้ดินใน จ.ลำพูนเริ่มมีการปนเปื้อนสารโลหะหนักที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์อย่างมาก เพราะล้วนเป็นสารก่อมะเร็ง จนทำ

ให้ประชาชนในจังหวัดลำพูนไม่กล้าดื่มน้ำใต้ดิน จำเป็นต้องซื้อน้ำบรรจุขวดเพื่อการบริโภค นอกจากนี้อาจมีผลกระทบต่อจังหวัดใกล้เคียงเพราะจังหวัดลำพูนถือเป็นแหล่งรวมของน้ำใต้ดินในเขตภาคเหนือ

ทั้งนี้พบว่าทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐมีความรู้ค่อนข้างมากเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ดังกล่าว จนเป็นผลทำให้ไม่สามารถป้องกันมลภาวะที่เกิดขึ้นได้ กฎหมาย และกลไกของรัฐอ่อนแอ ไม่มีมาตรการควบคุม หรือป้องกันใด ๆ จนเป็นผลทำให้นักลงทุนจากต่างชาติปล่อยของเสียสู่แหล่งน้ำสาธารณะได้ และคนงานในโรงงานก็ไม่มีระบบป้องกันที่ดีพอ แม้จนกระทั่งเมื่อเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตจากการทำงานก็ไม่สามารถเรียกร้องค่าชดเชยใดๆได้ และที่สำคัญนิคมอุตสาหกรรมลำพูนถือเป็นตัวอย่างของความไม่พร้อมทั้งหน่วยงานรัฐท้องถิ่น และส่วนกลางไม่ว่าจะเป็นกรมควบคุมมลพิษ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นักกฎหมาย แพทย์ ประเทศไทยจึงเป็นเพียงแหล่งรองรับผลกระทบการพัฒนาดังกล่าว หากจะได้ประโยชน์อยู่บ้างก็เป็นเพียงการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นเล็กน้อยนั้น ผลประโยชน์จากการส่งออกก็ยังคงตกอยู่กับนักลงทุนจากประเทศญี่ปุ่น อีกทั้งประเทศไทยต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน คือค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ปฏิเสธไม่ได้ว่าคนงานที่ป่วยเรื้อรังด้วยโรคมะเร็ง จะกลายเป็นภาระของรัฐบาลในโครงการหลักประกันสุขภาพอย่างเต็มที่ไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีต้นทุนสิ่งแวดล้อมที่ประเทศไทยไม่เคยนำมาคิดก่อนที่จะเปิดให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุน ดังเช่นกรณีของประเทศญี่ปุ่นก็เสียค่าใช้จ่ายในการ clean up สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ปัญหาของคนงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน

จากการจัดประชุมพูดคุยกับกลุ่มคนงานที่ทำงานโรงงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พบว่าปัญหาหลัก 2 ปัญหา คือ ปัญหาสุขภาพกาย และปัญหาสุขภาพจิต ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัญหาสุขภาพกาย

1.1 มีพนักงานจำนวนมากที่โดนสารเคมีกระเด็นหรือละอองสารเคมี ที่เครื่องดูดอากาศดูดไม่หมด โดนแขน หรือส่วนที่นอกเหนือร่มผ้า เช่น คอ และหน้า ทำให้เกิดแผลพุพอง และเป็นโรคผิวหนัง มีอาการแพ้สารเคมี

1.2 คนงานจำนวนมากที่มีปัญหาทางด้านสายตา ทั้งที่เป็นการถาวร คือ สายตาสั้น สายตาสอง และที่เป็นปัญหาชั่วคราว เช่น การปวดตา แสบตา ทั้งจากการที่ต้องส่องกล้องติดต่อกันเป็นเวลานาน และทั้งที่โดนไอ หรือสารเคมีกระเด็นใส่

1.3 คนงานบางส่วนมีปัญหาเกี่ยวกับหู ทั้งในเรื่องความสามารถในการได้ยินของคนงานที่ต้องทำงานกับเครื่องจักรที่มีเสียงดังลดลง (หูตึง) และมีบางส่วนที่ปัญหาเรื่องหูอักเสบจากการที่ต้องใส่เอียร์ปลั๊ก ตลอดเวลาทำงาน (อุปกรณ์ไม่เหมาะสม)

1.4 คนงานส่วนใหญ่ที่ทำงานในโรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ มีความเสี่ยงเป็นอย่างมากที่ต้องทำงานสัมผัสกับสารเคมี หรือสารเคมีที่ใช้ในการผลิตเข้าสู่ร่างกาย โดยมักจะมีอาการที่ไม่สามารถบอกได้ชัดว่าเป็นอะไร และมีอาการที่เหมือนกัน คือ เป็นโรคมะเร็งผิวหนัง ปวดหัวเป็นประจำ อ่อนเพลียง่าย เป็นลมบ่อย หายใจขัด และร่างกายซีดเหลือง

2. ปัญหาสุขภาพจิต

คนงานที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรม จะมีปัญหาเรื่องของความเครียดมาก ซึ่งส่งผลต่อปัญหาสุขภาพของคนงานด้วยเช่นกัน มีคนงานจำนวนมากที่ปวดหัวเป็นประจำเนื่องจากความเครียดจากสภาพการทำงาน หัวหน้างาน หรือระยะเวลาในการทำงานที่ยาวนานเป็นสิบชั่วโมงในแต่ละวัน

สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพกายและปัญหาสุขภาพจิตของคนงานในนิคมอุตสาหกรรม
จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เจาะลึก ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและด้านสุขภาพจิตใจสามารถแยกแยะถึงสาเหตุที่มาของปัญหาได้ดังนี้คือ

1. สาเหตุที่มาจากอุปกรณ์ป้องกัน

1.1 อุปกรณ์ป้องกันไม่เพียงพอ

จากการจัดกลุ่มศึกษาและการสัมภาษณ์คนงาน พบว่าในบางบริษัทอุปกรณ์ป้องกันมักจะมีไม่เพียงพอกับจำนวนพนักงาน (อุปกรณ์ในที่นี้ เช่น ถุงมือ หน้ากากปิดจมูก เข็มรีบลัดกั แวนตา เป็นต้น) เมื่อพนักงานไปขอเบิกกับหัวหน้างานมักได้รับคำตอบว่าอุปกรณ์หมดหรือกำลังดำเนินการ พนักงานจึงต้องใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่เดิมซึ่งคุณภาพต่ำ ทำให้มีความเสี่ยงที่ต้องสัมผัสกับสารเคมี

นอกจากอุปกรณ์ป้องกันจะไม่เพียงพอแล้ว หัวหน้างานยังมีความลำเอียงในการเบิกอุปกรณ์ โดยหัวหน้างานจะให้อุปกรณ์กับเฉพาะคนงานที่อยู่ในการควบคุมของตนเองเท่านั้น

1.2 อุปกรณ์ในการป้องกันทั้งส่วนบุคคลและส่วนของโรงงานไม่มีคุณภาพหรือไม่เหมาะสมกับร่างกายและลักษณะการใช้งาน เช่น ถุงมือ ในบางงานที่ต้องสัมผัสกับสารเคมี ซึ่งน่าจะต้องใช้ถุงมือที่ยาวก็มีแต่ถุงมือสั้น หรือถุงมือที่ใหญ่ใส่แล้วทำงานไม่ถนัด เมื่อไม่มีอุปกรณ์ป้องกันหรือไม่สามารถป้องกันได้ทั้งหมด สารเคมีอาจกระเด็นสัมผัสกับร่างกายและเกิดอาการแพ้เป็นแผลพุพองได้

นอกจากนี้ เครื่องดูดอากาศที่ไม่ค่อยมีคุณภาพและมีจำนวนน้อย ทำให้ฝุ่นละอองฟุ้งกระจายมาถูกแขนและผิวหนัง ทำให้แพ้ มีลักษณะเหมือนถูกน้ำร้อนลวก

2. สาเหตุมาจากทัศนคติของนายจ้าง

บางบริษัทพนักงานมีหน้ากากปิดจมูกเพียงเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐาน ISO เท่านั้น แต่ไม่ได้เน้นเรื่องของการป้องกันสุขภาพของคนงานเลย เช่น กรณีคนงานแผนกเชื่อมตะกั่ว อุปกรณ์

ในการป้องกันมีแค่ผ้าบางๆ ปิดจมูก ไม่มีแผ่นกรองที่สามารถป้องกันสารตะกั่วได้ จึงมีความเสี่ยงในการได้รับสารพิษ แต่ทางบริษัทแจ้งกับพนักงานว่าได้มีเจ้าหน้าที่มาตรวจปริมาณสารตะกั่วแล้ว และพบว่าไม่เกินค่ามาตรฐานที่กำหนด อีกทั้งทางโรงงานยังอ้างว่าการใส่ผ้าปิดจมูกจะเสียภาพพจน์ของบริษัท

3. คนงานไม่มีสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

คนงานไม่มีโอกาสที่จะรู้ได้เลยว่าในกระบวนการทำงานนั้นต้องสัมผัสกับสารอะไรบ้าง และสารนั้นจะส่งผลอย่างไรเมื่อได้สัมผัส หรือได้รับสารนั้นเข้าสู่ร่างกาย อีกทั้งภาษาในฉลากที่ติดอยู่ที่ภาชนะสำหรับบรรจุสารเคมีก็เป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาญี่ปุ่น ซึ่งคนงานอ่านไม่ออก

4. สาเหตุจากความเครียด

4.1 ทุกบริษัทมีการบังคับพนักงานให้ทำงานล่วงเวลา หรือทำงานในวันหยุด โดยการบังคับให้พนักงานเซ็นชื่อทำงานล่วงเวลา หรือทำงานในวันหยุด ทั้งๆที่กฎหมายได้กำหนดเอาไว้ว่าการที่จะให้คนงานทำงานล่วงเวลาหรือทำงานในวันหยุดนั้นจะต้องได้รับความยินยอมจากลูกจ้าง แต่ในทางปฏิบัติแล้วคนงานไม่มีอำนาจในการที่จะบอกว่าไม่ทำงานล่วงเวลาหรือไม่ทำงานในวันหยุด ซึ่งจุดนี้เป็นการกดดันพนักงานมาก เพราะถ้าคนงานไม่ทำงานล่วงเวลาหรือไม่ทำงานในวันหยุด ก็จะไม่ได้อีกเลยในหนึ่งอาทิตย์หรือมากกว่านั้น และจะมีผลต่อการพิจารณาเงินเพิ่มในตอนปลายปีด้วย

บางบริษัทใช้วิธีออกไปเดือนให้แก่พนักงานที่ไม่ยอมทำงานล่วงเวลาหรือทำงานในวันหยุด ซึ่งการออกไปเดือนนี้หัวหน้างานสามารถที่จะออกไปได้ตลอดเวลา และการได้รับไปเดือนนั้นมีผลต่อคนงานมาก คือ ไปเดือนมีผลในการพิจารณาความก้าวหน้าในการทำงาน การพิจารณาเงินเดือนเพิ่ม ค่าจ้างรายวันเพิ่ม และโบนัสประจำปี บางบริษัทจะหักเงิน 300 บาท ต่อไปเดือน 1 ไป จากโบนัสประจำปีของพนักงาน

จากการที่ต้องถูกบังคับให้ทำงานล่วงเวลาและทำงานในวันหยุดเป็นประจำนั้น ทำให้คนงานมีช่วงเวลาในการทำงานที่ยาวนานและต่อเนื่อง มีเวลาที่จะพักผ่อนร่างกายไม่มากนัก ซึ่งก็จะมีผลต่อปัญหาสุขภาพร่างกายของคนงานด้วย

4.2 กฎระเบียบของบริษัทที่เคร่งครัด กรณีตัวอย่าง คือ พนักงานลืมบัตรเข้าทำงานจึงถูกสั่งให้ขาดงาน เป็นเหตุให้ไม่ได้รับค่าจ้างในวันนั้น และยังเป็นเหตุให้ต้องถูกตัดเบี้ยขยันที่สะสมมานาน นอกจากนี้ยังมีระเบียบอีกมากที่คนงานรู้สึกอึดอัด เช่น เรื่องการเข้าห้องน้ำที่ต้องมีการแลกบัตร และต้องมีคนมาแทน ห้ามไปพร้อมๆกัน ถ้ามีคนไปก่อนต้องรองจนกว่าคนนั้นจะมา เป็นต้น

4.3 การพูดจาหรือการกระทำของหัวหน้างานที่สร้างความกดดันให้กับพนักงาน เช่น ถ้าพนักงานทำงานไม่ได้อย่างที่หัวหน้างานต้องการ หัวหน้างานนั้นก็พูดกดดันให้พนักงานลาออก

4.4 ความเครียดจากสภาพแวดล้อมในที่ทำงาน เช่น กลิ่นเหม็น และอากาศร้อน ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาหลายบริษัทที่ต้องการลดภาระค่าใช้จ่ายจึงได้มีการประหยัดไฟ โดยเปิดในบางจุดเท่านั้นทำให้อากาศร้อนมาก ไม่มีการระบายอากาศประกอบกับกลิ่นเหม็น ทำให้คนงานยิ่งเครียดมาก

4.5 หัวหน้างานลำเอียงในการพิจารณาความคิดความชอบของพนักงาน โดยพนักงานคนไหนที่เป็นพวกของหัวหน้างานก็จะได้รับการตัดเกรดสูงๆ ส่วนคนที่ไม่สนิทหรือไม่ใช่พวกก็จะได้รับการตัดเกรดต่ำๆ ซึ่งมีผลต่อการปรับค่าแรงประจำปี การให้โบนัส และการปรับตำแหน่ง

5. สาเหตุจากการกำหนดเป้าหมายในการทำงาน

การกำหนดเป้าหมายในการทำงานให้กับคนมีผลต่อการทำงานของคนงาน กล่าวคือ ถ้าคนงานทำได้ตามเป้าหมายก็จะได้รับเงินพิเศษเพิ่มขึ้น ถ้าทำไม่ได้ตามเป้าหมายก็จะถูกตำหนิ และมีผลต่อการพิจารณาเงินเดือนเพิ่ม แต่สิ่งสำคัญคือการกำหนดเป้าหมายนั้นไม่ได้หยุดนิ่ง แต่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้คนงานเครียดมากเพราะต้องทำงานให้ทันกับเป้าหมายที่กำหนด

6.สาเหตุที่มาจากสภาพที่ทำงาน

6.1 บริเวณที่เก็บสารเคมีเสี่ยงต่อการระเบิด เพราะมีการเก็บสารเคมีหลายๆชนิดรวมไว้ด้วยกัน ทั้งที่ใช้แล้วและที่ยังไม่ได้ใช้

6.2 จุดเรียกว่าเป็นไลน์การผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ แยกเป็น 5 ไลน์ คือ FINAL , STATOR , ROTOR , WINDING และ MOLD อยู่ในห้องเดียวกัน ซึ่งเป็นจุดที่มีการบัดกรี ตะกั่ว การอัดพลาสติก การกลิ้งน้ำยาที่ต้องใช้สารเคมีมาก การชุบตะกั่วโดยเครื่องชุบมีคนงานหยิบใส่ จะมีปัญหาในเรื่องของควันตะกั่วที่ฟุ้งกระจายไปทั่วเพราะเครื่องดูดอากาศไม่ค่อยมีคุณภาพ มีกลิ่นเหม็นมากจากกลิ่นตะกั่ว พลาสติก และสารเคมีที่ใช้ในกระบวนการผลิต

7.การขาดการมีส่วนร่วมของคนงานในกิจกรรมด้านสุขภาพความปลอดภัยในสถานประกอบการ โรงงานส่วนใหญ่มีคณะกรรมการความปลอดภัย และเจ้าหน้าที่ความปลอดภัย (จป.) เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพนักงานในการพูดคุยและเสนอแนะกับทางบริษัทในเรื่องของสภาพแวดล้อมในการทำงาน ความปลอดภัยในการทำงาน เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆที่เกี่ยวกับสุขภาพความปลอดภัยในการทำงานของพนักงาน แต่ทั้งคณะกรรมการความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่ความปลอดภัย(จป.)ไม่ได้มาจากคนงานเลย และคนงานเห็นว่าคณะกรรมการความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยไม่ได้ปฏิบัติงานอย่างจริงจัง และไม่รับฟังความคิดเห็นของคนงาน เพราะเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยที่มาจากการแต่งตั้งของนายจ้าง และสิ่งสำคัญคือ อำนาจในการตัดสินใจว่าจะทำตามที่คนงานร้องขอให้แก้ไขในเรื่องของสภาพแวดล้อมในการทำงานหรืออุปกรณ์ในการป้องกันนั้นอยู่ที่นายจ้าง

8. การขาดความเชื่อมั่นในสถานพยาบาลที่ทำงานร่วมกันสังคม คนงานไม่มีความเชื่อมั่นในสถานพยาบาลที่ได้ทำงานร่วมกันสังคมไว้ เพราะมักได้รับการบริการจากโรงพยาบาลแบบผ่านไป คนงานบางส่วนที่พอจะมีเงินจึงใช้บริการคลินิกหรือโรงพยาบาลอื่นแทน นอกจากนี้ คนงานไม่เชื่อข้อมูลของทางโรงพยาบาลจากการตรวจสอบสุขภาพคนงานประจำปี ที่มีการระบุว่าสุขภาพคนงานปกติดี ไม่มีปริมาณสารสะสมในร่างกายมากเกินไปมาตรฐาน

ความไม่มั่นใจในสถานพยาบาลที่คนงานทำงานร่วมกันสังคมไว้นั้น ส่งผลต่อปัญหาสุขภาพของคนงานเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อคนงานขาดความเชื่อมั่นก็จะไม่ไปรักษาอีก และใช้วิธีการซื้อยามากินเอง ซึ่งอาจเป็นการรักษาที่ไม่ถูกวิธีหรือไม่ทราบสาเหตุและการรักษาโรคที่แท้จริง และอาจทำให้คนงานมีปัญหาด้านสุขภาพได้ในระยะยาว

2.2) กระบวนการศึกษาวิจัย

พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แรงงานในนิคมอุตสาหกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบกับการจัดเวทีสนทนากลุ่ม(Focus Group) กับกลุ่มคนงานในพื้นที่ 4 ครั้ง ครั้งแรกวันที่ 20 ธันวาคม 2550 เป็นการจัดเวทีพูดคุยกับแกนนำจำนวน 15 คน ครั้งที่ 2 วันที่ 10 มกราคม 2551 เป็นการจัดกลุ่มพูดคุยกับกลุ่มคนงาน 50 คน ครั้งที่ 3 วันที่ 5 มีนาคม 2551 เป็นการจัดกลุ่มพูดคุยกับกลุ่มคนงาน 50 คน และวันที่ 8 มีนาคม 2551 เป็นการพูดคุยกับแกนนำจำนวน 15 คน

การจัดสนทนากลุ่มทั้ง 4 ครั้ง ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการแนะนำโครงการวิจัยและได้สอบถามถึงสภาพความเป็นอยู่ สภาพปัญหา และความคาดหวัง แล้วนำมาประมวลสังเคราะห์เป็นหมวดหมู่

2.3) ผลการศึกษาวิจัย

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข นิยามความหมายที่ “คนงาน”ปรารถนา

จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เจาะลึกคนงาน นิยามความหมาย “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” ที่คนงานใฝ่ฝันหรือปรารถนานั้น สามารถนำเสนอตัวชี้วัดตามองค์ประกอบ 4 มิติ ได้ดังตาราง

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. มิติมนุษย์ สุขภาพกาย สุขภาพใจ คุณธรรม	1.1 จิตใจ – ไม่โกรธง่าย ไม่โลภ ไม่หลง ใจเย็น มีเหตุผล 1.2 มีความซื่อสัตย์ (สามีภรรยา ครอบครัว) 1.3 ไม่มีอบายมุข (ครอบครัว ชุมชน) 1.4 สุขภาพ – ไม่มีโรค ไม่เป็นโรคร้ายแรง 1.5 คิดดี – ไม่คิดร้ายต่อตนเองและผู้อื่น 1.6 ไม่มีความกังวล ไม่เครียด ความหวาดระแวง (ความรู้สึกลึกซึ้งมั่นคง)

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
	1.7 มีความรอบรู้ ความสามารถในการวิเคราะห์เท่าทันสังคม
2.สถาบันสังคม ครอบครัว อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง	2.1 จำนวนสามวันในหนึ่งสัปดาห์ที่สมาชิกในครอบครัวกินข้าวพร้อมกัน 2.2 สมาชิกมีความเข้าใจ ปรัชญาหรือ ไม่มีทะเลาะกันในครอบครัว 2.3 สามิ-ภรรยา มีความซื่อสัตย์ 2.4 มีเงินส่งกลับไปให้ครอบครัวต่างจังหวัด 2.5 สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสด้านการศึกษา 2.6 ผู้สูงอายุได้รับการเลี้ยงดู เอาใจใส่ และมีเวลาเลี้ยงดูบุตรหลาน 2.7 สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงในกิจกรรมส่วนรวม 2.8 สมาชิกร่วมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม-องค์กร 2.9 กลุ่ม-องค์กรมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 2.10 กลุ่ม-องค์กรมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ(Autonomous) 2.11 สมาชิกมีการตัดสินใจร่วมกันในการแก้ไขปัญหา 2.12 กลุ่ม/องค์กร มีการประสานงานและหารือร่วมกัน 2.13 มีระบบฐานข้อมูลชุมชน กลุ่ม องค์กร 2.14 มีแผนพัฒนากลุ่ม องค์กร ชุมชน 2.15 มีการระดมทุนภายในเพื่อจัดสวัสดิการกลุ่ม องค์กร 2.16 มีผู้นำกลุ่ม ผู้นำรุ่นใหม่ สมาชิกที่ตื่นตัว และองค์กรที่เข้มแข็ง 2.17 มีการจัดการเรียนรู้ของกลุ่ม-องค์กรด้านต่างๆ เช่น กฎหมาย ด้านแรงงาน ด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมการเมือง สังคม
3. ความมั่นคงในชีวิต ปังจัย การดำรงชีพ (ที่อยู่อาศัยและ อาชีพ) สิ่งแวดล้อม ฯลฯ	3.1 การมีงานทำ/มีงานทำอย่างต่อเนื่อง และมีค่าจ้างรายได้ที่เป็นธรรม 3.2 มีระบบการจ้างงานและสภาพการทำงานที่เป็นธรรม 3.3 มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตและการกำหนดเป้าหมายการผลิต 3.4 มีระบบสวัสดิการพื้นฐานในโรงงานที่เป็นธรรม 3.5 รัฐต้องดูแลสวัสดิการพื้นฐาน 3.6 มีความปลอดภัยในการทำงาน โดยมีระบบการจัดการและ

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
	ป้องกันสารพิษที่เหมาะสม 3.7 มีบริการตรวจสุขภาพจากแพทย์อย่างเที่ยงธรรม โปร่งใส และ สม่ำเสมอ 3.8 มีระบบการถ่ายเทของเสียและอากาศที่เหมาะสม 3.9 มีแสงสว่างเพียงพอ 3.10 มีน้ำสะอาดในการบริโภคอุปโภคและเพียงพอ 3.11 มีห้องน้ำที่สุขลักษณะและเพียงพอ 3.12 มีที่จอดรถมอเตอร์ไซค์เพียงพอ 3.13 มีแม่น้ำที่สะอาด ไม่มีสารพิษ 3.14 มีเวลาพักผ่อนวันละ 8 ชั่วโมง 3.15 มีเวลาพัฒนาศักยภาพตนเองวันละ 8 ชั่วโมง 3.16 มีสิทธิได้รับบริการและพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน อย่างเหมาะสมของชุมชน 3.17 มีสิทธิในที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแหล่งอาชีพและวิถีชีวิต
4.ความเป็นธรรมในสังคม	4.1 กลุ่ม องค์กร ชุมชน มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและวางแผนการพัฒนาทั้งระดับชุมชนและประเทศ 4.2 มีความโปร่งใสในการบริหาร โครงการพัฒนาของรัฐ/บริษัท 4.3 มีระบบตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล บริษัทและองค์กร ท้องถิ่น 4.4 มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ถึงระดับประเทศใน พื้นที่ทำงานและอยู่อาศัย 4.5 มีสิทธิเสนอกฎหมายและนโยบายต่อรัฐ 4.6 ไม่มีการกดขี่หรือบังคับใช้กฎหมายของรัฐอย่างไม่เป็นธรรม 4.7 ไม่มีการถูกเลือกปฏิบัติหรือถูกจำกัดสิทธิจากความแตกต่าง ทางด้านเพศ อายุ ชนชั้น หรือเชื้อชาติ 4.8 ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายอย่างเป็นธรรม และกฎหมายต้องยุติธรรม 4.9 มีการกระจายความมั่งคั่งอย่างเป็นธรรม 4.10 การเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐานอย่างเท่าเทียม 4.11 สังคมมีความเสมอภาค

2.4) บทวิเคราะห์

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มคนงานกับสภาพที่ดำรงอยู่จริงเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ สภาพที่กลุ่มคนงานเผชิญอยู่ไม่ได้ทำให้ชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งนโยบายของบริษัทและนโยบายของรัฐ ตลอดจนทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและช่องโหว่ทางกฎหมาย ล้วนไม่เอื้อให้คนงานอยู่เย็นเป็นสุข ในขณะที่ปัจจัยภายในนั้น คนงานต้องสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม/องค์กร ในหลายๆด้าน ทั้งในรูปแบบสหภาพแรงงาน และการต่อรองกดดันให้เกิด “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” เป็นจริงมากขึ้น เช่น การที่มีกลุ่ม องค์กรมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ (Autonomous) การที่สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงในกิจกรรมส่วนรวม สมาชิกร่วมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม สมาชิกมีการตัดสินใจร่วมกันในการแก้ไขปัญหา กลุ่ม/องค์กร มีระบบฐานข้อมูล แผนพัฒนากลุ่ม องค์กร ชุมชน มีการระดมทุนภายในเพื่อจัดสวัสดิการกลุ่ม การมีผู้นำกลุ่ม ผู้นำรุ่นใหม่ สมาชิกที่ตื่นตัว องค์กรที่เข้มแข็ง ตลอดจนมีการจัดการเรียนรู้ของกลุ่ม/องค์กรด้านต่างๆ เช่น กฎหมายด้านแรงงาน ด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมการเมือง เป็นต้น

3) กรณีศึกษาปัญหาเกษตรแบบพันธสัญญา จังหวัดพิษณุโลก

ระบบเกษตรแบบพันธสัญญาและเกษตรอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างมีการขยายตัวมากขึ้นภายหลังยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดสี่แยกอินโดจีนในระยะยาวของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ระหว่างปี 2540 – 2544 โดยอาศัยการพัฒนาจากศักยภาพที่มีอยู่เดิมของกลุ่มจังหวัดสี่แยกอินโดจีน โดยเฉพาะด้านการเกษตรที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นพื้นที่ราบภาคกลางและมีระบบชลประทานรองรับ จึงใช้การเกษตรที่มีพื้นฐานคืออยู่แล้วพัฒนาให้เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของประเทศและภูมิภาค และมีแนวทางการพัฒนาที่สัมพันธ์กับการส่งเสริมการเกษตรแบบพันธสัญญา โดยการสนับสนุนบทบาทภาคเอกชนในการส่งเสริมอุตสาหกรรมแปรรูปเกษตรและการพัฒนาตลาดสินค้าเกษตร เช่น สหกรณ์การเกษตร ระบบตลาดกลางเกษตร ระบบตลาดข้อตกลงสินค้าเกษตร (Contract farming) ระบบตลาดรับซื้อล่วงหน้า โดยออกกฎหมายหรือระเบียบให้มีผลบังคับและควบคุมการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งเป็นหลักประกันความเชื่อมั่นด้านวัตถุดิบให้แก่อุตสาหกรรมแปรรูปเกษตร

โดยภาพรวมของจังหวัดพิษณุโลก พบว่าการขยายตัวของระบบเกษตรแบบพันธสัญญาเริ่มเข้ามาในพื้นที่หลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 ซึ่งเกิดจากนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนของรัฐบาลตั้งแต่ปี 2544 โดยเป็นลักษณะการส่งเสริมต้นทุนการปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย พริก ถั่วเหลือง และการส่งเสริมต้นทุนการเลี้ยงสัตว์แบบครบวงจร เช่น สุกร สัตว์ปีก ปลาในกระชัง เป็นต้น

3.1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ให้ความสนใจการเกษตรแบบพันธสัญญา 2 พื้นที่ ได้แก่

กลุ่มเลี้ยงหมูวัดตายม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

กลุ่มเลี้ยงหมูวัดตายม เป็นกลุ่มเลี้ยงหมูในรูปแบบพันธสัญญากับบริษัทซีพี เกษตรอุตสาหกรรม จำกัด โดยมีฟาร์มเลี้ยงอยู่ในพื้นที่ตำบลวัดตายม เขตเทศบาลเนินกลุ่ม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

ในปัจจุบันตำบลวัดตายม มีกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงหมูแบบพันธสัญญา จำนวน 8 เล้า โดยการเลี้ยงหมูในลักษณะการทำสัญญากับบริษัทเริ่มขึ้นเมื่อ 6 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเกิดจากการประสบภาวะขาดทุนจากการทำนา เกษตรกรจึงปรึกษาเจ้าหน้าที่ส่วบาลของบริษัทและมีการแนะนำด้านการลงทุนแบบพันธสัญญากับทางบริษัท ซึ่งการลงทุนเลี้ยงหมูแบบพันธสัญญากับบริษัทนั้นเกษตรกรเป็นเจ้าของที่ดิน เป็นผู้สร้างโรงเรือนรวมทั้งค่าบำรุงรักษาตามมาตรฐานของบริษัท รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าซ่อมบำรุง ค่าใช้จ่ายรายเดือนต่าง ๆ ส่วนบริษัทจะเป็นผู้ลงทุนในด้านต้นทุนลูกหมูแต่ละรุ่น รวมทั้งอาหาร และยา โดยมีเจ้าหน้าที่ส่วบาลของบริษัทคอยให้คำแนะนำด้านเทคนิคการเลี้ยง เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการจับปลา บริษัทจะหักค่าใช้จ่ายต้นทุนด้านต่าง ๆ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงจะได้ “ค่าเลี้ยง” ในอัตรากิโลกกรัมละ 2 บาท หากสามารถเลี้ยงได้น้ำหนักมากกว่าตัวละ 60 กิโลกรัม เกษตรกรจะได้เงินพิเศษ รุ่นละ 20,000 บาท

กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังตำบลวังงาม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ตำบลวังงาม ปัจจุบันมีประชากร 3,366 คน 724 ครัวเรือน ชาวบ้านตำบลวังงามทำนาเป็นอาชีพหลัก โดยมีอาชีพเสริม คือ รับจ้าง ค้าขาย และเลี้ยงปลาเนื่องจากอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ภายหลังการทำนาประสบปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ข้าวราคาตกต่ำ และประสบปัญหาศัตรูพืชและโรคหลายชนิด เกษตรกรจึงหันมาเลี้ยงปลากันมากขึ้นเนื่องจากพื้นที่เหมาะสมต่อการทำประมง และได้เห็นความสำเร็จของชุมชนอื่นที่มีการเลี้ยงปลาแบบพันธสัญญา

การเริ่มต้นทำสัญญาผู้เลี้ยงต้องนำหลักทรัพย์มาค้ำเงินลงทุนจากธนาคารเพื่อลงทุนทำกระชังในแบบมาตรฐานของบริษัท ซึ่งลงทุนค่ากระชังเริ่มต้น 40,000 บาทต่อ 1 กระชัง โดยทางตัวแทนของบริษัทจะนำลูกปลามาให้เกษตรกรกิโลกกรัมละ 100 บาท และหักค่าประกันอาหารตัวละ 10 บาท กรณีที่เลี้ยงปลาได้ครบถ้วนหรือมีการตายน้อยที่สุด เกษตรกรจะมีรายได้ประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อ 1 กระชัง (ระยะเวลาเลี้ยง 5 เดือน) แต่หากมีการตายของปลาในกระชังมาก รายได้ก็จะลดน้อยลง โดยปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขาดทุนหรือกำไรของเกษตรกร คือ 1) การไม่สามารถควบคุมกระแสน้ำขึ้น-ลง ซึ่งมีผลในด้านการควบคุมอุณหภูมิที่เหมาะสมของปลา 2) การไม่สามารถควบคุมราคาอาหารปลาและยารักษาโรคได้ 3) การไม่สามารถควบคุมหรือรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับปลาในกระชังได้ 4) การทำหน้าที่ของตัวแทนบริษัท และ 5) การไม่สามารถกำหนดราคาซื้อ

ขายเพราะทางบริษัทเป็นผู้กำหนดตามกลไกตลาด รวมถึงการเสียเปรียบต่อบริษัทที่ถือสิทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงสัญญาได้โดยมีต้องบอกกล่าว

จากปัจจัยทั้ง 5 ข้อ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้เกษตรกรหลายกลุ่มในพื้นที่ประสบปัญหาการขาดทุน จึง “แขวนกระชัง” หรือเลิกเลี้ยงชั่วคราว บางรายขายกระชังเลี้ยงปลา เลิกเลี้ยงอย่างถาวร

3.2) กระบวนการศึกษาวิจัย

กระบวนการศึกษาวิจัยทั้งในพื้นที่กลุ่มเลี้ยงหมูวัดตายมและกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังตำบลจี่งวาม มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินงานในลักษณะเดียวกัน คือ

- 1) กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรเป็นรายบุคคล
- 2) กระบวนการพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุขและคุณภาพชีวิตร่วมกับชุมชน ใช้การสนทนากลุ่ม โดยประเด็นในการสนทนากลุ่มคือ 1) นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข 2) วิธีการทำให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข และ3) ข้อเสนอที่นำไปสู่การปฏิบัติต่อหน่วยงานระดับท้องถิ่น รัฐบาล หรือเอกชน กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุข มีการจัดเวที2-3 ครั้ง และรวบรวมเป็นข้อเสนอดัชนีชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มศึกษา

3) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการสร้างภาคีความร่วมมือกับเครือข่ายอื่นๆ กระบวนการเป็นปฏิบัติการของเครือข่ายและชุมชนในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตตนและชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข โดยเป็นแผนปฏิบัติการที่ประสานความร่วมมือกับภาคีในท้องถิ่นและภาคีในระดับประเด็นปัญหา ลักษณะวิธีการที่ใช้เป็นการพูดคุยประสานงานในระดับกลุ่ม ชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง

3.3) ผลการศึกษาวิจัย

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข ในความหมายของกลุ่มผู้เลี้ยงหมูวัดตายม หมายถึง “สภาวะที่คนในชุมชนมีสุขภาพกาย สุขภาพใจที่ดี ครอบครัวมีความสุข มีความมั่นคงในอาชีพและปัจจัยสี่ ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่มีความเป็นธรรมในสังคม” การให้ความหมายความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มเลี้ยงหมูตำบลวัดตายม สะท้อนให้เห็นการใช้ชีวิตในท้องถิ่นที่ต้องการความมั่นคงในอาชีพ ปัจจัยสี่ และการได้รับการปฏิบัติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ไม่ถูกเอาเปรียบ สอดคล้องอาชีพของกลุ่มที่แม้มีสัญญาเป็นเอกสาร แต่กลุ่มก็ยังคาดหวังให้เกิดความธรรมในการปฏิบัติต่อกันระหว่างผู้จ้างและผู้รับจ้างเลี้ยง

สำหรับกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังตำบลจี่งวาม เห็นว่า ความอยู่เย็นเป็นสุข คือ “ความสุขทั้งกาย ใจ จิต ในระดับตนเอง ในครอบครัวมีความสุขเข้าใจดูแลช่วยเหลือกัน มีการจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน มีสภาพสิ่งแวดล้อมที่สมดุล เศรษฐกิจที่พอเพียงและไม่ถูกเอาเปรียบ ปราศจาก

หนี้สินและสังคมที่มีความเป็นธรรม” สะท้อนถึงการมีสุขภาวะที่ดีในระดับตนเอง และองค์ประกอบที่เป็นสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมถึงความมั่นคงในชีวิตคือการไม่ถูกเอาเปรียบทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของทั้ง 2 พื้นที่ สะท้อนให้เห็นเงื่อนไขเรื่องการมีสุขภาวะที่ดี สถาบันทางสังคมที่ดี ช่วยเหลือพึ่งพาและเอื้อต่อความสุข มีความมั่นคงในชีวิตทั้งด้านปัจจัยสี่และความมั่นคงในอาชีพ การมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย ไม่มีหนี้สิน และได้รับความเป็นธรรมในอาชีพ ทั้งด้านสวัสดิการจากการทำงานในลักษณะแรงงานนอกระบบ และการได้รับรายได้ในสัดส่วนที่เหมาะสมและเป็นธรรม

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

จากการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้เลี้ยงหมูวัดตายม สามารถนำข้อมูลมาสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบดังนี้ และตัวชี้วัดของกลุ่มเกษตรพันธสัญญา ดังนี้

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. มิติมนุษย์ สุขภาพกายดี สุขภาพใจดี	- การมีสุขภาพที่แข็งแรง สามารถทำงานได้ - ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ - ไม่มีความกังวลไม่เครียด หรือความหวาดระแวง - จิตใจดี ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น
2. สถาบันสังคม ครอบครัว ชุมชน	- ครอบครัวมีความเข้าใจกัน มีเหตุผล - บุตรหลานไม่เกเร เป็นคนดีของสังคม - คนในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน - อยู่พร้อมหน้ากันในวันสำคัญต่าง ๆ - ชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือกัน - มีการรวมตัวเป็นเครือข่าย กลุ่ม - มีกองทุนของชุมชนเพื่อจัดสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างทั่วถึง - ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นตนเอง - มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่น

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
สังคมวัฒนธรรม	- บำรุงพุทธศาสนา - มีการเคารพผู้อาวุโสของชุมชน
3. ความมั่นคงในชีวิต ปัจจัยการดำรงชีพ ปัจจัยการดำรงชีพ ความมั่นคงในอาชีพ เศรษฐกิจ ระบบสาธารณูปโภค หลักประกันทางสังคม	- มีปัจจัยสี่เพียงพอ - การมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย (15,000 – 25,000 บาท) - ไม่มีหนี้สินมากเกินไป - มีศักยภาพในการต่อรองราคาผลผลิต ปัจจัยการผลิตได้ - มีระบบสาธารณูปโภคที่เหมาะสมกับ ชุมชน - มีระบบการจัดการน้ำที่สามารถป้องกันน้ำ ท่วมในชุมชนและที่ทำกิน - ได้รับการจัดหลักประกันทางสังคม สุขภาพ และสวัสดิการจากรัฐอย่างมาตรฐาน ทั่วถึง ทุกกลุ่ม ทุกอาชีพ
4. ความเป็นธรรม ความเป็นธรรมในอาชีพ ความเป็นธรรมในสังคม / ธรรมาภิบาล	- การประกอบอาชีพได้รับความเป็นธรรม ไม่ถูกเอาเปรียบ มีรายได้ที่เหมาะสมกับค่า ครองชีพที่สูงขึ้น - ได้รับการจัดสวัสดิการที่เป็นธรรม คุ้มครองแรงงานแก่เกษตรกรที่มีสัญญาต่อ บริษัทอย่างเท่าเทียม เช่นเดียวกันกับแรงงาน ในบริษัท - มีความเท่าเทียมในฐานะคู่สัญญา ร่วมกัน คิด ปรึกษาร่วมกันเรื่องราคาผลผลิต ต้นทุน เช่น โรงเรือน อาหาร ยารักษาโรค ข่าวดสาร การปรับเปลี่ยนสัญญา รวมถึงร่วม รับผิดชอบในค่าใช้จ่าย ภาษีต่าง ๆ อันเกิด จากการเลี้ยงหมูที่ไม่ใช่ภาษีรายได้ส่วน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
	บุคคล - ไม่ถูกเอาเปรียบในด้านสังคมและเศรษฐกิจ - มีระบบตรวจสอบความโปร่งใสในการทำงานของรัฐและท้องถิ่น - ไม่มีการบังคับใช้อำนาจรัฐ หรืออำนาจอื่น ๆ ต่อคนในชุมชน

องค์ประกอบและตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชังตำบลจันทาม มีดังนี้

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. มิติมนุษย์ สุขภาพกายดี สุขภาพใจดี	- มีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัย - มีการรวมกลุ่มออกกำลังกายสม่ำเสมอ - สามารถประกอบสัมมาชีพได้ - มีความสบายใจ ไม่มีความกังวล - อารมณ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส - ไม่ตัดสินใจด้วยอารมณ์ มีเหตุผล
2. สถาบันสังคม ครอบครัว ชุมชน	- คนในครอบครัวไม่มีการทะเลาะกัน - คนในครอบครัวมีการช่วยเหลือกัน - ครอบครัวมีงานทำ มีรายได้ - มีการดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ - มีผู้นำที่ดี เป็นผู้นำที่ดี - สมาชิกมีความสามัคคีกัน รับผิดชอบการทำงานร่วมกันดี - มีกิจกรรมร่วมกันของชุมชน - มีการประชุม/พูดคุยเมื่อเกิดปัญหาของ

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
สังคมวัฒนธรรม	ชุมชน - มีการจัดการสวัสดิการของชุมชน - มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นใหม่ - มีการเคารพผู้อาวุโสของชุมชน - คนในชุมชนไปวัดในวันพระและวันเทศกาลสำคัญ - มีการสืบสานประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น
3. ความมั่นคงในชีวิต การศึกษา การเรียนรู้ ความมั่นคงในอาชีพ เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมชุมชน	- ได้รับการศึกษาในระบบอย่างน้อยระดับปริญญาตรี และให้มีการเรียนรู้นอกระบบ - ได้รับความรู้ มีการพัฒนาในด้านอาชีพ - มีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย - ไม่มีหนี้สินมากเกินไป - มีหลักประกันในอาชีพ (ประกันความเสียหาย - ประกันการขาดทุน เหมือน อ้อย ยางพารา) - รัฐเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงในการทำสัญญา ระหว่างชาวบ้านกับเอกชน - ชุมชนมีกฎ ระเบียบสังคมของชุมชน - มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน - มีการดูแลรักษาน้ำในแหล่งน้ำต่าง ๆ ในชุมชนให้สะอาดและเป็นธรรมชาติ - มีการให้บริการในระบบสาธารณสุขปกคอย่างครบถ้วน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
หลักประกันทางสังคม	- มีการจัดหลักประกันทางสังคม สุขภาพ และสวัสดิการจากรัฐอย่างมาตรฐานอย่างทั่วถึง
4. ความเป็นธรรม ความเป็นธรรมในอาชีพ ธรรมภิบาล	- มีการกระจายรายได้แก่คนทำงานอย่างเป็นธรรม - มีการจัดสวัสดิการและหลักประกันสุขภาพแก่เกษตรกรอย่างเป็นธรรม เช่นเดียวกับอาชีพอื่น - ได้รับความรู้ เทคนิค และการพัฒนาอาชีพของตน - มีระบบการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลท้องถิ่น

3.4) บทวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ของดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขกับปัญหาของชุมชน

จากการศึกษาพบว่านิยามและดัชนีตัวชี้วัดของทั้ง 2 พื้นที่ มีความใกล้เคียงกันแต่แตกต่างกันในประเด็นย่อย โดยนิยามและตัวชี้วัดของกลุ่มเลี้ยงหมูวัดตายม สะท้อนให้เห็นปัญหาของชุมชน 3 ประเด็น คือ

1) ปัญหาความไม่มั่นคงในอาชีพและภาวะเศรษฐกิจของเกษตรกร กล่าวคือ ปัจจุบันค่าครองชีพสูงขึ้นทุกวันแต่ทางกลุ่มผู้เลี้ยงหมูยังคงมีรายได้เท่าเดิม ค่าจ้างเลี้ยงยังคงกิโลกรัมละ 2 บาท ไม่ได้ขึ้นตามราคาหมูที่แพงขึ้น อีกทั้งเกษตรกรยังต้องรับภาระต้นทุนการเลี้ยงที่มีราคาสูงขึ้น

2) ปัญหาระบบสาธารณสุขปศุสัตว์ที่ส่งผลต่อการเลี้ยงหมู เนื่องจากพื้นที่ตำบลวัดตายมเป็นพื้นที่ลุ่ม ซึ่งในฤดูแล้งจะแล้งมาก แต่ในฤดูฝนน้ำจะหลากท่วมพื้นที่ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย ที่ผ่านมามีความพยายามของชุมชนที่จะผลักดันให้สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อการจัดการน้ำ นอกจากนี้ต้องมีการจัดการกลิ่นขี้หมูในฟาร์มโดยผู้เลี้ยงเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างตามแบบของบริษัท เพราะถ้าจัดการไม่ดีจะเกิดผลกระทบต่อชุมชนและอาจกระทบต่อปัญหาความไม่มั่นคงในอาชีพ

3) ความไม่เป็นธรรมในอาชีพ บริษัทผู้สัญญาให้ความสำคัญกับฐานผลิตของตนเอง มากกว่าการดูแลสัญญาให้มีความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ที่เหมาะสมกับกลไกตลาด กล่าวคือ ตั้งแต่เริ่มต้นสัญญาบริษัทไม่ได้ช่วยเหลือเรื่องการก่อสร้างและค่าบำรุงรักษาอุปกรณ์ในฟาร์ม อีกทั้งค่าอาหารที่เพิ่มสูงขึ้นทางบริษัทก็ไม่ให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ผู้เลี้ยงไม่สามารถเรียกร้องราคาค่าเลี้ยงให้เพิ่มขึ้นได้ เพราะไม่มีเวทีการพูดคุยระหว่างผู้เลี้ยงและบริษัท

นอกจากนี้ยังมีความไม่เป็นธรรมในการจ่ายภาษี เพราะผู้เลี้ยงหมู่ต้องจ่ายทั้งภาษีโรงเรือน ภาษีมลภาวะ ภาษีสังคมที่ต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน (เพราะกลิ่นจี้หมูและการใช้น้ำมากกว่าอาชีพอื่น) รวมถึงการเสียภาษีเงินได้ในฐานะผู้ประกอบการทั้งที่สถานะที่แท้จริงคือแรงงาน นอกกระบบที่รับจ้างเลี้ยงหมูของบริษัทเอกชน

สำหรับนิยามและดัชนีตัวชี้วัดของกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังตำบลวังงาม สะท้อนปัญหาที่ชุมชนประสบใน 2 ประเด็น คือ

1) ความไม่เป็นธรรมและความไม่มั่นคงในอาชีพ เพราะการจัดสวัสดิการและหลักประกันสังคมของกลุ่มอาชีพนี้ไม่เท่าเทียมกันกับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ รวมทั้งการพัฒนาความรู้ในการเลี้ยงปลา เกษตรกรต้องอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ แต่ยังขาดความรู้ในการพัฒนาอาชีพของตน โดยเฉพาะปัญหาที่กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชังประสบคือโรคที่เกิดกับปลาซึ่งรักษาไม่ได้ เพราะไม่รู้สาเหตุและควบคุมไม่ได้เพราะเลี้ยงปลาในแม่น้ำลำคลองที่มีการขึ้นลงและอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลง ความขุ่นใส เป็นสาเหตุให้ปลาในกระชังตายเป็นปริมาณมากทำให้ขาดทุน ซึ่งการชดเชยค่าเสียหายก็ได้รับเพียงส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับความเสียหาย

2) การดูแลรักษาแหล่งน้ำของชุมชน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาจะมีโรคใหม่ๆ เกิดขึ้น เพราะการขึ้นลงของน้ำ อุณหภูมิและน้ำใสขุ่นเป็นปัจจัยเสี่ยงที่ไม่สามารถควบคุมได้ อีกทั้งระยะหลังเมื่อมีฝนตกมักจะมีสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรไหลลงแม่น้ำทำให้ปลาที่เลี้ยงตาย

โดยสรุปพบว่าภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขของทั้ง 2 ชุมชนนั้น ชุมชนสามารถสร้างภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขได้ด้วยตนเอง แต่ในส่วนที่ควบคุมเองไม่ได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหน่วยงานและเป็นผลกระทบจากนโยบาย ซึ่งต้องใช้การประสานงานในระดับหน่วยงานหรือระดับนโยบาย โดยเฉพาะการให้ความสำคัญเรื่องความเป็นธรรมในสังคมและการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณานิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนกับนิยามของสภาพัฒน์ พบว่ามีความใกล้เคียงกันในส่วนที่เกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ในความหมายของคำว่า “คุณภาพชีวิตที่ดี” นั้น ทางสภาพัฒน์ฯ ได้ให้ความหมายที่ต่างไปจากชาวบ้าน กล่าวคือ คุณภาพชีวิตที่ดีหมายถึงการดำรงอยู่อย่างมีดุลยภาพ ทั้งกาย จิต ปัญญา มีความเชื่อมโยงกับ สภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ โดยต้องมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงาม เพื่อจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สมดุลกันระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม แต่ในความหมายของชาวบ้านนั้นคุณภาพชีวิตที่ดีไม่ได้ซับซ้อนไปกว่าวิถีชีวิตและปัญหาที่เผชิญอยู่ ทั้งด้านปัจจัยสี่พื้นฐาน สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อ

อาชีพและความมั่นคงในชีวิต ระบบการจัดการสวัสดิการที่ไม่ทั่วถึง และความไม่เป็นธรรมที่ได้รับในอาชีพ สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านมองจากสิ่งที่ใกล้ตัว ดังนั้นการจัดการกับปัญหาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการมีความเป็นธรรมในสังคม

ในส่วนของดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขนั้นทั้ง 2 พื้นที่ มี 4 องค์ประกอบ ที่แตกต่างไปจากนิยามของสภาพัฒน์ ได้แก่

1) มิติความเป็นมนุษย์ คือด้านสุขภาวะของตัวบุคคล (สุขภาพกายและสุขภาพใจ) ชาวบ้านไม่ได้มองไปถึงเรื่องการไม่รู้หรือความมีสติปัญญา แต่ให้ความสำคัญกับความจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และการมีสุขภาพใจที่ดีและควรมีตัวชี้วัดด้านความสบายใจ ไม่มีความหวาดระแวง หรือความกังวลต่อเรื่องที่มีผลกระทบทั้งในด้านครอบครัว ตนเอง หรือภายนอกชุมชน

2) สถาบันทางสังคม มีความแตกต่างจากสภาพัฒน์ คือ ชาวบ้านให้ความสำคัญด้านสังคม วัฒนธรรม การสืบสาน การถ่ายทอดภูมิปัญญา และการเคารพผู้อาวุโส

3) ความมั่นคงในชีวิต ตัวชี้วัดที่จะสะท้อนความอยู่เย็นเป็นสุขในด้านความมั่นคงในชีวิต คือ อย่างน้อยต้องมีปัจจัยสี่เพียงพอ และต้องมีการศึกษาทั้งในระบบ(ชั้นด่ำปริญญาตรี) รวมถึงการศึกษานอกระบบเพื่อการเรียนรู้ด้วย ซึ่งทั้ง 2 ประเด็นนี้ ทางสภาพัฒน์ ไม่ได้ให้ความสำคัญ ในส่วนความมั่นคงในอาชีพและเศรษฐกิจ ตัวชี้วัดของสภาพัฒน์ เป็นดัชนีตัวชี้วัดที่สะท้อนระบบเศรษฐกิจมหภาคและเป็นตัวเลขทางเศรษฐกิจ แต่ดัชนีตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาชีพของชาวบ้านเป็นตัวชี้วัดในเชิงความรู้สึกว่าเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความมั่นคงในอาชีพของตน เช่น การไม่มีหนี้ มีการประกันราคาสินค้าหรือค่าแรงงาน การมีศักยภาพในการต่อรอง มีโอกาสในการพัฒนาอาชีพของตน นอกจากนี้ตัวชี้วัดความมั่นคงในอาชีพนั้นภาครัฐต้องเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายในการทำสัญญากับเอกชนด้วย

4) ความเป็นธรรม ชุมชนให้ความสำคัญเรื่องความเป็นธรรมในอาชีพ เพราะมีผลต่อความอยู่เย็นเป็นสุขโดยตรง ซึ่งวัดจากการไม่ถูกเอาเปรียบในอาชีพของตน คือการเลี้ยงหมู การรับจ้างเลี้ยงปลาเปรียบเสมือนแรงงานนอกระบบ ซึ่งควรมีสวัสดิการที่เป็นธรรม และในฐานะคู่สัญญาน่าจะมีสิทธิในการร่วมคิด ปรีกษาหารือในเรื่องต้นทุนการผลิตที่ทางกลุ่ม รวมถึงการรับภาระเรื่องภาษี และเรื่องเกี่ยวกับเอกสารสัญญา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพ และประเด็นการจัดสวัสดิการ และรายได้ที่เป็นธรรม

การพัฒนาตัวชี้วัดกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการดำเนินการสร้างตัวชี้วัด สามารถเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มที่เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนได้เรียนรู้ถึงการระดมความคิดร่วมกันถึงเรื่องความอยู่เย็นเป็นสุขของตน และการสร้างตัวชี้วัดของตนเพื่อเป็นแผนงาน หรือพัฒนาให้เป็นแผนของชุมชนไปสู่เป้าหมายของความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาแนวทางปฏิบัติในการสร้างความเข้มแข็ง

ให้แก่ชุมชนนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีน้อย เนื่องจากข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่ที่ขาดความเชี่ยวชาญ ไม่เข้าใจสภาพปัญหาและวิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น รวมถึงข้อจำกัดจากการกำหนดกรอบตามนโยบายของแต่ละหน่วยงาน

ดังนั้นสิ่งสำคัญในการทำงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน คือการให้คนในชุมชนหรือในกลุ่มมาร่วมกันดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนดำเนินงาน เป้าหมาย และร่วมดำเนินการทุกขั้นตอน ซึ่งการทำงานลักษณะนี้จะเป็นการสร้างบุคลากรของชุมชนที่สามารถขยายความคิดสู่ชุมชนต่อไป

3.5) สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาทั้ง 2 พื้นที่ โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานิยามและดัชนีตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข พบว่า การเลี้ยงหมูและเลี้ยงปลาของเกษตรกรแบบพันธสัญญามีผลให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนสถานะจากเจ้าของผลผลิตเป็นเพียงแรงงานนอกระบบรับจ้างเลี้ยง ที่ขาดอำนาจตัดสินใจ และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของบริษัทอย่างเคร่งครัด ขณะเดียวกันแรงงานนอกระบบในอาชีพเกษตรกรแบบพันธสัญญากลับไม่มีหลักประกันขั้นพื้นฐานของคุณภาพชีวิตที่ดี ในการดูแลสวัสดิการของตนเองและครอบครัว ขาดหลักประกันความมั่นคงในอาชีพ รวมถึงขาดโอกาสในกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาในอาชีพของตน เนื่องจากพบว่าไม่มีอำนาจการตัดสินใจในกระบวนการผลิต และระบบการผลิตที่เข้มข้นของบริษัทจะกำหนดและควบคุมกระบวนการเลี้ยงดูทุกขั้นตอน ทั้งระยะเวลาการเลี้ยง สูตรอาหารที่เปลี่ยนไปตามความต้องการของตลาด การให้ยาวัคซีน การดูแลควบคุมอุณหภูมิ การคัดเลือกพันธุ์ คัดขาย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกษตรกรผู้เลี้ยงจะไม่มีความรู้เพื่อคิดค้นพัฒนาในอาชีพของตน เพียงแต่ทำตามที่ทำทางบริษัทให้ทำเพียงเท่านั้น

จึงเห็นได้ว่าการขยายตัวของระบบเกษตรอุตสาหกรรมและเกษตรกรแบบพันธสัญญาได้เพิ่มอำนาจให้กับบริษัทอุตสาหกรรมเกษตร ทำให้เกษตรกรกลายสถานะเป็นเพียงแรงงานในที่ทำงานของตนเอง แม้ว่าการผลิตในรูปแบบนี้จะทำให้เกษตรกรลดความกังวลเรื่องการจัดหาปัจจัยการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ รวมถึงมีการประกันราคาขายในเบื้องต้นหากผลผลิตได้คุณภาพตามมาตรฐาน แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะยาว คือ การที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไม่ได้เรียนรู้ในการทำเกษตรแบบพึ่งพิงตนเองและปัจจัยการผลิตของชุมชน เพราะการเกษตรแบบพันธสัญญานั้นบริษัทนำเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้กับการส่งเสริมการผลิต เป็นการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกและไม่ได้นำภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมมาพัฒนาเทคนิคการประกอบอาชีพที่เป็นของชาวบ้านเอง ซึ่งในอนาคตอาจจะต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกตลอดเวลา และอาจกระทบถึงการสูญเสียความมั่นคงทางอาหารในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

1) เกษตรกรผู้เลี้ยงหมูและปลาในกระชัง ควรมีรูปแบบการทำงานเป็นกลุ่ม เครือข่าย เพื่อจัดการการผลิต การตลาด การบริโภคในท้องถิ่น หรือสู่ตลาดภายนอก ซึ่งอนาคตหากกลุ่มมีความเข้มแข็งมากพออาจพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ แต่ในเบื้องต้นเกษตรกรควรจะเริ่มจาก

การรวมกลุ่มอาชีพ เพราะกระบวนการกลุ่มจะสร้างการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน ทำให้มีพลังในการต่อรองเรื่องราคาค่าเลี้ยง สวัสดิการและอื่น ๆ ที่สามารถสร้างความเป็นธรรมให้กับอาชีพได้ โดยหน่วยงานที่ควรเข้ามาส่งเสริม เช่น กศน. พัฒนาชุมชน ธกส. เกษตรจังหวัด พาณิชย์จังหวัด เป็นต้น

2) หน่วยงานของรัฐควรจะเข้ามาส่งเสริมความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เชิงเทคนิค ความรู้ด้านการบริหารจัดการ กลไกการตลาด รวมถึงการนำบทเรียนและประสบการณ์จากพื้นที่มาพัฒนาการประกอบอาชีพของชาวบ้าน

3) การพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชน โดยผสมผสานเรื่องการเรียนรู้เงื่อนไขต่างๆ ที่สามารถนำมาวิเคราะห์ ดัดแปลงทางเลือกของตนเอง

ท้ายที่สุดสิ่งที่สามารถชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มอาชีพเกษตรแบบพันธสัญญา คือ การที่ได้รับความธรรมในการประกอบอาชีพ และความสบายใจที่เกิดจากการทำงานที่ไม่ลดทอนความเป็นมนุษย์ลงไปเป็นเพียงหุ่นยนต์หรือเครื่องจักรที่ทำงานได้โดยไม่ต้องใช้ความคิด ทำงานอย่างมีความสุข มีอิสระและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะสะท้อนถึงสังคมที่เป็นธรรม สังคมแห่งความอยู่เย็นเป็นสุขที่แท้จริง

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ในการศึกษาวิจัย 3 พื้นที่ ซึ่งประสบปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดิน ปัญหาเกษตรแบบพันธสัญญา และปัญหานี้สินเกษตรกร โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ของสภาพปัญหาที่เป็นภาวะคุกคามความอยู่เย็นเป็นสุข ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพภูมินิเวศน์ และกระบวนการทำงานของกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่เพื่อแสวงหาทางออกในการสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

1.1) ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ตำบลทุ่งพระ มีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ 3 กรณี ได้แก่

- การปลูกสร้างสวนป่าคอนสารทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้าดำเนินการปลูกสวนป่ายูคาลิปตัส ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา เนื้อที่ทั้งสิ้น 4,401 ไร่ โดยมีผู้เดือดร้อนทั้งสิ้น 277 ราย ปัจจุบันชาวบ้านมีการเรียกร้องให้รื้อถอนสวนป่าออกจากพื้นที่และให้ดำเนินการปฏิรูปที่ดินให้กับชาวบ้านผู้เดือดร้อน ซึ่งคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงระดับพื้นที่ได้ดำเนินการตรวจสอบพบว่าสวนป่าปลูกสร้างทับที่ทำกินชาวบ้านจริง และให้ยกเลิกแล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้กับชาวบ้านต่อไป แต่การดำเนินการไม่มีความคืบหน้าจนถึงปัจจุบัน

- กรณีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผืนที่ทับที่ดินทำกินและที่สาธารณประโยชน์ของชาวบ้าน โดยรัฐได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผืน ในปี พ.ศ. 2543 ทับซ้อนกับที่ทำกินและที่สาธารณประโยชน์ของชาวบ้านประมาณ 246 ราย ที่สาธารณประโยชน์ 1 แปลง ปัจจุบันอยู่ระหว่างการตรวจสอบข้อเท็จจริงของคณะกรรมการระดับพื้นที่

- กรณีการขออนุญาตประทานบัตรประกอบกิจการเหมืองหิน ชนิดหินปูนเพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง โดยเอกชนขออนุญาตในพื้นที่บริเวณป่าสงวนแห่งชาติป่าภูซำผักหนาม จำนวน 3 แปลง เนื้อที่ประมาณ 687 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งการเก็บหาของป่า การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น อีกทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญของชาวคอนสาร ได้แก่ ลำห้วยไฮ ห้วยวังปลาถ้วน ห้วยโป่ง ห้วยชำมฝาด ห้วยชำป่าพง เป็นต้น หากมีการดำเนินการดังกล่าวจะเป็นการทำลายระบบนิเวศโดยรวมของพื้นที่อย่างรุนแรง ดังนั้นจึงมีการยื่นหนังสือคัดค้านการขอประทานบัตรดังกล่าวต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ระบบการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลทุ่งพระเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ทำให้ต้องลงทุนสูงและพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอกเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะการปลูกอ้อยซึ่งเป็นระบบเกษตรแบบพันธะสัญญา (Contract farming) ที่เกษตรกรเป็นเสมือนลูกไร่ของบริษัท การเกษตรขนาดใหญ่

1.2) ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ในพื้นที่บ้านเขวาลอก หมู่ที่ 1 และบ้านเขวาพัฒนา หมู่ที่ 17 มีปัญหาผลกระทบจากการออกเอกสารสิทธิที่ดินสาธารณประโยชน์ของชาวบ้านให้กับนายทุนเอกชน เนื้อที่ประมาณ 280 ไร่ ซึ่งเป็นแหล่งที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันมาแต่อดีต ทำให้ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน ร่วมเรียกร้องเพื่อให้ดำเนินการเพิกถอนเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว และคืนพื้นที่ให้ประชาชนจัดการร่วมกันเป็นป่าชุมชน โดยเริ่มดำเนินการติดตามปัญหาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา กระทั่งเข้าร่วมกับสมัชชาคนจน ปัจจุบันการดำเนินการแก้ไขปัญหายังไม่มีข้อยุติแต่อย่างใด

1.3) ตำบลห้วยส้ม อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย

ปัญหาหลักของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลห้วยส้ม คือ ปัญหานี้สินเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของรัฐ ได้แก่ โครงการปรับปรุงโครงสร้างและระบบการผลิตทางการเกษตร (คปร.) ที่รัฐสนับสนุนปัจจัยการผลิตผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา แต่โครงการดังกล่าวมีความล้มเหลวในทางปฏิบัติเนื่องจากปัจจัยหลายด้าน ทำให้เกษตรกรมีภาระหนี้สินกับธกส. รวมทั้งอัตราดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ ต่อมาชาวบ้านได้ดำเนินการชุมนุมเพื่อเรียกร้องให้รัฐดำเนินการยกเลิกหนี้สินดังกล่าว เนื่องจากเป็นการดำเนินการที่เกิดจากความล้มเหลวในการส่งเสริมของรัฐ และรัฐบาลได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้มีการยกเลิกหนี้สิน ในส่วนที่ที่เกิดจากการส่งเสริมของรัฐ อย่างไรก็ตามการดำเนินการดังกล่าวยังไม่มีการปฏิบัติการใดๆจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้กลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ภายใต้การประสานงานของ

ชุมชนสหพันธ์เกษตรกรภาคอีสาน(ชส.อ.) ในพื้นที่ตำบลห้วยส้มและใกล้เคียง จำนวน 12 สหกรณ์ ถูกกรมส่งเสริมสหกรณ์ฟ้องร้อง เนื่องจากไม่มีความสามารถในการส่งเงินคืน ซึ่งสหกรณ์ได้ดำเนินการเรียกร้องให้รัฐบาลโอนหนี้ดังกล่าวให้กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาชีวิตเกษตรกรรับไปดำเนินการแต่ไม่มีความก้าวหน้า ปัจจุบันคดีอยู่ในชั้นการพิจารณาของศาลจังหวัดเลย ส่วนกรณีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ชาวบ้านตำบลห้วยส้ม มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินทับซ้อนกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูผาขาว และป่าภูผายกกับพื้นที่เตรียมประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูคือ ภูกระแต ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างการวางแผนเพื่อจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินขององค์กรชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ภูคือ ภูกระแต

2) กระบวนการศึกษาวิจัย

การศึกษานี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อศึกษาด้านชีวิตสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในด้านต่างๆ โดยนำกรอบตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขเป็นแนวทางหลักในการศึกษาวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยมีบทบาทหลักในการอำนวยความสะดวก (Facilitate) ให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเกษตรกร ผู้นำชุมชน ผู้นำสตรีในชุมชนสตรี และเยาวชน โดยมีวิธีการศึกษา คือ การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In -depth Interview) กับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 พื้นที่ เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุข และการกำหนดตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชนเพิ่มเติม โดยมีรายละเอียดกระบวนการจัดเวทีในแต่ละพื้นที่ดังต่อไปนี้

2.1) ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ผู้ศึกษาวิจัยได้ร่วมกับชุมชนจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยในวันที่ 9 ธันวาคม 2550 ณ บ้านทุ่งพระ ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 22 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรกร สมาชิกกลุ่มสตรีข้ามฝ่ายด้วยดีเปลือกไม้ และกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน

สาระสำคัญในการจัดเวทีจะประกอบด้วย การแลกเปลี่ยนและระดมปัญหา สถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนตำบลทุ่งพระ โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่มใหญ่ จากนั้นแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบ และตัวชี้วัดของสังคมอยู่เย็นเป็นสุข โดยจำแนกกลุ่มเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มเกษตรกรและผู้เดือดร้อนเรื่องที่ดินทำกิน ทั้งนี้มีประเด็นแลกเปลี่ยนทั้งสิ้น 4 ข้อ ได้แก่ ความหมายของความอยู่เย็นเป็นสุข องค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุข ปัจจัยชีวิตความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ครอบครัว และบุคคล และมาตรการ แนวทางการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชน

2.2) ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยในวันที่ 16 ธันวาคม 2550 ณ สำนักงานองค์การชุมชนบ้านเขวาคอก ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 28 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรกร กลุ่มสตรีบ้านเขวาคอก และบ้านเขวาพัฒนา และกลุ่มเยาวชน

กระบวนการจัดเวทีเหมือนกับตำบลทุ่งพระ ประกอบด้วย การแลกเปลี่ยนและระดมปัญหาสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่มใหญ่ จากนั้นแบ่งกลุ่มย่อยเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้นำครอบครัวเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบและตัวชี้วัดของสังคมอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งนี้มีประเด็นแลกเปลี่ยนทั้งสิ้น 4 ข้อ ได้แก่ ความหมายของความอยู่เย็นเป็นสุข องค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุข ปัจจัยชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ครอบครัว และบุคคล และมาตรการ แนวทางการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชน

2.3) ตำบลห้วยสั้ม อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย

ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยในวันที่ 27 ธันวาคม 2550 ณ บ้านน้อยมีชัย ตำบลห้วยสั้ม อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย โดยมีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 8 คน ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มเกษตรกร (สหกรณ์การเกษตร และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ) และเกษตรกร โดยกระบวนการจัดเวทีจะเป็นการพูดคุย แลกเปลี่ยนปัญหา และสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน และเกษตรกร และตัวชี้วัดของสังคมอยู่เย็นเป็นสุขในด้านต่างๆ จากนั้นเป็นการสรุปสาระสำคัญในการระดมความคิดเห็น เพื่อจัดลำดับความสำคัญ และความจำเป็นเร่งด่วนในการแก้ไขปัญหา หรือการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันต่อไป

3) ผลการศึกษาวิจัย

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

องค์ประกอบและตัวชี้วัดการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชน ซึ่งสะท้อนผ่านข้อเท็จจริงและสภาพปัญหาที่ปรากฏอยู่ในระดับครอบครัว ชุมชน เป็นพื้นฐานสำคัญ สามารถสรุปนิยามความหมายที่ได้จากการจัดเวทีในพื้นที่ต่างๆ โดยสังคมอยู่เย็นเป็นสุข จะเกิดขึ้นเป็นจริงได้ในสังคมที่มีความเป็นธรรมเท่านั้น กล่าวคือ การสร้างความเสมอภาคและสิทธิที่เท่าเทียมกัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ข้อมูลข่าวสาร โอกาสทางการศึกษา และสวัสดิการสังคมต่างๆ เป็นต้น

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกับชุมชนประกอบกับการเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล สามารถสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของทั้ง 3 พื้นที่ ตามหลักเกณฑ์สำคัญทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ ภาวะความ

เป็นมนุษย์ ด้านสถาบันทางสังคม ความมั่นคงในชีวิต และความเป็นธรรมทางสังคมและความ
โปร่งใส ดังต่อไปนี้

ตารางแสดงตัวชี้วัดการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. มิติมนุษย์	1. มีที่อยู่อาศัย และการคมนาคมสะดวก 2. มีสุขภาพ และระบบสาธารณสุขที่ดี 3. รัฐมีระบบบริการสาธารณสุขที่เข้าถึงชุมชน 4. สุขภาพกายและใจดี 5. อาหารมีความปลอดภัย และไม่มีสารพิษตกค้าง
2. สถาบันทางสังคม	1. ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า 2. มีการปรึกษาหารือกันในครอบครัวและชุมชน 3. สมาชิกในครอบครัวได้รับการศึกษาที่ดี 4. มีกิจกรรมการทำงานร่วมกันของชุมชน ตามแบบแผนประเพณี และวิถีการผลิตของชุมชน 5. มีความช่วยเหลือเอื้ออาทรของคนในชุมชน 6. ชุมชนมีความสามัคคีกัน ไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน และมีกิจกรรมร่วมกันในชุมชนอย่างต่อเนื่อง 7. มีระบบฐานข้อมูลชุมชน และมีการสำรวจข้อมูลชุมชนอย่างต่อเนื่อง 8. มีแผนการพัฒนาชุมชน 9. ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นธรรม 10. มีวัฒนธรรมประเพณีที่ได้รับการสืบทอด 11. เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ของคนชุมชน
3. ความมั่นคงในชีวิต	1. มีอาชีพ รายได้ที่มั่นคง และต่อเนื่อง 2. มีการรวมกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง เช่น สหกรณ์ และกลุ่มการผลิตในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น 3. มีตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตรที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในการกำหนดราคาผลผลิต 4. มีการประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร 5. มีความมั่นคงทางอาหาร 6. มีที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย และมีความมั่นคงในการถือครองที่ดินและอุปกรณ์ทางการเกษตรเพียงพอในการผลิต 7. ไม่มีภาระหนี้สิน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
	8. มีกองทุนเพื่อการผลิต 9. มีแรงงานในครอบครัวเพียงพอต่อการผลิต 10. มีปัจจัยสี่อย่างเพียงพอต่อการยังชีพ 11. ชาวชนมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ 12. เกษตรกรสามารถลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้ 13. ชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง เช่น ป่าชุมชน เป็นต้น 14. มีการจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ในที่ดิน และทรัพยากรในพื้นที่ที่ชัดเจน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดทุกขั้นตอน 15. มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และแหล่งอาหารทางธรรมชาติที่ชาวบ้านสามารถหาอยู่หากินได้
4. ความเป็นธรรมทางสังคม และความโปร่งใส	1. ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และการวางแผนการพัฒนาท้องถิ่น และประเทศ 2. องค์กรประชาชนมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ชัดถื่อเป้าหมาย และผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก 3. ประชาชนมีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในทุกระดับ เพื่อการวางแผนการพัฒนาองค์กรที่มีประสิทธิภาพ 4. มีความโปร่งใสในการบริหารโครงการพัฒนาของภาครัฐ และท้องถิ่น 5. การกระจายงบประมาณของภาครัฐลงถึงชุมชน

4) บทวิเคราะห์

จากการศึกษาวิจัยในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 เมื่อจัดลำดับความจำเป็นเร่งด่วนของปัญหา จะพบว่า ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และความมั่นคงในชีวิตมีระดับความรุนแรงและมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ชาวบ้านในพื้นที่ประสบและต้องการแก้ไขมากที่สุด อีกทั้งการกำหนดตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขสะท้อนองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจในปริมาณที่มากที่สุดอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหานี้สืบ การผลิตทางการเกษตรและปัญหาที่ดินทำกิน ซึ่งประเด็นปัญหาทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวข้างต้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยตรง กล่าวคือ ที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง ซึ่งมีสถานภาพทางกฎหมายเป็น 2 ลักษณะหลักๆ คือ พื้นที่ที่มีเอกสารการครอบครองที่ดินตามกฎหมาย และพื้นที่ที่ทับซ้อนกับที่ดินของรัฐ เช่น พื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น กระบวนการผลิตในที่ดินโดยส่วนใหญ่ต้องพึ่งปัจจัยการผลิต และตลาดจากภายนอกเกือบทั้งสิ้น

ทำให้เกิดความเลื่อมต่อภาระหนี้สิน หรือไม่เพียงพอต่อการออมเพื่อเป็นทุนในการผลิตต่อไป จำเป็นต้องยืมจากแหล่งทุนภายนอก ทั้งแหล่งทุนในและนอกระบบ จนเกิดการเพิ่มหนี้มากขึ้นเป็นลำดับ และเลื่อมต่อการเปลี่ยนมือที่ดิน ดังที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรรายย่อยโดยทั่วไป และกลายสภาพเป็นแรงงานในภาคเกษตร และอุตสาหกรรมในที่สุด

นอกจากนี้พบว่าสถานการณ์ปัญหาที่คุกคามภาวะอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนมีลักษณะที่เหมือนกันเกือบทั้งสิ้น ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น แต่จะมีความแตกต่างในระดับความรุนแรง และความซับซ้อนของปัญหา ทั้งนี้หากพิจารณาถึงมูลเหตุของปัญหาจะพบว่าปัจจัยหลักที่ก่อผลกระทบดังกล่าวเกิดจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบาย กฎหมาย และการบริหารจัดการของรัฐ รวมทั้งปัจจัยที่เกิดจากนายทุนเอกชน ซึ่งเป็นผู้กุมปัจจัยการผลิต การตลาด และทุนไว้เกือบทั้งหมด ทำให้ความสามารถในการผลิตและอำนาจในการต่อรองของเกษตรกรถูกกดทอนลงอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างรัฐกับนายทุนเอกชน มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกในลักษณะที่เอื้อต่อกัน ทั้งการประกาศใช้กฎหมาย นโยบาย และมาตรการที่มุ่งส่งเสริมการผลิตภาคเอกชน ในขณะที่เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงเงื่อนไขได้ ด้วยข้อกำหนดที่ไม่เอื้ออำนวย อาทิเช่น การกำหนดเขตส่งเสริมการปลูกอ้อยของภาครัฐในพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาล จากนั้นนำมาสู่การจกกลไกการส่งเสริมและบริการปัจจัยการผลิตของโรงงานผ่านเจ้าของโคค้าอ้อย ซึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่นที่มีความสามารถทางเศรษฐกิจ เพื่อกระจายสินเชื่อในการผลิตไปยังเกษตรกร (ลูกไร่) ซึ่งต้องแบกรับภาระความเสี่ยงทั้งหมดไว้ เป็นต้น เช่นนั้นแล้วปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ ทั้งปัญหานี้สิน สิทธิในที่ดินทำกินและหลักประกันความมั่นคงในการถือครองทำประโยชน์ที่ดิน การอพยพแรงงาน และปัญหาทางสังคมในด้านต่างๆ ทั้งความอบอุ่นในครอบครัว ความขัดแย้งในชุมชน ปัญหาข้อพิพาทระหว่างรัฐ นายทุนกับประชาชนจึงเกิดขึ้นโดยทั่วไป

พื้นที่ภาคใต้

พื้นที่ศึกษาภาคใต้ มีประเด็นในการศึกษา 2 ประเด็นปัญหา คือ ข้อพิพาทเรื่องป่าไม้ และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ โดยมีพื้นที่ศึกษา 3 พื้นที่

1) บ้านทับเขือ-ปลักหมู

1.1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

บ้านทับเขือ-ปลักหมู หมู่ที่ 1 ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ตั้งอยู่บนสันปันน้ำเทือกเขาบรรทัดรอยต่อระหว่างตรัง-พัทลุง มีประชากร 272 คน 60 ครอบครัว ส่วนใหญ่ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนตามถนนสายรอง และกระจายตามสวนและพื้นที่ทั่วไป

การก่อตั้งชุมชนเริ่มขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการเข้ามาจับจองบุกเบิกพื้นที่ของชาวบ้าน 2 กลุ่ม แต่ต่อมาเกิดการความขัดแย้งและเกิดโรคระบาดจึงมีการย้ายออก ต่อมา มีการสัมปทานไม้บริเวณนี้ และเมื่อสัมปทานหยุดลงใน พ.ศ. 2507 ชาวบ้านที่มารับจ้างสัมปทานไม้จึงเริ่มจับจองพื้นที่และขยายชุมชน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ย้ายมาจากจังหวัดพัทลุงและจังหวัดตรัง ในช่วงปี พ.ศ. 2515 มีพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ ทางหน่วยงานภาครัฐได้เข้าปราบปราม ทำให้ชาวบ้านทำสวนไม้เต็มที่ ต่อมาปี พ.ศ. 2515-2524 มีการปราบปรามอย่างเข้มข้น ชาวบ้านจึงต้องอพยพออกจากพื้นที่ไประยะเวลาหนึ่ง ประมาณ พ.ศ. 2525 การปราบปรามได้สงบลง ชาวบ้านจึงได้เข้ามาทำมาหากินเหมือนเดิม

การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ทับที่ชุมชน

อุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 42 ของประเทศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 99 ตอนที่ 72 วันที่ 27 พฤษภาคม 2525 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 433,750 ไร่ หรือ 694 ตารางกิโลเมตรในท้องที่อำเภอทุ่งสง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอรัญญา อำเภอห้วยยอด อำเภอเมือง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

จากการประกาศเขตอุทยานฯ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาสั่งห้ามไม่ให้มีการโค่น ถาง หรือกระทำการใดๆ ในเขตอุทยานฯ ซึ่งการประกาศห้ามดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชาวบ้านเพราะพื้นที่อุทยานทับที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้ยังคงมีการทำมาหากินในพื้นที่ทั้งการปลูกพืชผัก การโค่นต้นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกใหม่ และการร่วมกันทำถนนเข้าออกหมู่บ้านเพื่อส่งลูกหลานไปโรงเรียนและนำผลผลิตในสวนไปขาย ทั้งนี้พบว่า การประกาศเขตอุทยานฯ ดังกล่าว ไม่ได้มีการสำรวจในระดับพื้นที่ ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านและมีการจับกุมดำเนินคดีกับชาวบ้านจำนวนมาก ดังแสดงในตาราง

ตารางแสดงผลการจับกุมดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการป่าไม้ของอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ในช่วง พ.ศ. 2546-2550

ท้องที่	ปีงบประมาณ พ.ศ.					รวม
	2546	2547	2548	2549	2550	
พัทลุง	30	27	31	24	5	117
ตรัง	27	28	36	53	6	150
นครศรีฯ	16	17	47	39	10	129
รวม	73	72	114	116	21	396

การดำเนินการตามมาตรา 22 ของ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ถึง พ.ศ.2550 พบว่ามีการออกคำสั่งรื้อถอนแล้วทั้งหมด 106 คดี 112 แปลง รวมเนื้อที่ 647-1-37 ไร่ ดำเนินการรื้อถอนแล้ว 52 คดี 56 แปลง เนื้อที่ 341-0-29 ไร่

การรวมตัวของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูได้รวมตัวกันชัดเจนเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2550 เป็น องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ/ ปลักหมู มีกรรมการ 13 คน ที่ปรึกษา 9 คน มีสมาชิก 45 คน องค์กรมี กฎกติกา ดังนี้

1. ห้ามทำลายป่าสมบูรณ์และป่าต้นน้ำลำธาร เค็ดขาด
2. ลำห้วยที่มีน้ำไหลห้ามแผ้วถาง ให้เว้นบริเวณริมห้วย
3. กำหนดแนวเขตป่ากับที่ทำกิน โดยการปักหลักเขตให้ชัดเจน
4. ป่าไผ่ หากจะทำกินให้ยื่นความประสงค์ให้กรรมการพิจารณา เมื่อกรรมการเห็นชอบให้ตัดร่อนปลูก
5. ขางพาราที่หมดสภาพแล้ว ให้แจ้งกรรมการก่อน เพื่อการพิจารณาดำเนินการในการโค่นปลูกใหม่ทดแทน ถ้าไม่แจ้งกรรมการทางองค์กรจะไม่รับผิดชอบ
6. สมาชิกคนใด หากไม่เคารพตามกฎระเบียบเพียง 3 ครั้ง ถือว่าสมาชิกคนนั้นสิ้นสุดจากการเป็นสมาชิก
7. บุคคลใดที่ไม่มีรายชื่อเป็นสมาชิก องค์กรจะไม่รับผิดชอบ
8. แปลงใดที่มีป่าสมบูรณ์ เป็นเกาะกลาง ห้ามโค่น แผ้วถาง ให้รักษาไว้เป็นไม้เพื่อเอาไว้ใช้สอย
9. ไม้ใหญ่ในแปลงยาง ให้เว้นไว้ เพื่อเอาไว้ใช้สอย
10. สมาชิกขององค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด (บ้านทับเขือ/ ปลักหมู) ต้องเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรและเครือข่าย
11. ห้ามล่าสัตว์ที่กำลังจะสูญพันธุ์
12. สัตว์น้ำ ห้ามวางยา ซ็อตปลา
13. พยายามลด ละ เลิกการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า เป็นต้น
14. สมาชิกที่จะเปลี่ยนมือการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องแจ้งให้กรรมการทราบ
15. สมาชิกที่มีความจำเป็นจะใช้ไม้ให้แจ้งกรรมการเพื่อพิจารณา (ห้ามทำไม้เพื่อการค้าอย่างเค็ดขาด)

องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ/ ปลักหมู เป็นสมาชิกของ “เครือข่ายขององค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด(ครท.) สมาชิกสมัชชาคนจน เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้” ครท.มีสมาชิก 15 ชุมชน มีวัตถุประสงค์คือ

1. พิทักษ์และรักษาที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อย
2. พิทักษ์สิทธิเกษตรกร เช่น สิทธิในกองทุนต่างๆ สิทธิในการได้รับการประกันราคาพืชผลต่างๆ ของเกษตรกร ฯลฯ
3. ปฏิบัติการและปกป้องสิทธิชุมชนในการฟื้นฟูพัฒนา ภูมิปัญญา ประเพณี ศิลปะวัฒนธรรมที่ดีงาม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรฯ ของชุมชน
4. สนับสนุนส่งเสริมและสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและโครงการ การพัฒนาของรัฐ

1.2) กระบวนการศึกษาวิจัย

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมู ดำเนินการผ่านการทำธรรมนูญชุมชน ซึ่งสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด(ครท.)ได้ดำเนินการในทุกหมู่บ้านสมาชิก และสรุปประมวลเป็นธรรมนูญของเครือข่าย โดยการทำธรรมนูญชุมชนมีวิธีการขั้นตอนที่สอดคล้องกับการพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขคือ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ ทั้งที่เป็นทางการและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นกิจกรรมหลัก โดยได้กำหนดรูปแบบเวที ดังนี้

- 1) ให้ผู้เข้าร่วมวาดภาพของชุมชนในพื้นที่อยากให้เกิดขึ้น
- 2) ให้จับกลุ่ม กลุ่มละ 3 คน เล่าความฝันตนเองและวิจารณ์ซึ่งกันและกัน
- 3) ให้แต่ละกลุ่มนำเสนอภาพชุมชนในพื้นที่ และผลการพูดคุยภายในกลุ่ม
- 4) ผู้เอื้ออำนวยเวทีระดมความคิดแยกหมวดหมู่ธรรมนูญ/ตัวชี้วัด
- 5) ผู้เอื้ออำนวยเวทีระดมความคิดเพื่อกำหนดรายละเอียดของแต่ละตัวชี้วัด
6. บันทึกกระบวนการ รายละเอียดการจัดทำทั้งหมด
7. จัดปรับทำเป็นธรรมนูญชุมชน/ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

สำหรับบ้านทับเขือ-ปลักหมู นอกจากเวทีจัดทำธรรมนูญชุมชนแล้ว ในแต่ละเดือนชุมชนจะมีเวทีอื่นๆที่เกี่ยวข้องกันคือ

- 1) เวทีศึกษาปฏิบัติของกลุ่มแกนนำ ทุกวันที่ 29
- 2) เวทีศึกษาปฏิบัติของกลุ่มย่อยในชุมชน นัดหมายตามความพร้อมของแต่ละกลุ่ม
- 3) เวทีประชุมประจำเดือน ทุกวันที่ 1
- 4) เวทีประชุมร่วมของเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด ทุกวันที่ 28

1.3) ผลการศึกษาวิจัย

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข บ้านทับเขือ-ปลักหมู มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการนำจุดเด่นของชุมชนมาขยายเพื่อให้เกิดการรวมตัวอันจะนำไปสู่การสร้างสิทธิชุมชนให้เกิดขึ้น ในการสร้างตัวชี้วัดนี้ชาวบ้านได้ศึกษาปัญหาของตนและพยายาม

กำหนดแนวทางจนสามารถปฏิบัติการได้จริงอย่างสอดคล้องกับปัญหาปัจจุบันทั้งในระดับชุมชน และระดับนโยบาย รวมถึงสังคมกว้าง

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมุ คือ “เป็นชุมชนที่มีสิทธิในการกำหนดตนเองได้ มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สมาชิกรวมตัวกันเข้มแข็ง มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ และ ความเป็นธรรมทางสังคม” โดยแบ่งเป็น 4 มิติ ดังนี้

1) ความเป็นมนุษย์

ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญในการทำให้เกิดความสุข ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากปัจเจกบุคคลแต่ละคนว่ามีความพึงพอใจทั้งต่อด้านกายภาพภายนอกและด้านจิตใจของตนเองหรือไม่ อย่างไร โดยนิยามความสุขในมิติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมุ คือ *ปัจเจกบุคคลต้องมีความสุข สมาชิกแต่ละคนมีความพร้อมสมบูรณ์ทางสุขภาพอนามัย มีอาชีพเลี้ยงตัวได้ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมดี และมีสิทธิที่จะกำหนดตนเองได้*

สิ่งที่สะท้อนความอยู่เย็นเป็นสุขในมิติความเป็นมนุษย์ เช่น ด้านจิตสำนึก มีการรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด ปัจจุบันมีสมาชิก 45 คน โดยสมาชิก รวมกลุ่มกันเพราะเห็นว่าการรวมกลุ่มทำให้เกิดปัญหาได้ เช่น สามารถสร้างบ้านได้ ทำงานร่วมกัน ได้ มีความสามัคคีในหมู่สมาชิก ทำถนนเข้าออกหมู่บ้านได้(ปัจจุบันรถยนต์สามารถใช้เส้นทางนี้ได้แล้ว) ได้ศึกษาเรียนรู้ มีกติกา มีแผนการจัดการในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งที่ต้องแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้เกิดความสุขด้านความเป็นมนุษย์อยู่หลายประการ เช่น ด้านสุขภาพ คือ สถานีอนามัยอยู่ไกลจากชุมชนทำให้มีความลำบากในการไปใช้บริการ และด้านการทำมาหากิน คือ ชาวบ้านมีอาชีพทำสวนยางเป็นหลัก แต่เนื่องจากเขตอุทยานฯทับที่ทำกิน เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามา ห้ามปราม ข่มขู่ ฟ้องร้องไม่ให้ทำมาหากินบนที่ดินของตนเอง ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นตามมา เช่น หนี้สิน ความหวาดกลัว เป็นต้น

2) สถาบันสังคม

สถาบันสังคมเป็นโครงสร้างของชุมชนที่ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถกำหนดบทบาทของตนเองและเป็นแนวทางในการรวมตัวเพื่อสร้างความสุขขึ้นมาได้ สถาบันสังคมในระดับชุมชนที่สำคัญคือครอบครัวและการรวมตัวเป็นองค์กรหรือเครือข่ายของชาวบ้าน ซึ่งบ้านทับเขือ-ปลักหมุ มีทั้ง 2 ระดับ

นิยามความสุขในมิติสถาบันสังคมของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมุ คือ *การที่ชาวบ้านมีการ จัดความสัมพันธ์กัน สามารถวางแผนชีวิตและชุมชนได้ถูกต้อง ประกอบด้วย 2 ประการคือ*

2.1) ครอบครัวมีความสุข

นิยามครอบครัวมีความสุขของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมุ คือ *ครอบครัวมีหลักฐานมั่นคง มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีศีลธรรมดี มีการวางแผนชีวิตได้ถูกต้อง* โดยชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมุ เห็นว่าสิ่งที่ส่งผลต่อสถาบันครอบครัวมากในปัจจุบันคือ ปัญหาเขตอุทยานฯทับที่ทำกิน ชุมชนไม่มี

โรงเรียน ครอบครัวมีหนี้สินมาก อย่างไรก็ตามมีการช่วยเหลือกันในเครือญาติรวมถึงภายในชุมชน เพราะชุมชนมีบุคคลที่มีความสามารถทั้งปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำองค์กร นอกจากนี้ยังมีประเพณี วัฒนธรรมที่เอื้อต่อการรวมตัวกันของชุมชน

2.2) ชุมชน องค์กร เครือข่าย มีความเข้มแข็ง

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขในเรื่อง ชุมชน องค์กร เครือข่ายเข้มแข็งของชาวบ้าน คือ การมีโครงสร้างพื้นฐานด้านกายภาพของชุมชนดี มีองค์กรระดับชุมชนและเครือข่ายเข้มแข็ง สามารถปกป้องสมาชิกจากการถูกคุกคามได้ โดยชาวบ้านเห็นว่าการรวมตัวเป็นองค์กรหรือเครือข่าย เกี่ยวโยงกับการมีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านกายภาพของชุมชน กล่าวคือ การมีองค์กรระดับชุมชนและเครือข่ายเข้มแข็งจะสามารถดูแลปกป้องสมาชิกจากการถูกคุกคามได้ และทำให้มีอำนาจต่อรองในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ปัจจุบันชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเกาบรรทัดบ้านทับเขือ-ปลักหมู สมาชิกแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อย มีการกำหนดกิจกรรมทำร่วมกัน แต่พบว่าโครงสร้างพื้นฐานด้านกายภาพของชุมชนบ้านทับเขือ ยังเป็นปัญหาอยู่หลายประการ เช่น ไม่มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีโรงเรียนในชุมชน ชาวบ้านต้องส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนภายนอกชุมชน เป็นต้น

3) ความมั่นคงในชีวิต

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู เห็นว่า ความมั่นคงในชีวิตสัมพันธ์กับการมีเศรษฐกิจดี มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยนิยามความสุขในมิติความมั่นคงในชีวิตของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ การที่ชาวบ้านมีพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจดี สามารถพึ่งตนเองได้ และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนทั้งการฟื้นฟู รักษา พัฒนา และใช้ประโยชน์ สมาชิกมีความมั่นคงปลอดภัย ประกอบด้วย 3 ประการ

3.1) เศรษฐกิจดี

นิยามความสุขในเรื่องเศรษฐกิจดีของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ สมาชิกชุมชนไม่มีหนี้สิน มีการรวมกลุ่มกันด้านเศรษฐกิจ พัฒนาการผลิต เพิ่มรายได้ มีเงินเก็บ สามารถพึ่งตนเองได้ และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์รองรับ โดยพบว่ารายได้ต่อปีของชาวบ้านประมาณครอบครัวละ 50,000 บาท ส่วนรายจ่ายโดยเฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 35,000 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่คือ ซื้อรถจักรยานยนต์ รถยนต์ (ผ่านไฟแนนซ์) สร้างบ้าน ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำนา(พื้นที่นาอยู่นอกชุมชน) ค่าขาย ภาษีสังคม และค่าเล่าเรียนของลูก ครอบครัวที่เป็นหนี้สินมีประมาณ 30 ครอบครัว จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครอบครัวประมาณ 100,000-150,000 บาท แหล่งเงินกู้สำคัญคือ ไฟแนนซ์รถ เงินกู้นอกระบบ กองทุนหมู่บ้าน และธนาคารอาคารสงเคราะห์

3.2) ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

นิยามความสุขในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ ชุมชนมีทรัพยากรสมบูรณ์ ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนทั้งการอนุรักษ์ ฟื้นฟู รักษา พัฒนา และใช้ประโยชน์

3.3) มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในความเห็นของชาวบ้านมี 2 ส่วนคือความปลอดภัยระดับบุคคล และความปลอดภัยระดับชุมชน ช่วงที่ผ่านมาสิ่งที่ส่งผลต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินคือ มีบุคคลภายนอกเข้ามาขโมยของพาราของชาวบ้านรวมถึงการลักลอบตัดไม้ และที่สำคัญคือการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่เนื่องจากปัญหาอุทยานทับที่ทำกิน เช่น ถูกปักป้ายยึด ถูกเจ้าหน้าที่ตัดต้นยาง และถูกเจ้าหน้าที่จับกุมดำเนินคดี การจะแก้ปัญหาได้สิ่งสำคัญคือชุมชนต้องรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น นิยามความสุขในเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ สมาชิกร่วมกันปกป้องดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชนอย่างได้ผล

4) ความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส

ความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส คือ การมีระบบการเมือง การปกครองที่ดีตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับนโยบาย อันเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข โดยนิยามความสุขในมิติความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใสของชาวบ้าน คือ ต้องมีระบบการเมืองการปกครองดีใน 4 ระดับคือ ระดับชุมชน องค์กรต้องไม่แยกส่วนออกจากชุมชน และสามารถสัมพันธ์และขยายสมาชิกได้ ระดับท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่นต้องสนับสนุนชุมชน ระดับเจ้าหน้าที่ราชการต้องปฏิบัติกับชาวบ้านอย่างเท่าเทียมกัน และ การกำหนดนโยบายระดับประเทศต้องฟังเสียงประชาชน

4.1) ระบบการเมืองการปกครองระดับชุมชนดี

นิยามความสุขเรื่องการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นดีของชาวบ้าน คือ การที่องค์กรมีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นที่ยอมรับของชุมชนและราชการ จนทำให้องค์กรเติบโตเข้มแข็งขึ้น โดยปัจจุบันชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีการรวมตัวเป็นองค์กร มีระเบียบกติกา มีแผนการจัดการชุมชนเป็นของตัวเอง องค์กรมีการสร้างผู้นำใหม่โดยเน้นการให้การศึกษา ให้มีจิตใจที่เสียสละ และมีจุดยืนที่ชัดเจน

4.2) ระบบการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นดี

นิยามความสุขในเรื่องการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นดีของชาวบ้าน คือ การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น และเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือองค์กร

4.3) ระดับเจ้าหน้าที่ราชการ

พฤติกรรม ทำที่การปฏิบัติงานของข้าราชการ โดยเฉพาะความสัมพันธ์โดยตรงกับชาวบ้าน เป็นสิ่งสะท้อนถึงทำที่ระดับนโยบายที่นำมาปฏิบัติการในท้องถิ่น ที่ผ่านมาชาวบ้านมักประสบกับ

ทำให้แบบสั่งการจากบนลงล่าง และไม่ให้เกิดรีด ไม่ฟังเสียงชาวบ้าน ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหของชาวบ้าน ดังนั้นนิยามความสุขในเรื่องทำทีของข้าราชการ คือ การที่ข้าราชการฟังเสียงชาวบ้าน ให้เกียรติ และแก้ไขปัญหชาวบ้านอย่างจริงจัง

4.4) ระบบการเมืองการปกครองระดับประเทศดี

ระบบการเมืองการปกครองระดับประเทศดี คือ ชาวบ้านต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ตรวจสอบกฎหมาย นโยบาย ทั้งขั้นตอนการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย โดยใช้หลักการประชาธิปไตย และนโยบายจะต้องหนุนเสริมชุมชนหรือแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ แต่พบว่ากฎหมายหรือนโยบายหลายด้านละเมิดสิทธิของชุมชน เช่น การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ทำกินของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเพราะนโยบายหรือการออกกฎหมายที่ผ่านมานั้นเป็นการรวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ตั้งแต่ขั้นตอนการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย ช่วงที่ผ่านมาชาวบ้านจึงได้เรียกร้องให้แก้ไขกฎหมายหลายครั้ง เช่น การร่วมชุมนุมที่กรุงเทพมหานครวันที่ 21-28 พ.ค. 2550 การร่วมชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดพัทลุงวันที่ 17-19 ก.ย. 2550 และการชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดตรังในวันที่ 24-27 เม.ย. 2551 เป็นต้น

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

ตารางสรุปองค์ประกอบและตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวบ้านทับเจือ-ปลักหนู

1. ความเป็นมนุษย์

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
<u>ปัจเจกบุคคลมีความสุข</u>	1) กายภาพ/ปัจจัยภายนอก	- มีอาหารการกินเพียงพอ - มีอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องได้ - สามารถทำอะไรได้โดยเปิดเผย มีสิทธิและศักดิ์ศรี เช่น สามารถทำมาหากินได้โดยไม่หวาดกลัว - มีเงื่อนไขอื่นเอื้ออำนวยคือระดับครอบครัวไม่เจ็บไข้ ไม่เป็นหนี้ ระดับชุมชนมีความสามัคคี และรัฐบาลไม่เอาเปรียบคนจน
	2) ด้านจิตใจ	- ร่วมกิจกรรมกับชุมชน เช่น ร่วมประชุม ทำถนน

2. สถาบันสังคม

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
1) <u>ครอบครัวมีความสุข</u>	1) มีปัจจัยพื้นฐานของครอบครัวดี 2) มีจิตใจดี มีความสัมพันธ์ดี มีการกำหนดแผนของครอบครัว 3) มีเศรษฐกิจของครอบครัวดี 4) มีปัจจัยอื่นมาหนุนเสริม	- มีที่อยู่อาศัย มีที่ดินเพียงพอ ครอบครัวละไม่น้อยกว่า 15 ไร่ - มีการศึกษาดี - มีความสัมพันธ์เสมอภาคและอบอุ่นรักใคร่ สามัคคี เข้าใจกัน ให้อภัยกัน - อยู่ในศีลธรรมอันดี คิดในแนวทางที่ถูกต้อง - ร่วมแก้ปัญหา - ไม่มีอบายมุข - ไม่มีหนี้สินทั้งในและนอกระบบ - รู้จักวางแผนการใช้จ่าย - สมาชิกครอบครัวมีสุขภาพดี - ชุมชนมีความสุข ไม่มีการลักขโมย
2) <u>ชุมชน องค์การ เครือข่ายเข้มแข็ง</u>	1) มีโครงสร้างพื้นฐานด้านกายภาพของชุมชนดี 2) มีองค์กรระดับชุมชน	- ถนนดี - สร้างบ้านโดยใช้ไม้ในชุมชน - มีบ้านเลขที่และทะเบียนราษฎร - มีหน่วยพยาบาลพื้นฐานในชุมชนรวมทั้งมีสมุนไพร - มีการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากร - รักษาป่าต้นน้ำ - มีอาคารประชุม ศูนย์การเรียนรู้ พร้อมเครื่องครัว

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
	เข้มแข็ง 3) มีเครือข่ายเข้มแข็ง 4) สามารถปกป้องสมาชิกจากการถูกคุกคามได้	- มีเป้าหมาย จุดยืนชัดเจน - มีโครงสร้างการรวมตัวชัดเจน - มีฐานเศรษฐกิจ - มีระบบกรรมสิทธิ์ร่วมหมู่ - มีแนวร่วม พันธมิตร - เป็นที่ปรึกษาแก่องค์กรได้ - เป็นที่รวมขององค์กรสมาชิก - แก้ไขปัญหาสมาชิกได้ - สมาชิกทำมาหากินได้ ไม่ถูกคุกคาม

3. ความมั่นคงในชีวิต

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
1) เศรษฐกิจดี	1) การผลิต 2) การซื้อขาย	- มีที่ดินเพียงพอต่อการผลิต - ครอบครัวยังไม่ต่ำกว่า 15 ไร่ - มีที่อยู่อาศัยมั่นคงถาวร - มีสาธารณูปโภคที่ดีครบถ้วน - มีการอนุรักษ์ทรัพยากรสามารถใช้ประโยชน์ทั้งการบริโภคและขาย - มีสุขภาพดี ทำงานได้มาก - มีการศึกษาของคนในชุมชนเพื่อกลับมาพัฒนากิจกรรมด้านเศรษฐกิจของชุมชน - มีการรวมกลุ่มกันผลิต/ขาย - มีสวัสดิการชุมชน - ผลผลิตเพียงพอต่อการดำรง

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
		ชีพ ที่เหลือจากบริ โภคจึงขาย
<u>2) ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์</u>	1) มีทรัพยากรพื้นฐานดี 2) มีการผลิตแบบยั่งยืน 3) มลพิษ 4) การจัดการทรัพยากร	- มีต้นไม้ริมลำห้วย - มีพืช สมุนไพร หลากหลาย - ไม่ทำลายป่าสมบูรณ์ - ดินสมบูรณ์ - แร่ธาตุไม่ถูกทำลาย - มีแปลงผักสวนครัว - สมาชิกปลูกผักของครอบครัว - ไม่ใช้สารชีวภาพ - ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี - อากาศดี ไม่เผาป่า ไม่มีโรงงาน - มีฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ - รักษาต้นน้ำ สัตว์บก เช่น ไม่ซื้อปลา ไม่วางยา - มีการปลูกต้นไม้รักษาต้นน้ำ
<u>3) มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน</u>	1) ความปลอดภัยของปัจเจก 2) ความปลอดภัยระดับชุมชน	- ช่วยกันดูแลด้านสุขภาพในชุมชน - ช่วยกันดูแลทรัพย์สินและความปลอดภัยในชุมชน เช่น การลักขโมย - สมาชิกมีความสามัคคี - ป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ - ชุมชนมีเศรษฐกิจดี

4. ความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดเสริม
1) ระบบการเมืองการปกครอง <u>ระดับชุมชนดี</u>	1) ชุมชนมีธรรมนูญ กฎระเบียบขององค์กรชุมชน และเครือข่ายที่รัฐต้องยอมรับ 2) องค์กรไม่แยกส่วนออกจาก ชุมชน 3) องค์กรสามารถสัมพันธ์และ ขยายสมาชิก	- รัฐรับรองธรรมนูญชุมชน - ผู้นำทางการเมืองและสมาชิกเข้า ร่วมกิจกรรมกับองค์กร - จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น
2) ระบบการเมืองการปกครอง <u>ระดับท้องถิ่นดี</u>	1) นักการเมืองท้องถิ่น สนับสนุนชุมชน	- พัฒนาสาธารณูปโภค - สนับสนุนการใช้สิทธิของ ชุมชน - รับเสียดायิ ภพท.ชุมชน
3) ระดับเจ้าหน้าที่ราชการ	1) เจ้าหน้าที่ปฏิบัติต่อ ชาวบ้านเมื่อไปติดต่อราชการ	- ข้าราชการให้บริการดี ให้ เกียรติ รวดเร็ว
4) ระบบการเมืองการปกครอง <u>ระดับประเทศดี</u>	1) การยกร่าง แก้ไขกฎหมาย ต้องให้ประชาชนรับรู้ มีส่วน ร่วม ตรวจสอบได้ โปร่งใส เป็นธรรม 2) การออกกฎหมายใดๆ ต้อง สอดคล้องกับวิถีชีวิตของ ชาวบ้าน 3) รัฐต้องเคารพสิทธิของ ชุมชน 4) กระจายอำนาจ	- ชาวบ้านมีส่วนร่วมตรวจสอบ การออกกฎหมายโดยเฉพาะที่ ที่ส่งผลกระทบต่อตนเอง โดยตรง - มีขั้นตอนการออกกฎหมาย จากการรวบรวม ศึกษาจาก ชาวบ้าน - รัฐรับรองธรรมนูญชุมชน - อบต.และ องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นต่างๆสามารถออก กฎที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้าน ในท้องถิ่น

1.4) บทวิเคราะห์

เนื่องจากพื้นที่บ้านทับเขือ-ปลักหมูเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ ดังนั้นการแสวงหาทางออกของปัญหาจึงเน้นการขยายจากจุดเด่นด้วยการพยายามสร้างการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน พยายามพึ่งตนเองจากพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ขณะเดียวกันปัญหาหลักที่ชาวบ้านประสบอยู่ในขณะนี้คือการที่เขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่าประกาศทับที่ชุมชน ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิการกำหนดอนาคตของตนเอง และการเรียกร้องในระดับนโยบาย ดังนั้นเมื่อศึกษาจากตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้น “ภาวะความอยู่เย็นเป็นสุข” ของชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือภาวะที่ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร ซึ่งชาวบ้านจะต้องมีการรวมตัวกันเข้มแข็ง และสามารถมีส่วนร่วมในระดับนโยบายได้

เมื่อเปรียบเทียบนิยามและตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนกับตัวชี้วัดของสภาพัฒน์พบว่า

1) ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของสภาพัฒน์ เน้นพัฒนาที่ปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ส่วนความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมูจะมีมุมมองเชิงบูรณาการ โดยเน้นที่การร่วมมือกันมากกว่าเน้นที่ปัจเจกบุคคล

2) แม้ในช่วงแรกของแผนฯ 10 จะมีการสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมในภาพกว้างหลายด้าน แต่ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของสภาพัฒน์กลับมองแยกส่วน โดยไม่มีการเชื่อมโยงถึงปัญหาระดับนโยบายหรือโครงสร้าง ทำให้ดูเหมือนไม่สอดคล้องระหว่างปัญหากับตัวชี้วัด ส่วนความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมูจะพยายามเชื่อมโยงจากพื้นที่ถึงนโยบายโดยมีจุดร่วมอยู่ที่การแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน

3) ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของสภาพัฒน์จะนำเอาแผนหรือทิศทางการพัฒนาประเทศเป็นหลัก ทำให้เกิดลักษณะจากบนลงล่าง ส่วนความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมูมีมุมมองจากล่างขึ้นบน

4. ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของสภาพัฒน์ เน้นตัวชี้วัดเชิงปริมาณหรือตัวเลขมากกว่าด้านคุณภาพหรือระบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของเงื่อนไขต่างๆ ส่วนความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมูเน้นตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ มองระบบทั้งระบบอย่างสัมพันธ์กัน ซึ่งไม่อาจวัดได้ด้วยเชิงปริมาณเพราะมีลักษณะเชิงสัมพัทธ์ เช่น บางครั้งความขัดแย้งในครอบครัวอาจสูง แต่ถ้าระบบเครือญาติหรือชุมชนมีกลไกการจัดการแก้ไขได้ก็ไม่ถือว่าเป็นปัญหารุนแรง เป็นต้น

5. ความอยู่เย็นเป็นสุขของสภาพัฒน์ เน้นปฏิบัติการของกลไกราชการเป็นหลัก บทบาทของชาวบ้านเป็นเพียงส่วนต่อยอดของระบบราชการ ส่วนความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเขือ-ปลักหมูจะเน้นปฏิบัติการของชาวบ้านโดยชาวบ้านสามารถกำหนดได้เอง

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน โดยร่วมกันศึกษาปัญหา สรุปและการปฏิบัติการ สิ่งที่เกิดขึ้นเป็น

รูปธรรมจากการพัฒนาตัวชี้วัดทำให้ชาวบ้านได้รวมตัวกันศึกษาวิเคราะห์จนสามารถกำหนดแผนงานเพื่อปฏิบัติการได้บางส่วน และต้องการให้มีในอนาคต คือ

1.การดำเนินงานด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

1) ถนน

- ถนนสายหลักต้องมีความปลอดภัยต่อสมาชิกชุมชน
- ถนนสายรอง/ซอย ต้องมีสภาพดี ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้าออกหมู่บ้านขนส่งผลผลิต ถ้าขายได้สะดวก มีการปลูกต้นไม้ ต้นหญ้า ริมทาง สมาชิกชุมชนสามารถทำได้เองหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง รับผิดชอบ

2) บ้านเรือน

- ชาวบ้านต้องมีบ้านเลขที่มากขึ้น
- การสร้างบ้านต้องแข็งแรง สามารถใช้ไม้ในชุมชนตามระเบียบที่ชุมชนกำหนด

3) ระบบไฟฟ้า เน้นการพึ่งแหล่งพลังงานที่มีอยู่ในชุมชนและชุมชนควบคุมได้ คือ อันดับ1 ไฟฟ้าพลังน้ำ จะพยายามหาวิทยากรจากภายนอกมาแนะนำ อันดับ2 ไฟฟ้าพลังแสงอาทิตย์ ปัจจุบันมีอยู่บ้างแล้วแต่ประสิทธิภาพยังต่ำ อันดับ3 ระบบไฟฟ้าของรัฐ ตั้งแต่ปากทางเข้าชุมชน ซึ่งอาจมีมากขึ้นหากชาวบ้านมีบ้านเลขที่

4) สุขภาพ/สถานอนามัย เน้นการพึ่งตนเองทั้งการป้องกันและการดูแลสุขภาพ ไม่จำเป็นต้องมีอาคารสถานอนามัย แต่เน้นการจัดบุคลากรด้านสุขภาพทั้งพื้นบ้านและแผนใหม่ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อให้บริการคนในชุมชน

5) แผนผังชุมชนต้องมีการแบ่งเขตป่าสมบูรณ์กับเขตที่ทำกินให้ชัดเจน

6) ระบบประปา ใช้ระบบประปาภูเขา ระเบียบการใช้และรักษาให้แต่ละกลุ่มประปាកำหนดกันเอง โดยองค์กรชุมชนต้องรักษาป่าต้นน้ำประปา

7) ศูนย์การเรียนรู้/หอประชุม มีอาคารที่ใช้เป็นห้องประชุม เป็นศูนย์การเรียนรู้ เป็นศูนย์กลางการประสานงานภายในและภายนอกชุมชน และเป็นที่แสดงข้อมูลความรู้ ข่าวสาร โดยมีกรรมการและสมาชิกร่วมควบคุมดูแลรักษา

2. การดำเนินงานทางเศรษฐกิจ

1) การผลิต มีการลงแขกกันผลิต

2) การขายผลผลิตทางการเกษตร ขาดพารายังขายรวมกันไม่ได้เพราะผลผลิตน้อยคุณภาพต่างกัน และพ่อค้าเป็นผู้กำหนดราคา แต่พี่ชายอื่นอาจรวมกันขายได้ เช่น ผลไม้

3) การบริโภค จะต้องปลูกพืชกินเองเพื่อลดรายจ่าย และพัฒนาสินค้าเกษตรของชุมชนเพื่อการส่งขายนอกชุมชน

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

มีการออกกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรของชุมชนบ้างแล้ว รวมทั้งการหารูปแบบการผลิตที่ยั่งยืน เช่น การแบ่งหมวดหมู่กันปลูกพืชท้องถิ่น เป็นต้น

1.5) สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเจือ-ปลักหมู ดำเนินการผ่านการทำธรรมนูญชุมชน โดยความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านทับเจือ-ปลักหมู คือ เป็นชุมชนที่มีสิทธิในการกำหนดตนเองได้ มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สมาชิกรวมตัวกันเข้มแข็ง มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ และมีความเป็นธรรมทางสังคม โดยมี ตัวชี้วัด 4 กลุ่ม คือ 1) มิติมนุษย์ ได้แก่การที่ปัจเจกบุคคลมีความสุข 2) มิติสถาบันสังคม ประกอบด้วย การที่ครอบครัวมีความสุข และชุมชน องค์การเครือข่ายเข้มแข็ง 3) มิติความมั่นคงในชีวิต ประกอบด้วย เศรษฐกิจดี ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 4) มิติความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส ประกอบด้วย ระบบการเมืองการปกครองระดับชุมชนดี และระบบการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นดี

ตัวชี้วัด “ภาวะความอยู่เย็นเป็นสุข” ได้สะท้อนถึงปัญหาของชุมชน คือ การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ทับที่ชุมชน ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับการมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการรวมตัวกันของชุมชน และชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในระดับนโยบายได้ โดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) การจัดทำตัวชี้วัดต้องมีมุมมองเชิงบูรณาการ โดยการวิเคราะห์และกำหนดตัวชี้วัดต้องให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งระบบในหลายมิติ เช่น ระหว่างพื้นที่กับนโยบาย ระหว่างเชิงคุณภาพกับเชิงปริมาณ ระหว่างปัจเจกกับสังคม ระหว่างการวิเคราะห์ปัญหากับการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา รวมทั้งบูรณาการการปฏิบัติการ เช่น ระหว่างบทบาทของราชการกับบทบาทชาวบ้าน ระหว่างแผนพัฒนากับแนวทางการปฏิบัติที่ยึดหยุ่นในแต่ละพื้นที่และแต่ละสถานการณ์ เป็นต้น

2) การทำตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับเป้าหมายงานด้านพัฒนาโดยให้ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ต้องสนับสนุนให้ชาวบ้านมีสิทธิ มีศักดิ์ศรี ให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวของชาวบ้านเอง ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่การจัดทำแผนจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้าน และกำหนดแผนให้เหมาะสมกับสภาพแต่ละพื้นที่ และมีมุมมองการพัฒนาจากล่างสู่บน

3) ต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาตนเอง และสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถรวมตัวกัน การกระจายอำนาจให้สิทธิกับชุมชนสามารถกำหนดแนวทางของตนเองได้ ซึ่งจะทำให้แผนพัฒนาและตัวชี้วัดเกิดความยืดหยุ่นไปตามสภาพปัญหาของชาวบ้านได้

2) ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่

2.1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาในกลุ่มน้ำปากพนัง เป็นตัวแทนของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ คือโครงการพัฒนากลุ่มน้ำปากพนังตามพระราชดำริ ในการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขในครั้งนี้ นักวิจัยเลือกศึกษาในชุมชน 2 แห่ง อันเป็นตัวแทนของปัญหาที่แตกต่างกันคือ

(1) ชุมชนบ้านลาไม ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นชุมชนต้นน้ำของแม่น้ำปากพนังที่กำลังจะได้รับผลกระทบเนื่องจากการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลาไม ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 และหมู่ 8 ต.วังอ่าง อ.ชะอวด เป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเก่าที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งหมู่บ้านและเคยเป็นพื้นที่สีแดงในยุคคอมมิวนิสต์ ปัจจุบันมีประชาชนอยู่อาศัยจำนวน 479 ครัวเรือน (2,013 คน) ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวน โดยเฉพาะสวนยาง (กว่า 90%) สภาพเศรษฐกิจค่อนข้างดี ประชาชนส่วนใหญ่มีที่ดินของตนเอง และมีรายได้เฉลี่ยวันละ 800 บาท/ครัวเรือน และมีภาระหนี้สินประมาณครัวเรือนละ 50,000 บาท มีพื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 200 ไร่

(2) บ้านเนินหนองหงส์ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการปิดประตูน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ เป็นชุมชนท้ายน้ำของกลุ่มน้ำปากพนัง ได้รับผลกระทบจากการปิดประตูน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ต.เกาะเพชร อ.หัวไทร มีผู้อยู่อาศัย 116 ครัวเรือน (653 คน) เคยเป็นชุมชนเกษตร ซึ่งต่อมาเปลี่ยนสภาพเป็นนาทุ่ง โดยที่ทำกินกว่าร้อยละ 50 มีสภาพเป็นนาทุ่ง เดิมบ้านเนินหนองหงส์มีระบบนิเวศแบบ 3 น้ำ คือน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม แต่ต่อมาเมื่อมีการปิดประตูน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ และประตูน้ำอื่นๆ มีผลให้ระบบนิเวศของบ้านเนินหนองหงส์เปลี่ยนเป็นน้ำเค็มอย่างถาวร ซึ่งมีผลกระทบทั้งกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำ และมีผลให้ทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำลำคลองลดลง

ผลการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขในกรณีศึกษาทั้งสองแห่งจะเป็นตัวอย่างมุมมองในเรื่องความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนที่กำลังถูกคุกคามความอยู่เย็นเป็นสุขอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในแง่มุมต่างๆ

2.2) กระบวนการศึกษา

ในการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนทั้ง 2 แห่ง ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

1. การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเพื่อทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมของพื้นที่ศึกษาวิจัย และประสานงานให้ผู้นำชุมชนเป็นทีมวิจัยร่วม และเป็นแกนหลักในการประสานงาน เพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขในชุมชน
2. ศึกษาข้อมูลชุมชน จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3. การลงพื้นที่สัมภาษณ์บุคคล โดยการพูดคุยกับสมาชิกในชุมชน และสังเกตการณ์กิจกรรมในชุมชน เพื่อให้ทราบถึง สถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขในชุมชน ปัญหาสาเหตุและคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนมากขึ้น
4. จัดเวที ระดมความคิดเพื่อพัฒนาดัชนีวัดความอยู่เย็นเป็นสุข ในชุมชน ทุกระดับ 1 ครั้ง รวม 2 ครั้ง เพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาดัชนีวัดความอยู่เย็นเป็นสุข และรวบรวมข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชน โดยในชุมชนบ้านลาไม จัดเมื่อวันที่ 27 ธ.ค. 50 และชุมชนบ้านเนินหนองหงส์จัดเมื่อวันที่ 26 ธ.ค. 50 โดยผู้เข้าร่วมแต่ละเวทีประมาณ 30 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อาสาสมัครสาธารณสุข ตัวแทนกลุ่มผู้หญิง โดยแต่ละเวทีมีสัดส่วนของผู้หญิงประมาณ 40-50 %
5. ลงพื้นที่สัมภาษณ์บุคคลเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และได้รับทราบสถานการณ์พื้นที่ในเชิงลึกเพิ่มเติม และได้รับทราบตัวชี้วัดในเชิงความรู้สึกระมัดระวัง
6. จัดเอกสารผลการศึกษา คัดลอกชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ตรวจสอบประเด็นตัวชี้วัด และจัดเวทีพูดคุย เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะเพิ่มเติม
7. จัดเวทีวิเคราะห์/เพิ่มเติมข้อมูล ชุมชนละ 1 ครั้ง รวม 2 ครั้ง เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและปรับตัวชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุข ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เข้าร่วมประกอบด้วย แกนนำชุมชน สมาชิกชุมชน โดยชุมชนบ้านลาไม จัดเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 51 และชุมชนบ้านเนินหนองหงส์จัดขึ้นวันที่ 24 มีนาคม 51
8. จัดทำรายงาน

2.3) ผลการศึกษา

ชุมชนบ้านลาไม

สถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

ชุมชนบ้านลาไมเป็นชุมชนที่ตั้งมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานานแล้ว พื้นที่เดิมมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรม ที่มีผู้คนอพยพเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อทำกิน และเริ่มเข้ามามากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนส่วนใหญ่ เป็นที่ราบเชิงเขา ชาวชุมชนทั้งหมดจึงมีอาชีพทำการเกษตร ซึ่งมีทั้งสวนยางและสวนผลไม้ โดย 90 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่เป็นสวนยาง และอีก 10 เปอร์เซ็นต์เป็นสวนผลไม้ จากการศึกษา โดยการพูดคุยสอบถามผู้นำในพื้นที่ พบว่ารายได้โดยรวมตั้งแต่ปี 2547 – 2550 เฉลี่ย 800 บาท / วัน/ครอบครัว การถือครองที่ดินเฉลี่ย ประมาณ 20 – 30 ไร่ / ครัว และทุกแปลงมีเอกสารสิทธิ์ เป็นโฉนด และหรือ สปก.

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2548 กรมชลประทานได้ทำการสำรวจพื้นที่ เพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลาไม โดยครอบคลุมพื้นที่ชุมชนบ้านลาไม ผู้นำชุมชนส่วนหนึ่งได้มีการปรึกษากันและหาข้อมูล

โครงการ เพื่อที่จะตั้งคำถามกับหน่วยงานเจ้าของโครงการ และไปสู่การรวมตัวของชุมชนและต่อต้านคัดค้านการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลาไม และโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ ได้ชะลอการก่อสร้างออกไปอีกระยะหนึ่ง โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลาไมจึงเป็นภัยคุกคามความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนอย่างน้อยใน 2 มิติคือ

1. ชุมชนมีความหวาดวิตก โครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชุมชน เนื่องจากโครงการดังกล่าว ยังไม่ถูกยกเลิก
2. ชุมชนมีความหวาดระแวงกับบุคคลแปลกหน้า และเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากเกรงว่าจะมาสำรวจเพื่อที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำอีก

อย่างไรก็ดีจากปัญหาดังกล่าว ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันและพบปะกันบ่อยขึ้น ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง มีการร่วมกันเพื่อเฝ้าระวังและปกป้องสิทธิของตนเองมากขึ้น

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

สมาชิกชุมชนบ้านลาไมเห็นว่า นิยามภาวะอยู่เย็นเป็นสุขของ สสช. ซึ่งหมายถึง สภาวะที่คนทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม และสัมพันธ์กัน ได้ถูกต้องดีงาม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่าง คน กับคน และการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ระหว่าง คน กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความครอบคลุมครบถ้วนดีแล้ว แต่ตั้งคำถามว่าจะมีวิธีการอย่างไรให้หน่วยงานที่รับผิดชอบในแต่ละด้านนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ซึ่งผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวต้องเป็นรูปธรรมที่สามารถสามารถจับต้องได้ ไม่ใช่เป็นการอธิบายและประชาสัมพันธ์เพียงอย่างเดียว

ดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

จากการจัดเวที และตรวจสอบข้อมูลกับคนในชุมชนบ้านลาไม พบว่า ดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนบ้านลาไม ในแต่ละมิติมีดังนี้

องค์ประกอบภาวะอยู่เย็นเป็นสุข บ้านลาไม

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
ความเป็น มนุษย์	<u>สุขภาพะดี</u> สุขภาพกายดี	- มีร่างกายสมบูรณ์ ครบ 32 ประการ - ไม่มีโรคภัย	- สุขภาพแข็งแรงสมวัย - ไม่เป็นโรคร้ายแรง
	สุขภาพจิตดี	- ไม่โกรธ ไม่โมโห ง่าย - มีคุณธรรม - ไม่โลภ ไม่หลง - คิดดี	- มีอารมณ์ดี ใจเย็น ร่าเริง แจ่มใส - มีเหตุมีผล - มีความจริงใจ - ไม่คิดร้ายต่อตนเองและผู้อื่น

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
สถาบันทางสังคม	<u>ครอบครัวอบอุ่น</u>	- มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นของตนเอง - สมาชิกในครอบครัวมีความเข้าใจกัน รู้บทบาทหน้าที่ - สื่อสัต์ต่อกัน/ให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน - อยู่พร้อมหน้า พ่อแม่ ลูก - ลูกๆ ได้รับความการศึกษา - ไม่ติดอบายมุข - ไม่มีหนี้สิน	- มีเอกสารสิทธิตามกฎหมาย - ไม่มีการทะเลาะกัน - ไม่โกหก มีความจริงใจกัน - รับประทานทานอาหารด้วยกัน1มื้อ/วัน - จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน - ไม่ติดการพนัน
	<u>ชุมชนเข้มแข็ง</u>	- มีผู้นำที่ดีมีความสามารถ - มีความสามัคคี มีการช่วยเหลือกันของกลุ่มต่างๆ - มีความมั่นคงด้านอาหาร - รู้เท่าทันกระบวนการพัฒนา - สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้ - มีแผนพัฒนาชุมชนเป็นของตนเอง - มีการดูแล ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	- มีคุณธรรม โปร่งใส เสียสละ - จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวม - การรวมกลุ่มกัน - ไม่มีการลักขโมย/ไม่มียาเสพติด - มีการปรึกษาหารือกันด้วยเหตุผลบ่อยๆ - จำนวนครั้งที่สมาชิกในชุมชนร่วมประชุมสัมนานอกพื้นที่ - ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	<u>สังคมและวัฒนธรรม</u>	- มีกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน - มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม อันคิงามของชุมชน - มีภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน - การมีครอบครัวก่อนวัยอันสมควรของเยาวชน	- จำนวนกลุ่มและความเป็นอิสระทั้งการบริหารและกิจกรรม - ได้รับการถ่ายทอดและการปฏิบัติอะไรบ้าง - ดูจากผลผลิต / การใช้ประโยชน์ การแปรรูปวัสดุที่มีอยู่ในชุมชน - อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี สามารถรับผิดชอบครอบครัวตนเองได้
ความมั่นคงในชีวิต	<u>ที่อยู่อาศัย</u>	- มีบ้านเรือนแข็งแรงและมั่นคง เป็นของตนเอง	- มีทะเบียนบ้านถูกต้อง - ต้องมีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย
	<u>ที่ทำกิน</u>	- มีที่ดินทำกินเพียงพอ ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้โดยไม่เดือดร้อน - มีความอิสระในการประกอบอาชีพในที่ดินของตนเอง	- มีเอกสารสิทธิ์ ที่สามารถใช้ประโยชน์
	<u>เศรษฐกิจเข้มแข็งและเป็นธรรม</u>	- มีรายได้ พอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้อย่างมั่นคง - มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ - มีเงินออมสมควรแก่ฐานะ - ไม่มีหนี้สิน	- สามารถเลี้ยงครอบครัวได้อย่างมั่นคง
	<u>ทรัพยากรธรรมชาติ</u>	- มีความหลากหลาย	- มีความหลากหลายของ

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	<u>และสิ่งแวดล้อม</u>	ของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ท้องถิ่น - มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ - ชุมชนมีการจัดการเพื่อให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน	พันธุ์สัตว์และพันธุ์พืช ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้
ความเป็นธรรมและความโปร่งใสในสังคม	<u>ความโปร่งใส</u>	- เคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น - เคารพกฎระเบียบและจารีตประเพณี - การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาโครงการของรัฐ - ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล - ความถี่ในการรับข้อมูลข่าวสารที่ชุมชนต้องการ - การมีจิตสำนึกประชาธิปไตยของสังคม - จิตสำนึกในการปกป้องสิทธิของตนเอง	- จำนวนการรับฟังความคิดเห็น และ ดำเนินการตามมติ - การ ไม่ปฏิบัติที่ขัดความรู้สึกของชุมชน - จำนวนครั้ง / ผู้เข้าร่วม - จำนวนประชากรที่ร่วมลงมติ โดยอิสระทางความคิด ไม่มีการกดดัน - การรวมตัวของชุมชน - การดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง - การเฝ้ารู้ของชุมชน - การแสดงความคิดเห็นของชุมชน
	<u>ความยุติธรรมในสังคม</u>	- การกระจาย	- แหล่งเงินทุนเพื่อการผลิต

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
		ทรัพยากร และการ พัฒนาที่ชุมชน ต้องการ อย่างทั่วถึง และเป็นธรรม - ไม่เลือกปฏิบัติ - ไม่จำกัดสิทธิ์	ดอกเบี้ยต่ำ - สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน - มีความเท่าเทียมในการได้รับ การบริการจากภาครัฐ - สิทธิเท่าเทียม ไม่เลือกเพศ / วัย /ฐานะ/หน้าที่การงาน

ความต้องการของชุมชน คือ ขอให้รัฐมีคำสั่ง ยกเลิกโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำบ้านตาไม
 เพราะเป็นสาเหตุของความทุกข์ของชุมชน

ชุมชนบ้านเนินหนองหงส์

ชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ ในอดีต เป็นพื้นที่น้ำจืด โดยในฤดูแล้ง ราวเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม จะมีน้ำเค็มขึ้นมาจากแม่น้ำปากพนัง และไหลขึ้นมาในคลองหัวไทร ทำให้ผสมกับน้ำจืดที่มีอยู่กลายเป็นน้ำกร่อย ซึ่งในช่วงที่เป็นน้ำกร่อยนั้นเป็นช่วงที่มีสัตว์น้ำมากมาย และในฤดูฝน ซึ่งชาวบ้านเรียกฝนที่ตกในฤดูนี้ว่า “ฝนพลัด” น้ำที่เคยกร่อยก็จะกลับเป็นน้ำจืดอีกครั้งหนึ่ง บ้านเนินหนองหงส์เคยประสบกับปัญหาน้ำเค็มจนทำให้มีปัญหาเรื่อง น้ำอุปโภคและบริโภค นั้นเกิดขึ้นเช่นกัน แต่ในรอบหลายปีกว่าจะเกิดปรากฏการณ์อย่างนั้นสักครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการปิดประตูน้ำอุทกวิทยา ทำให้มีการแยกพื้นที่น้ำจืด/น้ำเค็มอย่างถาวร สภาพระบบนิเวศของบ้านเนินหนองหงส์จึงเปลี่ยนเป็นพื้นที่น้ำเค็มอย่างถาวร

ในอดีต คนในชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ทำนาข้าว เป็นอาชีพหลัก ทำประมงในคลองเป็นอาชีพเสริม ต่อมาเมื่อ ปี 2530-2531 การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองหัวไทรเป็นจำนวนมาก พื้นที่นาข้าวถูกขุดทำเป็นบ่อเลี้ยง ป่าจาก ป่าชายเลนมากมายถูกแปรสภาพเป็นบ่อเลี้ยงในลำคลองย่อย เริ่มมีน้ำเสีย ป่าจากและป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็ว สังคมเสื่อมโทรม แบบแบ่งทุกข์เฉลี่ยสุขเริ่มหายไปจากบางชุมชน มีความขัดแย้งเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งระหว่างนาข้าวกับบ่อเลี้ยง เนื่องจากผู้ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ได้ปล่อยน้ำเค็มลงคลองสาธารณะและไปทำให้พื้นที่นาข้าวเสียหาย มีคนต่างถิ่นเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ที่ดินถูกเปลี่ยนมือเป็นจำนวนมาก

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2538 เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่ง เป็นโครงการขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งระบบลุ่มน้ำ มีทั้งการขุดลอกลำคลองและก่อสร้างประตูระบายน้ำในคลองสาธารณะต่างๆรวมทั้งอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำด้วย ต่อมาหลังจากการก่อสร้างประตูระบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ ซึ่งเป็นประตูระบายน้ำใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำปากพนัง และเป็นหัวใจของโครงการฯเสร็จสมบูรณ์ และเริ่มดำเนินการปิดบานประตู เมื่อวันที่ 1

ตุลาคม 2542 เป็นการปิดแม่น้ำปากพนังเพื่อแยกน้ำ ให้เป็นน้ำจืด - น้ำเค็ม และแบ่งโซนการประกอบอาชีพของชาวลุ่มน้ำปากพนัง คือโซนน้ำจืดและโซนน้ำเค็ม การประกอบอาชีพก็เริ่มมีปัญหาตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา หลายคนบอกว่า “ การปิดแม่น้ำปากพนัง เหมือนกับปิดประตูทะเล ” การปิดประตูทกวิทยาภาพระสิทธิเป็นการคัดระบบนิเวศน์น้ำกร่อยก็คือตัดวงจรการประกอบอาชีพและวิถีชีวิต ปัจจุบัน การประกอบอาชีพจึงเป็นอัมพาตทุกอาชีพ

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2545- 2547 กรมชลประทานได้สร้างประตูน้ำปิดคลองหัวไทร ที่บริเวณบ้านเสื่อหิง ตำบลเสื่อหิง อำเภอลำชะโลม เพื่อแบ่งโซนน้ำเค็ม และนอกจากนี้ได้มีการขุดขยายคลองหน้าโกฏีและสร้างประตูกั้นดิน เพื่อระบายน้ำในยามฉุกเฉิน และยังได้ขุดคลองเพื่อตัดจากคลองชะอวด ออกสู่ทะเลโดยตรง ทำให้ระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชน เดิมที่มีความคุ้นเคยกับระบบนิเวศน้ำกร่อย ต้องเปลี่ยนไป ชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ ถูกจัดให้อยู่ในโซนน้ำเค็มตั้งแต่นั้นมา

สถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่พบว่า เมื่อระบบนิเวศของบ้านเนินหนองหงส์เปลี่ยนเป็นระบบนิเวศน้ำเค็มอย่างถาวร เกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม โดยเฉพาะปัญหาน้ำเค็มจัดและเน่าเสีย จนในบางฤดูกาล ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ สัตว์น้ำธรรมชาติลดลง จนชุมชนไม่สามารถประกอบเป็นอาชีพได้ นอกจากนี้ ยังประสบปัญหาป่าชายคลองขาดความสมบูรณ์ และถูกบุกรุกทำลายเพื่อทำนาอีกด้วย

นอกจากปัญหาอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศข้างต้น ชุมชนยังประสบปัญหาอื่นๆ อีกที่ถูกคามความอยู่เย็นเป็นสุขในชุมชนด้วยดังนี้

1. กุ้งเป็นโรคและขาดทุน จนเกษตรกรไม่สามารถเลี้ยงกุ้งได้ และบางส่วนต้องเลิกเลี้ยงในที่สุด
2. ปัญหานี้สินของเกษตรกรในชุมชน เกษตรกรในชุมชน 95 เปอร์เซนต์มีหนี้สินเฉลี่ยประมาณ 200,000 บาท/ครอบครัว
3. ปัญหาการอพยพออกไปทำงานนอกชุมชน มีจำนวนมาก จากประชากร 662 คน ปัจจุบันมีประชากรที่อยู่ประจำในชุมชนประมาณ 300 กว่าคน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุและเด็กในวัยเรียน โดยผู้ที่อพยพออกไปทำงานนอกชุมชน แบ่งเป็นได้ 3 กลุ่ม คือ
 - 3.1 แบบเข้าไป – เย็นกลับ มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้หญิงไปเป็นลูกจ้างรายวันโรงงานกุ้งแช่แข็งในอำเภอรโนด ผู้ชายไปทำงานกรรมกรก่อสร้าง
 - 3.2 แบบไปครั้งละหลายวัน ส่วนใหญ่จะไปทำงานต่างจังหวัด ไปรับจ้างจับกุ้งในจังหวัด พังงา และไปทำงานก่อสร้าง ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น
 - 3.3 แบบไปอยู่ถาวร เช่น ไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯ กลับบ้านปีละประมาณ 2 ครั้ง

4. ปัญหาครอบครัวขาดความอบอุ่น เกือบทุกครอบครัวในชุมชนจะมีคนแก่กับเด็ก เนื่องจากพ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน
5. ปัญหาการประกอบอาชีพของชุมชนที่ยังทางออกไม่ได้ เนื่องจากไม่มีทุนที่จะไปประกอบอาชีพ สาเหตุเนื่องจากโดนที่ดินติดจำนอง ในขณะที่บางครอบครัวพยายามหาทางออกด้วยการกลับไปทำอาชีพกลับเกษตรเหมือนในอดีต แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เนื่องจากพื้นที่อยู่ในโซนน้ำเค็ม และเป็นเขตที่ทางภาครัฐกำหนดให้เป็นเขตทำการประมง

และจากงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมอยู่เย็นเป็นสุขของกระทรวงมหาดไทยผู้นำชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ได้ยื่นแผนงานขอรับการสนับสนุน โครงการส่งเสริมเกษตรผสมผสาน แต่กลับได้รับการอนุมัติพันธุ์ปลาในครอบครัวละ 500 ตัว

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ สอดคล้องกับนิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของ สสช. ที่หมายถึง สภาวะที่คนทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม และสัมพันธ์กันได้อย่างดี ต้องดำรง นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างคนกับคน และการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากคำนิยามข้างต้นชุมชนเห็นว่าครอบคลุมครบถ้วนดีแล้ว แต่จะต้องทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบในแต่ละด้านนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์จริงๆ

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข

องค์ประกอบอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเนินหนองหงส์

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
ความเป็นมนุษย์	มีสุขภาวะดี	- มีร่างกายสมบูรณ์ครบ 32 ประการ	- สุขภาพแข็งแรง สมวัย
	สุขภาพจิตดี	- ไม่มีโรคภัย - ไม่โกรธง่าย - ไม่โลภ ไม่หลง - คิดดี	- มีอารมณ์ดี ใจเย็น - มีความจริงใจ - ไม่คิดร้ายต่อตนเองและผู้อื่น
สถาบันทางสังคม	ครอบครัวอบอุ่น	- มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นของตนเอง	- มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย - ไม่มีการทะเลาะ

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	ชุมชนเข้มแข็ง	- สมาชิกในครอบครัวมีความเข้าใจกัน - เชื่อสัจต่อกัน/ให้เกียรติซึ่งกันและกัน - อยู่พร้อมหน้า พ่อแม่ ลูก - สมาชิกในครอบครัว มีสุขภาพดี - ลูกๆ ได้รับการศึกษา - มีรายได้ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ - ไม่ติดอบายมุข - ไม่มีหนี้สิน - มีผู้นำที่ดี - ความสามัคคีช่วยเหลือกัน - จำนวนครั้งที่ชุมชนจัดการเรียนโดยชุมชนเอง - การศึกษาของคนในชุมชน - การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น - เด็กและคนชราได้รับการดูแล - มีความมั่นคงด้าน	- กัน - ไม่โกหก ,มีความจริงใจกัน - ทานอาหารด้วยกัน บ่อยๆ วันละมื้อ - จบการศึกษาขั้นพื้นฐานและได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการประกอบอาชีพด้วย - ไม่ติดการพนัน - คุณธรรม โปร่งใส เสียสละ - จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม ส่วนรวม - มีการปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน - ดูจากความสำเร็จในการประกอบอาชีพไม่ใช่วุฒิการศึกษา - ผู้สูงอายุได้เบี้ยยังชีพครบถ้วน - ความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	สังคมและวัฒนธรรม	- อาหาร - ความสมบูรณ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน - จำนวนกลุ่ม และความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรม - ประเพณี และฟื้นฟูวัฒนธรรม ของชุมชน - ภูมิปัญญา ท้องถิ่นของชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอด - การมีครอบครัว ก่อนอันสมควรของเยาวชน	สัตว์ - ได้รับการปฏิบัติอะไรบ้าง - ดูจากผลผลิต / การใช้ประโยชน์ การแปรรูปของ วัสดุที่มีอยู่ในชุมชน - ผู้หญิง ต้องอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี ขึ้นไป และผู้ชาย อายุประมาณ 20 ปีขึ้นไปหรือสามารถรับผิดชอบครอบครัวตนเองได้ ในอดีต ผู้ชายต้องบวชก่อน
ความมั่นคงในชีวิต	ที่อยู่อาศัย มีที่ทำกินเป็นของตนเอง	- มีบ้านเรือนแข็งแรง และมั่นคง เป็นของตนเอง - มีที่ดินทำกินเพียงพอ ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ โดยไม่เดือดร้อน - มีความอิสระในการประกอบอาชีพ - มีเอกสารสิทธิ์ ที่สามารถใช้	- มีทะเบียนบ้านถูกต้อง - ต้องมีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย - อยากกลับไปทำอาชีพเกษตรแต่ทำไม่ได้ เนื่องจากรัฐกั้นให้เป็นเขตน้ำเค็ม

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	เศรษฐกิจเข้มแข็งและเป็นธรรม	ประโยชน์ - ที่ดินทำกินสามารถใช้ประกอบอาชีพที่ตนเองถนัดได้โดยไม่มีเงื่อนไข - มีรายได้ พอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้อย่างมั่นคง - มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ - มีเงินออมพอ - ไม่มีหนี้สิน	
	ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสมบูรณ์	- มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ท้องถิ่น - มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ น้ำ สมบูรณ์ น้ำจืด น้ำเค็มและน้ำกร่อย - มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน มีน้ำขึ้นและน้ำลง	
ความเป็นธรรมและความโปร่งใสในสังคม	มีความโปร่งใส	- ให้ประชาชน แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ - เคารพความคิดเห็นของ ชุมชน - การมีส่วนร่วม ในกระบวนการพัฒนา	- จำนวนการรับฟังความคิดเห็น และดำเนินการตามมติ - การไม่ปฏิบัติที่ขัดความรู้สึกร่วมของชุมชน - จำนวนครั้ง /

มิติ	ประเด็น	ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้
	มีความยุติธรรมในสังคม	โครงการของรัฐ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล - ความถี่ในการรับข้อมูลข่าวสาร ที่ชุมชนต้องการ อยากจะรู้ - การมีจิตสำนึกประชาธิปไตยของสังคม - จิตสำนึกในการปกป้องสิทธิของตนเอง - การกระจายทรัพยากร และการพัฒนา ที่ชุมชนต้องการ อย่างทั่วถึง และเป็นธรรม - ไม่เลือกปฏิบัติ - ไม่จำกัดสิทธิ์	ผู้เข้าร่วม - จำนวนประชากรที่ร่วมลงมติ โดยอิสระทางความคิด ไม่มีการกดดัน - การดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง - การใฝ่รู้ของชุมชน - แหล่งเงินทุนเพื่อการผลิต ดอกเบี้ยต่ำ - สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน - มีความเท่าเทียมในการได้รับการบริการจากภาครัฐ - สิทธิเท่าเทียม ไม่เลือกเพศ /วัย /ฐานะ/หน้าที่การงาน

ข้อเสนอของชุมชน

1. อยากให้พื้นที่กลับมา มีระบบนิเวศเช่นในอดีต โดยเปิดประตูน้ำในแม่น้ำปากพนังและสาขาเพื่อให้มีระบบน้ำขึ้น น้ำลง จะได้มีน้ำกร่อย และจะทำให้

- ทรัพยากรธรรมชาติกลับคืนสภาพปกติในอนาคต
- ชุมชนจะได้มีแหล่งอาหารธรรมชาติที่สมบูรณ์

- เป็นการพึ่งตนเองของชุมชน และสามารถลดภาระของรัฐได้
- เป็นการปรับสภาพดิน ให้มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติและสามารถใช้ประโยชน์ได้

2. อยากรัฐเข้ามาให้การช่วยเหลือ ในการปรับเปลี่ยนอาชีพให้กับชุมชน อย่างต่อเนื่อง และมีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้

ข้อสังเกต

จากการศึกษาพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนที่ผ่านมา พบว่า

ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ตัวชี้วัดขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนนั้นๆ สังเกตจากการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดหรือการลงไปเก็บข้อมูล สมาชิกในชุมชนมักจะสะท้อนภาพของปัญหาทั้งในระดับชุมชนและทั่วไป ในบางขณะ ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของปัญหา แนวทางการแก้ไขและรวมถึงสิ่งที่ชุมชนต้องการจะให้เกิดขึ้นในสังคม โดยหวังว่าเมื่อเกิดขึ้นแล้ว สังคมจะได้อยู่เย็นเป็นสุข

กรณีชุมชนบ้านเนินหนองหงส์ เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา จนต้องทำให้มีหนี้สินสูงเกือบทั้งหมู่บ้าน โฉนดที่ดินก็ไม่ได้อยู่ในมือ คิดจะปรับเปลี่ยนอาชีพ ก็ไม่มีทุน ในขณะที่รายได้ก็ไม่มี แต่ค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้น ภาระต่างๆก็ยังมีเหมือนเดิม ทำให้คนในพื้นที่ต้องออกไปหางานทำ นอกพื้นที่สูง ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข จึงเน้นหนักอยู่ที่ ๓ เรื่องหลัก คือ มิติมนุษย์ สถาบันทางสังคม และความมั่นคงในชีวิต

กรณีชุมชนบ้านลาไม เป็นชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานและผ่านการต่อสู้ ซึ่งรัฐเคยประกาศเป็นพื้นที่สีแดงมาก่อน แม้ว่าในปัจจุบันจะมีคนต่างถิ่นย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานมากขึ้นก็ตามแต่ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชุมชนยังอยู่ กอปรกับเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบันของชุมชน กำลังดีขึ้น เมื่อรัฐมีนโยบายจะสร้างเก็บน้ำมาทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชุมชน ทำให้ชุมชนรวมกันลุกขึ้นต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิที่ดินพึงมีพึงได้ ทำให้การพัฒนาตัวชี้วัด อยู่ดีมีสุข กลายเป็นคำถามมากกว่าเป็นคำตอบ และมีข้อเสนอจากชุมชนกลับมาให้รัฐได้มีการทบทวนแทนตัวชี้วัดอยู่ดี มีสุขของชุมชนในพื้นที่นี้จะเน้นหนักเกือบทุกเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิติสถาบันทางสังคม (ครอบครัว/ชุมชนเข้มแข็ง) และความเป็นธรรมและความโปร่งใสในสังคม และเนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่กำลังต่อสู้กับนโยบายรัฐ เกณฑ์และสมาชิกชุมชนเน้นการเรียนรู้และการหาพันธมิตร ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องออกไปสังสรรค์กับชุมชนและหน่วยอื่นๆบ่อยมาก อย่างไรก็ดี จากกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนบ้านลาไม ยังมีข้อสังเกตที่สำคัญดังนี้

1. ชุมชนบ้านลาไม เป็นชุมชนที่เพิ่งจะผ่านการต่อสู้กับนโยบายรัฐมาไม่นาน และผลของการต่อรอง ยังไม่ชัดเจน จึงทำให้สมาชิกในชุมชน ยังมีความหวาดระแวงอยู่ในใจตลอดเวลา

2. จากการพูดคุย กับผู้นำ หรือสมาชิกในชุมชนทุกครั้ง จะได้รับฟังปัญหาเป็นส่วนใหญ่

3. ชุมชนจะคาดหวังให้องค์กรหรือหน่วยงานงานที่เข้าไปในชุมชนช่วยแก้ปัญหาของชุมชน

4. แม้จะมีความหวาดระแวงฝ่ายรัฐอยู่ในใจ แต่การใช้ภาษาในชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงการเปิดรับวาทกรรมจากฝ่ายรัฐอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจพอเพียง สมานฉันท์ ธรรมชาติบำบัด สุขภาวะ เหล่านี้เป็นต้น การใช้คำพูดเหล่านี้ มีให้ได้ยินบ่อยมาก เกือบทุกระดับ แต่ก็ยังมีข้อสังเกตถึงความเข้าใจที่ไม่เท่ากันของคนแต่ละกลุ่มในชุมชน

วิถีคิดของชุมชน พบว่า ชุมชนไม่ได้คิดเชิงประเด็นปัญหา แต่ชุมชนคิดในเชิงวิถีชน เพียงแต่นำเอาประเด็นปัญหามาเป็นจุดเริ่มต้นของการคุยเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นภาพในมิติต่างๆ การนำเสนอการแก้ปัญหาในแบบบูรณาการ เพียงแต่นำเสนอยังขาดการเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเท่านั้น

ชุมชนมีความเชื่อว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกอย่างสามารถแก้ได้ ถ้าหากทุกฝ่ายมีความตั้งใจและจริงใจที่จะแก้

กระบวนการพัฒนาสร้างตัวชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุข สามารถช่วยสนับสนุนให้ชุมชนได้มีการทำกิจกรรมอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด อยู่ดี มีสุข ทำให้ชุมชนได้มีการทบทวนว่า ในอดีตชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร ปัจจุบันชุมชนเป็นอย่างไร ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงไหน อะไรคือสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง และถ้าหากชุมชนจะพัฒนาต่อไปข้างหน้า จะมีเป้าหมายอย่างไร และจะทำอะไรที่จะไปสู่เป้าหมายของตนเองและชุมชนได้

2.4) บทวิเคราะห์และสรุปผล

การพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุข โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ผลการศึกษาที่ได้รับ มาจาก 2 ฐาน คือ

1. มาจากฐานบริบทของชุมชน คือ จากการทบทวนประวัติการพัฒนาการของชุมชน สภาพปัญหาของชุมชนที่กำลังได้รับผลกระทบ และอนาคตที่ชุมชนต้องการ

2. มาจากฐานค่านิยมและตัวชี้วัด ภาวะอยู่เย็นเป็นสุข ในกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10

ชุมชนในพื้นที่ศึกษาวิจัยทั้ง 2 ชุมชน ได้นำเอาฐานทั้ง 2 มาประกอบกัน เพื่อกำหนดค่านิยมและตัวชี้วัดภาวะอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน ดังนั้น ค่านิยมและตัวชี้วัดได้ มีทั้งความต่างและความเหมือนในบางประเด็น ซึ่งในบางประเด็นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในชุมชน เช่น

กรณีชุมชนบ้านเนินหนองหงษ์ ประเด็นตัวชี้วัดความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวถึงตัวชี้วัด ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ น้ำจืด น้ำเค็มและน้ำกร่อย เป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหา ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ

ระบบนิเวศ 3 น้ำ ที่ถูกตัดขาดโดยการปิดประตูน้ำ และเป็นสาเหตุที่ทำให้ชุมชนมีปัญหาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ นำไปสู่การย้ายถิ่นของคนในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น เป็นต้น

กรณีชุมชนบ้านลาไม ประเด็นตัวชี้วัด ความเข้มแข็งของชุมชน และที่ทำกินของตนเอง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและแนวทางในการแก้ไขของชุมชน กล่าวคือ ตัวชี้วัดในประเด็นที่ทำกินของตนเองในมิติของความมั่นคงในชีวิต เป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เนื่องจากชุมชนมีปัญหาหน่วยรัฐโดยกรมชลประทานมีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ทำให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายหาที่ทำกินใหม่ ซึ่งอาจจะไม่มีความชัดเจนและมั่นคง ทั้งในด้านอาชีพ ที่ตนเองถนัด รายได้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนตัวชี้วัด ประเด็นความเข้มแข็งของชุมชนนั้น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงทางแก้ไขที่ชุมชนสามารถทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความสามัคคีของคนในชุมชนและตัวชี้วัดเรื่องผู้นำที่ดี

ดัชนีชี้วัดในบางประเด็นก็มีสอดคล้องหรือไม่มีความแตกต่างกับดัชนีชี้วัดของ สศช. เพียงแต่มีข้อสังเกตและเงื่อนไขบางประการที่มีความแตกต่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำนิยามที่ชุมชนเห็นพ้องกันว่า มีความสมบูรณ์ ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ได้ครบถ้วน แต่ปฏิบัติการที่จะนำไปสู่สังคมอยู่ดี มีสุข ยังไม่มีรูปธรรมและขั้นตอนที่ชัดเจน มีเพียงแค่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้แนวทางปฏิบัติในระดับจุลภาคเท่านั้น แต่ในระดับมหภาคยังเป็นคำอ้างอิงเท่านั้น

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่า ประเด็นที่ดัชนีชี้วัดภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน มีความแตกต่างกับของ สศช. ที่เห็นได้ชัดคือ ในขณะที่ สศช. เน้นการวัดด้วยเชิงปริมาณ ในส่วนของชุมชนเน้นวัดด้วยภาวะความรู้สึที่บ่งบอกถึงความรู้สึกนั้นๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนการพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นกระบวนการที่สามารถสนับสนุนเสริมความเข้มแข็งชุมชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ทำให้ชุมชนได้มีการทบทวนพัฒนาการของชุมชนที่ผ่านมาและวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาในระดับต่างๆ ได้ในระดับหนึ่ง

สรุปผลการศึกษา

แม้ว่าชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง จะเป็นเพียงกรณีตัวอย่างชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ในพื้นที่ภาคใต้ และเป็นเพียงส่วนน้อยของชุมชนที่ได้รับผลกระทบเมื่อเทียบกับผลที่ได้จากการศึกษา พบว่า หลายส่วนมีความแตกต่างกัน ทั้งในแง่ของ มิติ ประเด็นและตัวชี้วัด ซึ่งความแตกต่างที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถเป็นแนวทางและเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาดัชนีชี้วัดแผนของสภาพัฒนาให้สอดคล้อง และสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนที่แตกต่างได้ ในระยะต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 10 ได้มีการกำหนดการพัฒนาสังคม อยู่เย็นเป็นสุข และในขณะที่หลายภาคส่วน ทั้งองค์กรของรัฐและเอกชน ได้มีพยายามสร้าง

สังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่อีกด้านหนึ่ง โครงการพัฒนามหาชนใหญ่ทั้งของรัฐและของเอกชน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 10 ยังมีการดำเนินต่อไป และผลกระทบกับชุมชนก็ย่อมจะเกิดขึ้นต่อไป การพัฒนาด้านชีวิตความอยู่เย็นเป็นสุขที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนทั้ง 2 แห่ง เป็นเครื่องสะท้อนสำคัญที่แสดงให้เห็นภาวะย้อนแย้งของความอยู่เย็นเป็นสุขในมุมมองของชุมชน และความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับมหภาค (โครงการพัฒนามหาชนใหญ่) ซึ่งเป็นภัยคุกคามความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับชุมชน

พื้นที่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล

พื้นที่ศึกษาในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล มี 3 ประเด็นปัญหา คือ ปัญหาแรงงาน ปัญหาชุมชนแออัด และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนามหาชนใหญ่ โดยมีพื้นที่ศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่ กลุ่มแรงงานโรงงานไทยแอร์โรว์การ์เมนต์ย่านรังสิต ชุมชนริมทางรถไฟหลักหก และชุมชนใหม่ใต้สะพานโชนา

1) ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

1.1) กลุ่มแรงงานโรงงานไทยแอร์โรว์การ์เมนต์ย่านรังสิต

โรงงานไทยแอร์โรว์การ์เมนต์เป็นโรงงานอุตสาหกรรมด้านตัดเย็บเสื้อผ้าส่งออก ตั้งอยู่ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอลาดหลุม จังหวัดปทุมธานี มีคนงาน 400 กว่าคน โรงงานได้ปิดกิจการเมื่อปี 2545 โดยอ้างว่ากิจการขาดทุน ทำให้คนงานทั้งหมดต้องถูกเลิกจ้าง เมื่อเผชิญกับปัญหาการถูกเลิกจ้างคนงานจึงรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิของผู้ใช้แรงงาน ทั้งนี้คนงานในโรงงานไทยแอร์โรว์การ์เมนต์เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานกลุ่มย่านรังสิตและเป็นสมาชิกสหพันธ์สิ่งทอแห่งประเทศไทย โดยมีการชุมนุมบริเวณโรงงานเป็นเวลากว่า 2 เดือน และหน้ากระทรวงแรงงานอีก 2 เดือน และมีข้อเสนอให้ทางบริษัทจ่ายค่าจ้างค้างจ่าย และจ่ายค่าบอกกล่าวล่วงหน้าโดยคิดเป็นเงินชดเชยเท่ากับเงินเดือน 1 เดือน รวมทั้งจ่ายเงินชดเชยตามที่กฎหมายระบุ แต่ทางบริษัทไม่ตอบสนองข้อเรียกร้อง ทำให้กลุ่มคนงานยื่นฟ้องต่อศาล โดยศาลได้พิพากษาและให้ยึดทรัพย์สินของโรงงานเพื่อนำมาขายทอดตลาดเพื่อจ่ายเป็นค่าชดเชยให้กับคนงาน ซึ่งได้รับเงินชดเชยจากการขายทรัพย์สินของโรงงานเฉลี่ยรายละหนึ่งหมื่นกว่าบาท

นอกจากนี้คนงานยังยื่นข้อเรียกร้องให้กระทรวงแรงงานสนับสนุนงบประมาณในการซื้อเครื่องจักรตัดเย็บเสื้อผ้า ทั้งนี้เพราะกลุ่มคนงานประมาณ 25 คน ต้องการตั้งกลุ่มเพื่อประกอบกิจการด้านการตัดเย็บเอง โดยกระทรวงแรงงานยินยอมออกค่าใช้จ่ายในด้านเครื่องจักรให้เพียงครึ่งหนึ่ง ในปี 2547 คนงานทั้ง 25 คน จึงได้เช่าตึกแถว 4 ชั้น หมู่บ้านสินธานี ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอลาดหลุม จังหวัดปทุมธานี เพื่อประกอบกิจการรับงานตัดเย็บชิ้นส่วนเสื้อผ้า โดยคนงานกลุ่มนี้มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนราว 4,000 - 5,000 บาท มีระบบกองกลางค่าอาหาร มีการทำประกันสังคมตามมาตร

ตรา 39 พ.ร.บ.ประกันสังคมด้วยการจ่ายเงินสมทบเพื่อประกันตัวเอง แต่มีค่าใช้จ่ายคือค่าเช่าตึกแถว เดือนละ 5,000 บาท และค่าน้ำค่าไฟ

โดยสรุปปัญหาที่กลุ่มคนงานโรงงานไทยแอร์โรว์การ์เมนต์ประสบ คือ การถูกเลิกจ้างโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากนายจ้างตามกฎหมาย ทำให้คนงานจำนวนมากต้องตกงาน และแม้กลุ่มคนงานจำนวน 25 คน จะรวมกลุ่มประกอบกิจการเอง แต่มีรายได้ไม่เพียงพอเนื่องจากขาดทักษะการตัดเย็บเสื้อผ้าแบบเป็นตัว ทำให้ได้เพียงตัดเย็บชิ้นส่วนเสื้อผ้าซึ่งถูกกดราคา

1.2) ชุมชนริมทางรถไฟหลักหก

ชุมชนริมทางรถไฟหลักหก ตั้งอยู่บนพื้นที่สองฝั่งของทางรถไฟสายเหนือบริเวณสถานีหลักหก ชุมชนฝั่งขวาทางรถไฟอยู่ในเขตตำบลประชาธิปัตย์ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ส่วนชุมชนฝั่งซ้ายทางรถไฟอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี

ชุมชนมีผู้อยู่อาศัยประมาณ 150 หลังคาเรือน โดยเริ่มเข้ามาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนประมาณ 20 ปี ตั้งแต่ปี 2530 จึงเป็นชุมชนบุกรุกผิดกฎหมายแม้จะมีเลขที่บ้านชั่วคราวจากการเรียกร่องผลักดันร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค แต่ขาดแคลนระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานด้านระบบประปา - ไฟฟ้า เนื่องจากการรถไฟแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินไม่อนุญาต ปัจจุบันชุมชนใช้น้ำประปาจากรดส่งน้ำของเทศบาลตำบลประชาธิปัตย์ ซึ่งส่งสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ส่วนระบบไฟฟ้าต้องใช้วิธีต่อพ่วงจากเจ้าของบ้านเอกชนข้างชุมชน จึงต้องเสียค่าใช้จ่ายต่อหน่วยแพงกว่าราคาที่ใช้การไฟฟ้าเรียกเก็บ นอกจากนี้ถนนและทางเดินในชุมชนก็ไม่สะดวก เพราะทางส่วนท้องถิ่นไม่สามารถงบประมาณมาพัฒนาได้เนื่องจากการรถไฟฯไม่อนุญาตเช่นกัน

ชาวชุมชนริมทางรถไฟหลักหก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเก็บของเก่า กรรมกรก่อสร้าง ลูกจ้างในตลาดสี่มุมเมือง พนักงานรักษาความปลอดภัยและแม่บ้านตามหมู่บ้านเอกชน ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเตรียมการขอเช่าที่ดินกับการรถไฟฯปัจจุบันมีสมาชิก 72 หลังคาเรือน

อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีแนวโน้มว่าชุมชนจะเผชิญกับสถานการณ์การไล่รื้ออันเนื่องมาจากกรณีโครงการก่อสร้างรถไฟฟ้ามหานคร สายสีแดง คลังชั้น – รังสิต ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนแออัดที่อยู่อาศัย 2 ฝั่งฝั่งทางรถไฟไม่ต่ำกว่า 4,000 ครอบครัว โดยการดำเนินการรถไฟฟ้ามหานครสายสีแดงนั้นการรถไฟฯได้แจ้งให้บริษัทเอกชนสำรวจข้อมูลผู้ได้รับผลกระทบ บริษัทใช้วิธีการสุ่มแบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นและจัดเวทีแต่เชิญเฉพาะผู้นำชุมชนเข้าไปรับฟังข้อมูลโครงการ และไม่มีการจัดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนอย่างเป็นทางการ รวมทั้งไม่มีการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการหาทางออกเรื่องที่อยู่อาศัย

ขณะนี้ชุมชนริมทางรถไฟหลักหกซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค กำลังยื่นข้อเสนอให้การรถไฟฯจัดหาพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่อยู่อาศัยเดิมจำนวน 2.5 ไร่ ในระยะเวลา 30 ปี เพื่อทำโครงการบ้านมั่นคงรองรับสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อนที่อยู่อาศัยของชุมชน ข้อเสนอขอเช่าที่ดินการรถไฟฯดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อตกลงระหว่างกระทรวงคมนาคม

การรถไฟฯ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในเรื่องการจัดระเบียบที่ดินการรถไฟฯเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดตามมติคณะกรรมการรถไฟฯเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอขอเช่าพื้นที่ของชุมชนริมทางรถไฟหลักก็ยังไม่ได้รับการพิจารณาอนุมัติจากคณะกรรมการรถไฟฯ

1.3) ชุมชนใหม่ได้สะพานโซน 1

ในปี 2536 สมัยรัฐบาลชวน 1 มีนโยบายรื้อย้ายชุมชนได้สะพานทั่วกรุงเทพฯให้ไปอยู่ในโครงการของการเคหะแห่งชาติบริเวณเขตหนองจอก แต่ชาวชุมชนได้สะพานปฏิเสธนโยบายรื้อย้ายดังกล่าวเพราะชุมชนใหม่อยู่ห่างไกลจากแหล่งอาชีพ ดังนั้นจึงเกิดการรวมตัวของชุมชนได้สะพานขึ้นในปี 2537 เพื่อให้หยุดการไล่รื้อชุมชนได้สะพาน จากนั้นในปี 2538 ชาวบ้านในชุมชนได้สะพานจึงจัดตั้งองค์กรชื่อว่า “กลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน” เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวได้สะพานสำหรับหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย

ปลายปี 2538 ชาวบ้านชุมชนได้สะพานประสบความสำเร็จในการเจรจาเพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาต่อหน่วยงานรัฐ โดยการเคหะแห่งชาติยอมรับแนวทาง “การย้ายแบบกระจายจุด” โดยแบ่งพื้นที่ที่ชาวบ้านอยู่อาศัยออกเป็น 4 โซน คือโซน 1 สะพานที่อยู่ฝั่งธนบุรีทั้งหมด โซน 2 สะพานที่อยู่ในเขตเมืองชั้นใน โซน 3 สะพานที่อยู่ฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ และโซน 4 สะพานที่อยู่ฝั่งเหนือของกรุงเทพฯ และให้ชาวบ้านหาพื้นที่รองรับในบริเวณโซนของตนเอง เพื่อจะได้ย้ายไปโดยไม่ไกลจากที่อยู่และแหล่งงานเดิม ซึ่งชาวบ้านเลือกที่ดินจำนวน 3 แปลง คือ โซน 1 ซอยประชาอุทิศ 76 เขตทุ่งครุ รองรับชาวบ้านได้สะพานฝั่งธนบุรี โซน 2 และ โซน 3 เขตประเวศ รองรับชาวบ้านได้สะพานเขตราชเทวี ห้วยขวาง ลาดพร้าว บางกะปิ วังทองหลาง บึงกุ่ม ดุสิต มีนบุรี และสวนหลวง และโซน 4 บริเวณถนนเพิ่มสิน เขตสายไหม รองรับชาวบ้านได้สะพาน เขตบางเขน จตุจักร หลักสี่ บางซื่อ ดอนเมือง สายไหม

ชุมชนใหม่ได้สะพานโซน 1 ได้ขนาดพื้นที่อยู่อาศัยแปลงละ 11.25 ตารางวา มีขนาดแปลง 2 รูปแบบคือ 6 x 7.5 เมตร และ 5 x 9 เมตร โดยชุมชนต้องจ่ายค่าเช่าให้การเคหะแห่งชาติเดือนละ 6,000 บาท เฉลี่ยครอบครัวละ 40 บาท สำหรับสาธารณูปโภคพื้นฐานในชุมชนนั้นเคหะแห่งชาติสนับสนุนงบประมาณในการทำถนน ท่อระบายน้ำ ระบบประปา – ไฟฟ้า บ่อบำบัดน้ำเสีย รวมถึงการจัดพื้นที่ส่วนกลางที่ใช้เป็นสถานที่สร้างศูนย์เอนกประสงค์ของชุมชนและลานกีฬา ชุมชนใหม่ได้สะพานโซน 1 จึงถือเป็นชุมชนใหม่ที่มีการพัฒนาด้านกายภาพที่ได้มาตรฐานเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะการอยู่อาศัยเดิมในชุมชนได้สะพาน ปัจจุบันชุมชนใหม่ได้สะพานโซน 1 มีผู้อยู่อาศัยในชุมชน 165 ครอบครัว ประชากร 700 กว่า คน

ชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเดิม เช่น เกษษะและรับซื้อของเก่า นอกจากนี้ยังเป็นคนงานในโรงงาน ขายพวงมาลัยตามสี่แยกไฟแดงเป็นแรงงานก่อสร้าง ขับสามล้อ – แท็กซี่ รวมถึงการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป

ชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1 มีคณะกรรมการชุมชนที่ชาวบ้านเลือกตั้งและได้รับการรับรองจากสำนักงานเขตทุ่งครุมาแล้ว 3 ชุด โดยมีหน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนงานบริการในด้านต่างๆ เช่น การฝึกอาชีพ การตรวจสุขภาพ และได้รับงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นจากกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ชุมชนยังเป็นสมาชิกของกลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน และสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค

2) กระบวนการศึกษาวิจัย

2.1) **กรณีกลุ่มแรงงานนอกระบบ** ในระยะแรกผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มแรงงานโดยการวิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ สอบถามถึงสภาพความเป็นอยู่ปัจจุบัน เปรียบเทียบกับในอดีต รวมถึงความคาดหวังในชีวิตในอนาคต ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ และความยากลำบากของชีวิตแรงงานนอกระบบที่ไม่มีความมั่นคงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากนั้นผู้วิจัยจึงเริ่มสัมภาษณ์ประเด็นความสุขในทัศนะของแรงงานนอกระบบ เพื่อพยายามค้นหาความหมายของความสุข หลังจากนั้นได้จัดเวทีการสนทนากลุ่มกับอดีตคนงานไทยแอร์โรว์ โดยการพูดคุยเป็นไปในลักษณะของการปรึกษาหารือจากกรอบที่ทีมนักวิจัยได้นิยามการอยู่เย็นเป็นสุขและมีดีของความสุข 4 มิติ

2.2) **ชุมชนริมทางรถไฟหลักหก** ผู้วิจัยได้ทำการสนทนากลุ่ม(Focus Group) กับชาวชุมชนในพื้นที่ 3 ครั้ง โดยครั้งแรกจัดเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2550 เป็นการจัดเวทีพูดคุยกับกลุ่มแกนนำชุมชนจำนวน 10 คน ครั้งที่ 2 วันที่ 5 มกราคม 2551 เป็นการจัดกลุ่มพูดคุยกับชาวบ้านประมาณ 40 คน ครั้งที่ 3 วันที่ 23 มีนาคม 2551 โดยมีผู้เข้าร่วม 45 คน การสนทนากลุ่มครั้งนี้ได้พูดคุยเพิ่มเติมในประเด็นอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุขรวมทั้งตัวชี้วัดต่างๆ

การสนทนากลุ่มครั้งแรก ผู้วิจัยได้ให้แกนนำแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน 3 อันดับแรก หลังจากนั้นเป็นการพูดคุยถึงแนวทาง วิธีการแก้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนของชาวชุมชน รวมถึงตัวชี้วัดความสุขของชาวชุมชน โดยผู้วิจัยจะทำการประเมินประเด็นที่แกนนำชุมชนบอกเล่าทั้งในเรื่องความทุกข์และแนวทางการแก้ไข การจัดสนทนากลุ่มครั้งแรกกับแกนนำชุมชนนั้น ผู้วิจัยต้องการทดสอบแนวคำถามและการให้คำตอบของแกนนำ เพื่อนำแนวคำถามดังกล่าวไปใช้ในการสนทนากับกลุ่มชาวบ้านในการจัดเวทีพูดคุยครั้งที่ 2 นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความเข้าใจของแกนนำชุมชนในเรื่องสภาวะอยู่เย็นเป็นสุขโดยภาพรวม เพื่อนำไปตรวจสอบกับกลุ่มชาวบ้านในการสนทนาครั้งที่ 2 ต่อไป

การสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 ผู้เข้าร่วมทั้งหมดเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการตั้งคำถามในลักษณะเดียวกับการพูดคุยกับกลุ่มแกนนำ โดยเริ่มจากการให้ชาวบ้านเล่าถึงความทุกข์ 3 ประการแรกของชุมชนออกมา แล้วนำไปสู่ประเด็นการแก้ปัญหาความทุกข์เหล่านั้น รวมถึงการกำหนดรูปธรรมหรือตัวชี้วัดความสุขพร้อมทั้งกลไกการทำงานใน

การบรรลุถึงรูปธรรมความสุขเหล่านั้นด้วย ซึ่งผลการพูดคุยเป็นไปในลักษณะเดียวกับการสนทนากลุ่มครั้งแรก

การสนทนากลุ่มครั้งที่ 3 ชาวชุมชนได้เพิ่มเติมถึงประเด็นอื่นๆที่เป็นองค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุขรวมทั้งตัวชี้วัด ที่เพิ่มเติมไปจากการสนทนากลุ่มทั้ง 2 ครั้ง

2.3) ชุมชนใต้สะพานโชน 1 มีการจัดสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง ครั้งแรกวันที่ 16 ธันวาคม 2550 มีผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำชุมชน จำนวน 15 คน ครั้งที่ 2 วันที่ 22 มีนาคม 2551 โดยมีชาวชุมชนเข้าร่วมพูดคุยประมาณ 20 คน

การสนทนากลุ่มทั้ง 2 ครั้ง ผู้วิจัยใช้กระบวนการแบบเดียวกับชุมชนริมทางรถไฟหลักหก กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยความเห็นเกี่ยวกับสภาพความทุกข์และปัญหาของชุมชน จากนั้นให้ชุมชนหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น พร้อมทั้งพยายามให้ชุมชนพูดถึงรูปธรรมตัวชี้วัดความสุขที่ควรจะเป็น

3) ผลการศึกษาวิจัย

3.1) กรณีกลุ่มแรงงานนอกระบบ

จากการสนทนากลุ่มกับอดีตคนงานไทยแอร์โร ซึ่งเป็นลักษณะของการปรึกษาหารือจากกรอบที่ทีมนักวิจัยได้นิยามการอยู่เย็นเป็นสุขและมีดีของความสุข 4 มิติ นั้น คนงานเย็บผ้าต่างเห็นพ้องว่าเข้าใจง่ายกว่ากรอบเดิมที่เป็น 6 กรอบของสภาพพัฒนา และมีความชัดเจนกับความเดือดร้อนของคนจนมากกว่า ซึ่งสามารถนำเสนอได้ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
1. มิติสุขภาพ - สุขภาพกายดี	- ไม่เจ็บป่วยเป็นโรคเรื้อรัง - ไม่มีอาการเจ็บป่วยจากการทำงาน เช่น ปวดหลัง - สัดส่วนอุบัติเหตุจากการทำงานต่อจำนวนคนงานทั้งหมด - ไม่ได้วัดด้วยอายุขัย หรืออายุยืน
- สุขภาพจิตดี	- ไม่มีภาวะเครียดทั้งจากเรื่องเศรษฐกิจ ครอบครัวย และความไม่มั่นคงในงาน - มีความเป็นอิสระ ไม่ต้องอยู่ภายใต้การเบียดเบียนของนายจ้างที่เคร่งครัดเกินไป
- ปัญญาดี	- สามารถรู้เท่าทันสถานการณ์บ้านเมืองรอบตัว

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
2. มิติด้านสถาบันครอบครัว – ชุมชน - ครอบครัวอบอุ่น	- สามี – ภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน - ไม่มีการทะเลาะวิวาทหรือการใช้ความรุนแรงในครอบครัว - ไม่มีปัญหาเรื่องวัยรุ่นแต่งงานก่อนวัยอันควร - ได้กลับภูมิลำเนาเดิมในวันหยุดสำคัญ คือวันปีใหม่ และวันสงกรานต์ - ได้ทำหน้าที่ลูกคือส่งเงินกลับไปให้พ่อแม่ที่ต่างจังหวัด - สมาชิกในครอบครัว ไม่ดื่มสุรา และสูบบุหรี่
- กลุ่ม/สหภาพ เข้มแข็ง	- สักส่วนของพนักงานที่เข้าเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน - สหภาพแรงงานมีสิทธิในการรับรู้ข้อมูลสถานะและผลประกอบการของบริษัท - สหภาพมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและเสนอสิทธิและสวัสดิการสำหรับพนักงาน - สมาชิกสหภาพมีความสามัคคีและตื่นตัวพร้อมจะรวมตัวต่อรองกับนายจ้าง - มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วัตถุประสงค์การเรียช่วยเหลือสมาชิกหรือญาติเสียชีวิต
3. มิติด้านความมั่นคงในชีวิตและการเข้าถึงปัจจัย / ทรัพยากรในการดำรงชีวิต - มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม	- มีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย - มีงานทำที่มั่นคง ปลอดภัย - ได้รับค่าแรงเหมาะสมกับความสามารถ - ไม่ถูกหักค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม - ได้รับสวัสดิการคุ้มครองแรงงานนอกระบบอย่างเป็นทางการเป็นธรรม เท่าเทียมกับแรงงานในระบบ - มีเงินเหลือออมเพื่อความมั่นคงในอนาคต - มีโอกาสได้รับการพัฒนาทักษะฝีมือ - มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินกู้ราคาถูก เพื่อพัฒนาเป็นวิสาหกิจขนาดเล็ก โดยคนงานเอง

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
4. มิติด้านความยุติธรรม	- ได้รับการคุ้มครองอย่างเท่าเทียมตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน - ไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพราะมีสถานะยากจน พิจารณาจากการไปใช้สิทธิรักษาพยาบาลไม่ว่าสิทธิประกันสังคมหรือบัตร 30 บาท

3.2) พื้นที่ชุมชนริมทางรถไฟหลักหก

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

ชุมชนหลักหกได้สะท้อนถึงนิยามของสภาวะอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนว่าจะต้องมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง เข้าถึงบริการสาธารณูปโภคพื้นฐานของรัฐ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ชุมชนดี มีความอบอุ่นในครอบครัวและชุมชนมีความเข้มแข็ง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

- ด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ชุมชนจะต้องเข้าถึงสิทธิในที่ดินในเมืองและมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง โดยจะต้องไม่อยู่ไกลจากแหล่งงานและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

- ด้านการเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐานของรัฐ ชุมชนต้องการได้รับบริการประปา-ไฟฟ้าจากหน่วยราชการในราคามาตรฐานที่ประชาชนทั่วไปใช้ รวมทั้งได้รับบริการด้านสาธารณูปโภคอื่นๆ เช่น ถนน ทางเท้า ทางระบายน้ำ

- ด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ชุมชนต้องการให้มีแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากรัฐเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย ได้รับค่าแรงที่เป็นธรรม มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง รวมทั้งมีการออมเพื่อความมั่นคงในอนาคต

- ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนควรต้องมีสภาวะแวดล้อมที่ดี โดยพิจารณาจากการมีพื้นที่สีเขียวในชุมชน เช่น สวนหย่อม สนามเด็กเล่น มีที่ปลูกไม้ยืนต้น ไม่มีฝุ่นละอองในภาวะที่จะก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ มีบ่อบำบัดน้ำเสียในชุมชนก่อนระบายลงคลองสาธารณะ มีการทิ้งขยะลงถัง มีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง การจัดเก็บขยะโดยภาครัฐต้องเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงไม่ควรเผาวัสดุที่ก่อปัญหามลภาวะในชุมชน เช่น เผาสายไฟเพื่อคัดแยกทองแดง

- ด้านครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมประเพณี เริ่มตั้งแต่ความสุขในครอบครัวที่สามี – ภรรยาต้องซื่อสัตย์ในชีวิตคู่ มีความขัดแย้งกันได้แต่ต้องไม่ใช้ความรุนแรงในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต้องไม่ติดยาเสพติดและการพนัน สมาชิกในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อจะได้เป็นช่วงเวลาที่จะได้พูดคุยปรึกษากัน สำหรับเด็กก็นั้นควรจะได้เรียนหนังสือจนจบชั้นพื้นฐาน 12 ปี และไม่ควรมีครอบครัวก่อนเวลาอันเหมาะสม คือควรมีอายุไม่ต่ำ

กว่า 18 ปี เพราะจะได้เรียนหนังสือขั้นพื้นฐานจบ และสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อรับผิดชอบตัวเองและครอบครัวได้ เด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 5 ปี ควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ เพื่อการเจริญเติบโตของสมอง ในส่วนของผู้สูงอายุ จะต้องได้รับการดูแลในครอบครัว

- ด้านความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ชาวชุมชนนำเสนอถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ โดยมีผู้เข้าร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน มีสถานที่ส่วนกลางสำหรับการพบปะของสมาชิก มีกลไกการตัดสินใจในการแก้ปัญหาาร่วมกัน มีงานบุญประเพณีของชุมชนเพื่อเชื่อมร้อยจิตใจร่วมกันอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง รวมทั้งต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก

นอกจากนี้ ยังมีอีก 2 ประเด็นเกี่ยวข้องกับ สุขภาวะและการมองความสุขในแง่ที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม

- สุขภาวะ ชาวชุมชนต้องการสุขภาพกายที่แข็งแรงและสุขภาพใจที่เบิกบานแจ่มใส ความแข็งแรงดูได้จากการไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บที่เรื้อรังรักษาไม่หาย ส่วนความเบิกบานแจ่มใสของจิตใจนั้นการประกอบด้วย การไม่เครียด ไม่กลัวใจ และชาวชุมชนยังเสนอว่า ควรปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา เช่น ตักบาตรทำบุญ ไหว้พระ หรือสวดมนต์ ให้ได้ในทุกวันพระเป็นอย่างน้อย เพื่อให้จิตใจสบาย

- ความยุติธรรม ชุมชนหลักहनนำเสนอหลักคิดที่ว่า ทุกกลุ่มชนในสังคมจะต้องไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ดังเช่น กรณีการใช้น้ำ – ไฟ ของชุมชนที่ชาวสลัมถูกกีดกัน ไม่ได้ได้รับการบริการอย่างเท่าเทียมเหมือนชาวเมืองทั่วไป นอกจากนี้ความยุติธรรมควรจะไปให้ไกลกว่ากฎหมาย ควรจะต้องคิดถึงหลักมนุษยธรรมและหลักสิทธิมนุษยชนด้วย และหากจะให้เข้าถึงความยุติธรรม ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐที่กระทบต่อพวกเขา

องค์ประกอบความสุขและตัวชี้วัด

จากนิยามความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนหลักหก สามารถนำมาจัดหมวดหมู่องค์ประกอบความสุขและตัวชี้วัดได้ดังนี้

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
1. มิติด้านสุขภาวะ	
- สุขภาพกายแข็งแรง	- ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บร้ายแรงเรื้อรังที่รักษาไม่หาย
- สุขภาพใจเบิกบานแจ่มใส	- ไม่กลัวใจ ไม่เครียด จิตใจแจ่มใส

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
2. มิติด้านสถาบันครอบครัว – ชุมชน - ครอบครัวอบอุ่น	- สามิ – ภรรยา ใช้ชีวิตคู่อย่างซื่อสัตย์ - ไม่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว - สมาชิกในครอบครัวต้องไม่ติดยาเสพติดและการพนัน - สมาชิกในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อจะได้เป็นช่วงเวลาที่จะได้พูดคุยปรึกษากัน - เด็กๆควรจะได้เรียนหนังสือจนจบชั้นพื้นฐาน 12 ปี - หนุ่มสาวไม่ควรมีครอบครัวก่อนเวลาอันเหมาะสม คือควรจะมีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี เพราะจะได้เรียนหนังสือจนพื้นฐานจบ และสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อรับผิดชอบตัวเองและคู่ครอง - เด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 5 ปี ควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ เพื่อการเจริญเติบโตของสมอง - ผู้สูงอายุ จะต้องได้รับการดูแลในครอบครัว
- ชุมชนเข้มแข็ง	- สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ โดยมีผู้เข้าร่วม ไม่น้อยกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ - สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน - มีสถานที่ส่วนกลางสำหรับการพบปะของสมาชิก - มีกลไกการตัดสินใจในการแก้ปัญหาาร่วมกัน - มีงานบุญประเพณีของชุมชนเพื่อเชื่อมร้อยจิตใจร่วมกันอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง - มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
3. มิติด้านความมั่นคงในชีวิตและการเข้าถึงปัจจัย / ทรัพยากรในการดำรงชีวิต - มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย	- มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงที่สอดคล้องกับแหล่งอาชีพและวิถีชีวิต
- เข้าถึงบริการสาธารณูปโภคพื้นฐานจากรัฐ	- ได้รับบริการประปา - ไฟฟ้าจากหน่วยราชการในมาตรฐานที่พลเมืองทั่วไปใช้ - ได้รับบริการด้านถนน ทางเท้า ทางระบายน้ำ
- มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม	- มีแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากรัฐเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย - ได้รับค่าแรงที่เป็นธรรม - มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน - มีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง รวมทั้งมีการออมเพื่อความมั่นคงในอนาคต
- มีสิ่งแวดล้อมชุมชนดี	- มีพื้นที่สีเขียวในชุมชน เช่น สวนหย่อม สนามเด็กเล่น ที่ปลูกไม้ยืนต้น - มีบ่อบำบัดน้ำเสียของชุมชน - ไม่มีฝุ่นละอองในภาวะที่จะก่อให้เกิดโรคร้าย - มีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง - มีการทิ้งขยะเป็นที่ และมีการเก็บอย่างสม่ำเสมอ
4. มิติทางด้านความยุติธรรม	- จะต้องไม่ถูกเลือกปฏิบัติจากการให้บริการของรัฐ - การพัฒนาของรัฐที่กระทบชุมชนจะต้องคิดถึงหลักมนุษยธรรมและหลักสิทธิมนุษยชนไม่ใช่คิดแต่เพียงแง่กฎหมาย

3.3) ชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1

นิยามความอยู่เย็นเป็นสุข

ชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1 นิยามความสุขของชุมชนว่า ชุมชนจะต้องปลอดจากปัญหาทางสังคม มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ชุมชนเข้มแข็ง ครอบครัวมีความอบอุ่น ปัจเจชนมีสุขภาพกาย สุขภาพจิต และจะต้องได้รับความเป็นธรรมทางสังคม

- ความสุขทางสังคม ชุมชนต้องการให้เด็กๆเรียนหนังสืออย่างน้อยให้จบการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี และสามารถเข้าสู่อาชีพการงานที่สุจริตได้ ชุมชนจะต้องเป็นสถานที่ปลอดจากการจำหน่ายยาเสพติด เด็กวัยรุ่นที่ติดยาเสพติดจะถูกนำไปบำบัดรักษาพร้อมทั้งมีมาตรการเฝ้าระวังไม่ให้เด็กๆในชุมชนที่เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ลงมา กลายเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะติดยาเสพติดในอนาคต นอกจากนี้ชุมชนต้องป้องกันไม่ให้มีการเล่นการพนัน และต้องสร้างสรรค์กิจกรรมของเยาวชน เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กในระยะยาว

- ความสุขทางเศรษฐกิจ ชุมชนเสนอว่าควรมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย มีงานทำตามความถนัดและได้ค่าแรงที่เป็นธรรม มีอาหารกินครบ 3 มื้อ เพราะบางครอบครัวโดยเฉพาะในรายที่สูงอายุและไม่มีการประจำ จะกินข้าวได้ไม่ครบ 3 มื้อ รวมถึงมีแหล่งเงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำจากภาครัฐเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ

- ความสามัคคีในชุมชน ชุมชนสะท้อนถึงปัญหาการส่งค่าเช่าที่ดินที่ไม่ตรงเวลาของสมาชิก การคัดแยกของเก่าไม่เป็นที่เป็นทาง และการตั้งวางสิ่งของล้ำเข้ามาในพื้นที่ถนน / พื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งปัญหาทั้งหมดนี้ ชุมชนต้องการให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีการประชุมหารือเพื่อแก้ไขปัญหา รักษาความสามัคคี ความมีน้ำใจร่วมกันเอาไว้ เช่น การช่วยกันจัดงานศพให้คนตายในชุมชน รวมทั้งควรให้ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้งภายใน

- ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนใหม่ได้สะพาน โชน 1 เสนอในเรื่องการคัดแยกขยะ การทิ้งขยะเป็นที่ การเฝ้าระวังไม่เกิดมลภาวะทางกลิ่นจากการเผาวัสดุอุปกรณ์บางอย่าง เช่น เผาสายไฟเพื่อเอาทองแดงมาขาย ข้อที่น่าสังเกตคือ ชุมชนไม่ได้พูดถึงการมีพื้นที่สีเขียว การมีสวนหย่อม สนามเด็กเล่น เหมือนกับชุมชนหลักหก ทั้งนี้ก็เพราะชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1 มีการจัดระเบียบเป็นชุมชนพัฒนาแล้ว มีการจัดสร้างพื้นที่ส่วนกลางเพื่อเอื้อต่อกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมแล้ว

- สถาบันครอบครัว ชุมชนต้องการให้สามี – ภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ต้องการให้ลูกว่านอนสอนง่าย คนในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อเป็นเวลาให้ปรึกษาหารือกัน เด็กก่อนวัยเรียนควรกินอาหารให้ครบ 5 หมู่ เพื่อพัฒนาการทางสมอง และลูกหลานควรเรียนหนังสือให้จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เพื่อจะได้ไม่เข้ากลุ่มแก๊งวัยรุ่นและสามารถประกอบอาชีพการงานได้ในอนาคต

- สุขภาวะ ชุมชนสะท้อนถึงการมีสุขภาพกายดี สุขภาพใจแจ่มใส คือไม่เป็นโรคภัยร้ายแรงโดยที่รักษาไม่หาย มีอายุขัยตามสภาพร่างกายที่สามารถดูแลตัวเองได้ ส่วนทางจิตใจนั้น ต้องไม่มีนิสัยเบียดเบียน ไม่เครียด และไม่ถูกบังคับให้ทำอะไรตามใจคนอื่น

- ความยุติธรรม ชุมชนต้องการได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ไม่ใช่ภาครัฐเอื้อต่อคนรวยแล้วกีดกันคนจน

องค์ประกอบความสุขและตัวชี้วัด

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
1. มิติสุขภาวะ - สุขภาพกายดี	- ไม่เป็นโรคภัยร้ายแรงโดยที่รักษาไม่หาย - มีอายุขัยตามสภาพร่างกายที่สามารถดูแลตัวเองได้
- สุขภาพจิตแจ่มใส	- ไม่มีนิสัยเบียดเบียน - ไม่เครียด - ไม่ถูกบังคับให้ทำอะไรตามใจคนอื่น
2. มิติด้านสถาบันครอบครัว – ชุมชน - ครอบครัวอบอุ่น	- สามี – ภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน - ให้ลูกอ่านหนังสือง่าย - คนในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อเป็นเวลาให้ปรึกษาหารือกัน - เด็กก่อนวัยเรียนควรกินอาหารให้ครบ 5 หมู่ เพื่อพัฒนาการทางสมอง - ลูกหลานควรเรียนหนังสือให้จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เพื่อจะได้ไม่เข้ากลุ่มแก๊งวัยรุ่น และสามารถประกอบอาชีพการงานได้ในอนาคต

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด
- ชุมชนเข้มแข็ง	- สมาชิกปฏิบัติการตามกฎระเบียบ - มีการประชุมหารือเพื่อแก้ไขปัญหา - ชุมชนปลอดภัยเสถียรและปัญหาการพนัน - รักษาความสามัคคี ความมีน้ำใจร่วมกันเอาไว้ - เช่น การช่วยกันจัดงานศพให้คนตายในชุมชน - ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้งภายใน
3. มิติด้านความมั่นคงในชีวิตและการเข้าถึงปัจจัย / ทรัพยากรในการดำรงชีวิต - มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม	- มีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย - มีงานทำตามความถนัด - ได้ค่าแรงที่เป็นธรรม - มีอาหารกินครบ 3 เวลา - มีแหล่งเงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำจากภาครัฐเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ
4. มิติเรื่องความยุติธรรม	- ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ไม่ใช่เอื้อต่อคนรวยแล้วกีดกันคนจน

4) บทวิเคราะห์

สถานะความอยู่เย็นเป็นสุขกับปัญหาของชุมชน

ชุมชนริมทางรถไฟหลักหกและชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1 ต่างสะท้อนถึงภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขในแบบที่เชื่อมโยงกับปัญหาของชุมชน คือ หากจะให้ชุมชนเข้าถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามองค์ประกอบต่างๆดังที่กล่าวมา ชุมชนจะต้องมีตัวชี้วัดความสุขรวมทั้งมีมาตรการในการบรรลุถึงตัวชี้วัดเหล่านั้น ซึ่งก็คือมีกระบวนการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั่นเอง โดยชุมชนมีมาตรการในการเข้าถึงความอยู่เย็นเป็นสุข ดังนี้

มาตรการในการบรรลุถึงองค์ประกอบความสุขของชุมชนริมทางรถไฟหลักหก

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
1. มิติด้านสุขภาพ - สุขภาพกายแข็งแรง	- ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บร้ายแรงเรื้อรังที่รักษาไม่หาย	- มีรายได้เพียงพอ ไม่ขาดอาหาร พักผ่อนเพียงพอ* - เข้าถึงระบบสวัสดิการรักษายาบาลที่ได้มาตรฐานของรัฐ**	

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
- สุขภาพใจเบิกบาน แจ่มใส	- ไม่กลุ้มใจ ไม่เครียด จิตใจแจ่มใส	- ตักบาตรทำบุญ สวดมนต์ไหว้พระ ให้ได้อย่างน้อยในทุกวันพระ*	
2. มิติด้านสถาบันครอบครัว - ชุมชน - ครอบครัวอบอุ่น	- สามี – ภรรยา ใช้ชีวิตคู่อย่างซื่อสัตย์		
	- ไม่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว		
	- สมาชิกในครอบครัวต้องไม่ติดยาเสพติดและการพนัน	- มีโครงการรณรงค์ชุมชนปลอดยาเสพติดและการพนันเป็นประจำ*	
	- สมาชิกในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อจะได้เป็นช่วงเวลาที่จะได้พูดคุยปรึกษากัน		
	- เด็กๆควรจะได้เรียนหนังสือจนจบชั้นพื้นฐาน 12 ปี	- มีโครงการรณรงค์การศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กในชุมชน* - ร่วมกับเครือข่ายชาวสลัมติดตามตรวจสอบนโยบายการศึกษาฟรี 12 ปี ของรัฐ**	
	- หนุ่มสาวไม่ควรมีครอบครัวก่อนเวลาอันเหมาะสม คือควรมีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี เพราะจะได้เรียนหนังสือขั้นพื้นฐานจบ และสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อรับผิดชอบตัวเองและคู่ครอง	- มีโครงการรณรงค์การศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กในชุมชน*	
	- เด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 5 ปี ควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ เพื่อการเจริญเติบโตของสมอง	- มีโครงการโภชนาการอาหารเด็กก่อนวัยเรียน* - มีศูนย์เด็กเล็กในชุมชน*	
	- ผู้สูงอายุ จะต้องได้รับการดูแลในครอบครัว		

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
- ชุมชนเข้มแข็ง	- สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ โดยมีผู้เข้าร่วมไม่น้อยกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ - สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน - มีสถานที่ส่วนกลางสำหรับการพบปะของสมาชิก - มีกลไกการตัดสินใจในการแก้ปัญหา ร่วมกัน	- มีการประชุมประจำเดือนของชุมชน* - มีศูนย์ประชุมชุมชน* - มีทีมงานของชุมชน เช่น คณะกรรมการชุมชน , แกนนำกลุ่มย่อยของชุมชนสำหรับประสานทำความเข้าใจกับสมาชิกชุมชน*	
	- มีงานบุญประเพณีของชุมชนเพื่อเชื่อมร้อยจิตใจร่วมกันอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง	- กำหนดการจัดงานให้เป็นประจำทุกปี*	
	- มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก	- เชื่อมประสานกับเครือข่ายชาวลำปางและขบวนการภาคประชาชน**	
3. มิติด้านความมั่นคงในชีวิต และการเข้าถึงปัจจัย / ทรัพยากรในการดำรงชีวิต - มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย	- มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงที่สอดคล้องกับแหล่งอาชีพและวิถีชีวิต	- ผลักดันการเช่าที่ดินรถไฟในย่านรังสิตเป็นระยะเวลา 30 ปี เพื่อทำโครงการที่อยู่อาศัย* - ผลักดันให้รัฐมนตรีนโยบายปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อคนจน โดยนำที่ดินรัฐที่ชุมชนอยู่อาศัยมาให้เช่าระยะยาว 30 ปี** - ผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดิน โดยมาตรการเก็บภาษีก้าวหน้า**	
- เข้าถึงบริการสาธารณสุขปลอดภัยพื้นฐานจากรัฐ	- ได้รับบริการประปา – ไฟฟ้าจากหน่วยราชการในมาตรฐานที่พลเมืองทั่วไปใช้ - ได้รับการบริการด้านถนน ทางเท้า ทางระบายน้ำ	- ร่วมกับเครือข่ายชาวลำปางผลักดันให้รัฐมีนโยบายให้บริการสาธารณสุขปลอดภัยพื้นฐานแก่ชุมชนแออัดที่ยังมีสถานะผิดกฎหมาย**	

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
- มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม	- มีแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากรัฐเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย - ได้รับค่าแรงที่เป็นธรรม - มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน - มีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง รวมทั้งมีการออมเพื่อความมั่นคงในอนาคต		
- มีสิ่งแวดล้อมชุมชนดี	- มีพื้นที่สีเขียวในชุมชน เช่น สวนหย่อม สนามเด็กเล่น ที่ปลูกไม้ยืนต้น - มีบ่อบำบัดน้ำเสียของชุมชน - ไม่มีฝุ่นละอองในภาวะที่จะก่อให้เกิดโรคภัย - มีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง - มีการทิ้งขยะเป็นที่ และมีการเก็บอย่างสม่ำเสมอ	- เสนอของบประมาณโครงการบ้านมั่นคงจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยใหม่ ซึ่งจะทำให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชนใหม่*	
4. มิติด้านความยุติธรรม	- จะต้องไม่ถูกเลือกปฏิบัติจากการให้บริการของรัฐ - การพัฒนาของรัฐที่กระทบชุมชนจะต้องคิดถึงหลักมนุษยธรรมและหลักสิทธิมนุษยชน ไม่ใช่คิดแต่เพียงแง่มุมทางกฎหมาย	- ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐที่กระทบต่อประชาชน*	

มาตรการในการบรรลุถึงองค์ประกอบความสุขของชุมชนใหม่ได้สะพานโซน 1

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
1. มิติสุขภาพะ - สุขภาพกายดี	- ไม่เป็นโรคภัยร้ายแรงโดยที่รักษาไม่หาย - มีอายุขัยตามสภาพร่างกายที่สามารถดูแลตัวเองได้	- มีรายได้เพียงพอ ไม่ขาดอาหาร พักผ่อนเพียงพอ* - เข้าถึงระบบสวัสดิการรักษายาบาลที่ได้มาตรฐานของรัฐ**	
- สุขภาพจิตแจ่มใส	- ไม่มีนิสัยเบียดเบียน - ไม่เครียด - ไม่ถูกบังคับให้ทำอะไรตามใจคนอื่น	- ชุมชนต้องมีอิสระในการตัดสินใจ*	
2. มิติด้านสถาบันครอบครัว - ชุมชน - ครอบครัวอบอุ่น	- สามี – ภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน		
	- ให้ลูกว่านอนสอนง่าย		
	- คนในครอบครัวควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 1 มื้อ เพื่อเป็นเวลาให้ปรึกษาหารือกัน		
	- เด็กก่อนวัยเรียนควรกินอาหารให้ครบ 5 หมู่ เพื่อพัฒนาการทางสมอง	- มีโครงการโภชนาการอาหารเด็กก่อนวัยเรียน*	
	- ลูกหลานควรเรียนหนังสือให้จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เพื่อจะได้ไม่เข้ากลุ่มแก๊งวัยรุ่นและสามารถประกอบอาชีพการงานได้ในอนาคต	- มีโครงการรณรงค์การศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กในชุมชน* - ร่วมกับเครือข่ายชาวสลัมติดตามตรวจสอบนโยบายการศึกษาฟรี 12 ปี ของรัฐ**	
- ชุมชนเข้มแข็ง	- สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบ - มีการประชุมหารือเพื่อแก้ไขปัญหา	- มีการประชุมประจำเดือนของชุมชน* - มีทีมงานของชุมชน เช่น คณะกรรมการชุมชน , แกนนำกลุ่มย่อยของชุมชน*	
	- ชุมชนปลอดยาเสพติดและปัญหาการพนัน	- มีโครงการรณรงค์ให้ชุมชนเป็นสถานที่ปลอดจากการจำหน่ายยาเสพติด* - มีโครงการบำบัดรักษาวัยรุ่นผู้ติดยา* - มีโครงการเฝ้าระวังเยาวชนกลุ่มเสี่ยง(เด็กนักเรียนตั้งแต่ชั้น ป.6ลงมา)* - ประสานให้หน่วยราชการ เช่น เขต , ตำรวจ กวดขันเอาจริงเอาจังกับปัญหา	

องค์ประกอบความสุข	ตัวชี้วัด	มาตรการ	
		ระดับชุมชน*	ระดับนโยบาย**
		เสพติดและการพนัน	
	- รักษาความสามัคคี ความมีน้ำใจ ร่วมกันเอาไว้ เช่น การช่วยกันจัดงานศพ ให้คนตายในชุมชน		
	- ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนมีบทบาทในการ ไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้งภายใน	- ดึงกลไกผู้สูงอายุให้เป็นที่ปรึกษาชุมชน*	
3. มิติด้านความมั่นคงในชีวิต และการเข้าถึงปัจจัย / ทรัพยากรในการดำรงชีวิต - มีเศรษฐกิจที่เป็นธรรม	- มีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย - มีงานทำตามความถนัด - ได้ค่าแรงที่เป็นธรรม - มีอาหารกินครบ 3 เวลา - มีแหล่งเงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำจากภาครัฐ เพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ	- มีโครงการอาหารราคาถูกในชุมชน* - มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกู้ยืมสินเชื่อในชุมชน*	
4. มิติเรื่องความยุติธรรม	- ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ไม่ใช่ เอื้อต่อคนรวยแล้วกีดกันคนจน		

การพัฒนาตัวชี้วัดกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขในพื้นที่ชุมชนริมทางรถไฟหลักหกและชุมชนใหม่ได้สะพานโชน 1 ได้ทำให้ชุมชนทั้ง 2 แห่ง เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นดังนี้

1. ชุมชนในพื้นที่ศึกษา เกิดการทบทวนและย้อนมองตนเองเกี่ยวกับสถานะความอยู่เย็นเป็นสุขในชุมชนว่าควรประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง องค์ประกอบความสุขพร้อมทั้งตัวชี้วัดต่างๆที่ประมวลสรุปออกมาเป็น 4 หมวดหมู่ที่ว่าด้วย มิติด้านสุขภาวะของมนุษย์ มิติด้านสถาบันสังคม อาทิ ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมประเพณี มิติด้านความมั่นคงในชีวิต การเข้าถึงปัจจัยและทรัพยากรการดำรงชีพ และมิติทางด้านความยุติธรรมทางสังคม นั้น ล้วนแล้วแต่ถูกระดมมาจากฐานคิดและสภาพปัญหาพื้นฐานของคนในชุมชน ในแง่การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขจึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนในพื้นที่ศึกษาได้มีโอกาส

ทบทวน ย้อนมอง และสร้างความเข้าใจถึงสภาพการณ์แห่งความเป็นสุขของชุมชนร่วมกันทั้งในแง่ของนิยาม องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุข

2. ชุมชนในพื้นที่ศึกษาสามารถนำเอานิยาม องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขของชุมชนมาเป็นกรอบในการกำหนดมาตรการพร้อมทั้งสร้างการปฏิบัติการตามแนวมาตรการเหล่านั้นเพื่อให้ชุมชนบรรลุถึงองค์ประกอบความสุข ซึ่งเท่ากับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในการสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข สามารถเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการสร้างสภาวะอยู่เย็นเป็นสุขในชุมชนได้

5) สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขของพื้นที่กรุงเทพฯ-ปริมณฑลในส่วนของชุมชนแออัด เป็นกระบวนการศึกษาที่ให้ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีส่วนร่วมในการกำหนดนิยาม องค์ประกอบความสุข ตัวชี้วัด พร้อมทั้งมาตรการ/กลไกต่างๆในการบรรลุถึงการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุข

ผลจากการศึกษาทำให้เห็นว่า ชุมชนมองสภาวะความอยู่เย็นเป็นสุขจากฐานของสภาพปัญหาในชุมชน มีการนิยามสังคมอยู่เย็นเป็นสุข พร้อมทั้งกำหนดตัวชี้วัดและมาตรการในการทำงานเพื่อให้ชุมชนบรรลุถึงความสุขตามตัวชี้วัด ซึ่งหากชุมชนสามารถปฏิบัติตามมาตรการต่างๆที่กำหนดขึ้นมา ชุมชนก็จะมีความเข้มแข็งและสรรค์สร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยในพื้นที่อาจทำให้ผลการศึกษามีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงคิดว่าน่าจะมีเวทีให้เครือข่ายชาวสลัมและชาวชุมชนแออัดอื่นๆได้มีส่วนร่วมในการประเมิน รวมทั้งเพิ่มเติมและให้ข้อคิดเห็นต่อผลการศึกษาของรายงานวิจัยชิ้นนี้ต่อไป